

Eskiyeni

ISSN 1306-6218 eISSN 2636-8536 **Başlangıç** 2006

Yayıncı Anadolu İlahiyat Akademisi

Makale Süreç Raporu

Makale Başlığı: Kur'ân-ı Kerîm'de 'Bel' Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri Problemi

Rapor Tarihi: 19-09-2022

Süreç ve Raporlama Sistemi: DergiPark

İÇERİK

1. MAKALE ÜST VERİSİ

2. YAZARIN EKLEDİĞİ MAKALE DOSYALARININ İLK HALİ

3. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

a. Hakem Değerlendirmeleri

b. Editör Kararı

c. Yazardan Gelen Revizyon Dosyası

4. EDİTÖR SON KARARI

1. MAKALE ÜST VERİSİ

Makale Başlığı(tr)	Kur'ân-ı Kerîm'de 'Bel' Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri Problemi
Makale Başlığı(en)	The Meanings of the Preposition "Bel" in the Qur'ân and the Problem of Its Translation into Turkish
Gönderilme Tarihi	21-12-2021

Öz (tr)

Öz Dil sürekli değişen ve gelişen bir yapıdır. Dilde varlığını sürdüren her lafzın taşıdığı bir mana ve değer vardır. Bu manalar, lafızların ilişki kurduğu diğer kavramlarla zenginleşir. Arap dilinin ve Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli dil özelliklerinde biri de çok anlamlılıktır. Çok anlamlı lafızların ifade ettiği manalar siyak ve sibakın delaletiyle tespit edilmeye çalışılır. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercümeler yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik, kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da vardır. Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişki kurarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili erken dönemlerden itibaren çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar gramer eserlerinde, tefsirlerde, fıkıh usûlü eserlerinde dağınık olarak yapıldığı gibi sadece edatları konu edinen eserlerin yanı sıra sadece bir edattan bahseden çalışmalar da yapılmıştır. Tercüme çalışmaları açısından bakıldığında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından kaçınılmazdır. Bu başarısızlığı zaman zaman kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da esas metnin sahibinin kastetmediği anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır. Bu çalışma, Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de çokça kullanılan ve Allah Teâlâ'nın muradının anlaşılmasında önemli roller üstlenen "Bel" edatının kullanımını ve ifade ettiği manaları inceledikten sonra, bu manaların Türkçeye çevirisindeki problemler seçilen bazı meâller üzerinden tetkik edilecektir.

Öz (en)

Language has a constantly changing and developing structure. Every word in the language has a meaning and value. These meanings are enriched with other concepts with which the words relate. One of the most important linguistic features of the Arabic Language and the Qur'ān is polysemy. The meanings expressed by polysemous words are determined by the testimony of the context. Due to the structure of the language, polysemous words express meanings close to each other as well as contain opposite meanings. Which of these meanings will be preferred is determined by presumptions . It is of great importance to determine the meanings expressed by polysemous words according to their context in understanding the Qur'ān and transferring it to languages other than Arabic through translations. This feature occurs in prepositions as well as nouns and verbs. Prepositions are the main elements that make up the sentence. They facilitate the construction of the text by creating a semantic relationship between the sentences that make up the text. Since the early periods, very in-depth studies have been carried out on the use of prepositions used in the Arabic language and in the Qur'ān and the richness of their meanings. Information about prepositions is scattered in grammatical works, tafsīr and uşūl al-fiqh works, and there are also independent studies that only examine prepositions. In terms of the translation studies, It is inevitable for the accuracy of the translation to determine the meanings of the words in the source language according to their positions in the sentence and to find the eastern equivalent in the target language. When this is not achieved, the meaning of the text in the source language will either be lost while being transferred to the target language, or the meanings that the owner of the main text did not mean will be transferred to the target language. This situation will cause misunderstanding of the source text and also cause confusion for the readers of the target language. In this study, the preposition “/ﻻﺑﺎﻝ”, which is widely used in the Arabic language and the Qur'ān and plays an important role in understanding the will of Allah in the Qur'ān, will be evaluated in terms of its usage and meanings. Then the problems in the translation of the meanings of this preposition into Turkish will be tried to be determined by examining some selected Qur'ān translations.

Anahtar Kelimeler (tr)	Tefsir, Kur'ân Mealleri, "Bel" Edatı, Çeviri, Problem
Anahtar Kelimeler (en)	Tafsir, Qur'ân Translations, The Preposition of "Bel", Translation, Problem
Makale Türü (tr)	Araştırma Makalesi
Makale Türü (en)	Research Article
Konular (tr)	Din Bilimi, İlahiyat
Konular (en)	Religion, Theology
Yazarlar	Servet DEMİRBAŞ , sdemirbas@ybu.edu.tr, ANKARA YILDIRIM BEYAZIT UNIVERSITY

2. YAZARIN EKLEDİĞİ MAKALE DOSYALARININ İLK HALİ

TAM METİN

Başlık: Kur'an'ı Kerîm'de □ "Bel" Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri Problemi - Kopya.docx

Kur'an'ı Kerim'de ٱ 'Bel' Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri Problemi

Servet DEMİRBAŞ

Dr. Öğr. Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı Ph. Dr. Lecturer, University of Ankara Yıldırım Beyazıt, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Literature
Ankara/Turkey

Serdem124@gmail.com

orcid.org/0000-0001-6415-2140

Öz

Dil sürekli değişen ve sürekli gelişen bir yapıdır. Dilde varlığını sürdüren her lafzın taşıdığı bir mana ve değer vardır. Bu manalar, lafızların ilişki kurduğu diğer kavramlarla zenginleşir. Arap dilinin ve Kur'an'ı Kerim'in en önemli dil özelliklerinde biri de çok anlamlılıktır. Çok anlamlı lafızların ifade ettiği manalar siyak ve sibakin delaletiyle tespit edilmeye çalışılır. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur'an'ı Kerim'in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da olur. Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişkisi oluşturarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Arap dilinde ve Kur'an'ı Kerim'de kullanılan edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili erken dönemlerden itibaren çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar gramer eserlerinde, tefsirlerde, fıkıh usulü eserlerinde dağınık olarak yapıldığı gibi sadece edatları konu edinen eserlerin yanı sıra sadece bir edattan bahseden çalışmalar da yapılmıştır. Tercüme çalışmaları açısından bakıldığında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından kaçınılmazdır. Bu başarısız olduğu zaman kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da esas metnin sahibinin kastetmediği anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır. Bu çalışmada, Arap dilinde ve Kur'an'ı Kerim'de çokça kullanılan ve Kur'an'ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın muradının anlaşılmasında önemli roller üstlenen ٱ "Bel" edatı, kullanımı ve anlamları açısından değerlendirilecektir. Bu edatın içerdiği anlamların Türkçeye çevirisindeki problemler seçilen bazı meâller tetkik edilerek tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, ٱ 'Bel', Edat, Çeviri, Problem.

The Meanings of the Preposition ٱ 'Bel' in the Qur'ān and the Problem of Its Translation into Turkish

Abstract

Language has a constantly changing and developing structure. Every word in the language has a meaning and value. These meanings are enriched with other concepts with which the words relate. One of the most important linguistic features of the Arabic language and the Holy Quran is polysemy. The meanings expressed by polysemous words are determined by the testimony of the context. It is of great importance to determine the meanings expressed by polysemous words according to their context in understanding the Holy Quran and transferring it to languages other than Arabic through translations. This feature occurs in prepositions as well as nouns and verbs. Prepositions are the main elements that make up the sentence. They facilitate the construction of the text by creating a semantic relationship between the sentences that make up the text. Since the early periods, very in-depth studies have been carried out on the use of prepositions used in the Arabic language and in the Qur'an and the richness of their meanings. Information about prepositions is scattered

in grammatical works, tafsir and fiqh works, and there are also independent studies that only talk about prepositions. When we look at the translation studies, we see the following: It is inevitable for the accuracy of the translation to determine the meanings of the words in the source language according to their positions in the sentence and to find the eastern equivalent in the target language. When this is not achieved, the meaning of the text in the source language will either be lost while being transferred to the target language, or the meanings that the owner of the main text did not mean will be transferred to the target language. This situation will cause misunderstanding of the source text and also cause confusion for the readers of the target language. In this study, the preposition ب “Bel”, which is widely used in the Arabic language and the Qur’ân and plays an important role in understanding the will of Allah in the Qur’ân, will be evaluated in terms of its usage and meanings. The problems in the translation of the meanings of this preposition into Turkish will be tried to be determined by examining some selected translations.

Keywords: The Qur’ân, ب ‘Bel’, Preposition, Translation, Problem.

Giriş

Peygamberler gönderildikleri topluma lazım gelen bilgileri anlaşılır bir şekilde açıklayabilmeleri için Allah Teâlâ onları kendi kavimlerinin diliyle göndermiştir.¹ Zira söylenen sözle onun ilk muhatapları arasında dil birliğinin olması iletilmek istenen mesajın etkili olmasında önemlidir. Kur’an’ı Kerim, cahiliye dönemi kültürünün hâkim olduğu fasih Arapçayla nazil olmuştur. Nüzul sürecinde bazı kelimelerin ve kavramların kullanımında anlam genişlemesi, anlam daralması ve anlam değişimi gibi birtakım tasarruflarda da bulunarak dili daha etkili kılmıştır.²

Canlı bir organizma gibi sürekli kendini yenileyen dillerde en büyük değişim çok anlamlı lafızlarda gerçekleşmektedir. Çok anlamlılık kelimenin kısımlarından isim ve fiilde olduğu gibi edat dediğimiz harflerde de vardır. Çok anlamlılık genellikle kelimelerin ilk vaz’ edildikleri anlamlara sonraki dönemlerde yan anlamların ilave edilmesiyle gerçekleşir.³ Çünkü anlamlar çok, lafızlar onlara nispetle sınırlıdır. Bu tür lafızlar, içinde yer aldıkları cümlelerin yapısına göre farklı anlamlar içerirler.

Kur’an’ı Kerim’in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre tespit etmek önem arz etmektedir. Tercümenin tam ve etkili olabilmesi için mütercim hem kaynak dilin bütün özelliklerini hem de aktarılan hedef dilin imkân ve anlatım üsluplarını iyi bilmesi gerekir. Türkçe meallere bakıldığında Kur’an-ı Kerim’de sıkça kullanılan çok anlamlı lafızların çevirisinde ciddi tercüme problemlerinin olduğu müşahade edilir. Arap dilinde ve Kur’an’ı Kerim’de farklı anlamlarda kullanılan kelimelerden biri de ب “Bel” edatıdır.

Bu makalede öncelikle Arap dilindeki edatlar hakkında genel bilgiler verildikten sonra Kur’an’ı Kerim’de farklı sure ve ayetlerde yüz yirmi yedi defa kullanılan ب edatının⁴ Arap dilindeki kullanımı ve ifade ettiği farklı manalar tespit edilecektir. İkinci olarak müfessirlerin ب edatı hakkında yaptıkları yorumlar incelenecektir. Son aşamada ise bazı meallerden farklı örneklerle tercüme problemlerine dikkat çekilerek bu edatın

¹ İbrâhim, 14/4.

² Necmettin Gökkır, *Kur’an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014) 21.

³ Ebu’l-Kâsım er-Ragıb el-İsfehânî, *Mukaddimetü câmi’t-tefâsîr*, thk. Ahmed Hasan Ferhât, (Kuveyt: Dâru’d-Da’ve, 1405/1984), 33.

⁴ el-Bakara, 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân, 3/150, 169,180; en-Nisâ, 4/49, 155, 158; el-Mâide, 5/18, 64; el-Ena’m, 6/28, 41; el-A’râf, 7/81, 179; Yûnûs, 10/39; Hûd, 11/27; Yûsuf, 12/18, 83; er-Ra’d, 13/31, 33; el-Hicr, 15/15, 63; en-Nahl, 16/75, 101; el-Kehf, 18/48,58; Tâhâ, 20/66; el-Enbiyâ, 21/5,18, 24, 26 ,41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mû’minûn, 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr, 24/11, 50; el-Furkân, 25/ 11, 40, 44; eş-Şua’râ, 26/74, 166; en-Neml, 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût, 29/49, 63; er-Rûm, 30/29İlam ; Lokmân, 31/11, 21, 25; es-Secde, 32/3, 10; Fâtır, 35/40; Yâsîn, 36/19; es-Sâffât, 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd, 38/8, 60; ez-Zümer, 39/29, 49, 66; el-Mû’min, 40/74; ez-Zuhruf, 43/22, 29, 58; ed-Duhân, 44/9; el-Ahkâf, 46/24, 28; el-Feth, 48/11, 12, 15; el-Hucûrât, 49/17; Kâf, 50/5, 15; ez-Zâriyât, 51/53; et-Tûr, 52/33, 36; el-Kamer, 54/25, 46; el-Vâkıa’ 56/67; el-Mülk, 67/21; el-Kalem, 68/27; el-Müdesir, 74/53; el-Kiyâme, 75/5, 20; el-İnfîtâr, 82/9; el-İnşikâk, 84/22; el-Burûc, 85/19, 21; el- ‘Alâ, 87/16; el-Fecr, 89/17.

Türkçeye tercümesinde daha dikkatli olunması hususu ele alınacaktır. Her geçen gün sayıları artan meallerin tamamını incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından, beş meâl tercih edilmiştir. Hasan Basri Çantay'ın *Kur'ân'ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* isimli çalışması⁵ Türkiye'de yapılan ilk meal çalışmalarından biri olması; Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Kur'an'ı Kerim Meâli* isimli çalışmayla⁶ *Kur'an Yolu Meali*,⁷ resmi bir kurum tarafından yayınlanmış olması; Hayrat Neşriyat'ın yayınladığı *Kur'an'ı Kerim Meâli*⁸ ilmi bir heyet tarafından hazırlanıp Türk okurları tarafından sıklıkla tercih edilmesi ve Mehmet Okuyan'ın hazırladığı *Kur'an Meali*⁹ akademiye temsil etmesi ve üzerinde farklı tartışmalar yapılması açısından tercih edilmiştir.

1. Arap Dilinde Edatlar ve İşlevleri

“Edat” kavramı Kûfeli dil bilgileri tarafından kullanılsa da daha çok Basralı dilcilerin kullandığı “Hurûfü'l-me'ânî” kavramı meşhur olmuştur. الحرف/harf kelimesinin sözlük anlamı “bir şeyin ucu, sınırı ve kenarı, suyun aktığı mecra, zayıf ve yorgun düşmek, bir tarafa meyil etmek, bir şeyin iki ucunu birbirine bağlamak” gibi çok farklı anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁰ Kelimenin üçüncü kısmı olarak değerlendirilen harf/edat Sibeveyhi tarafından şöyle tanımlanmıştır: الحرف ما جاء لمعنى ليس باسم ولا فعل.”¹¹ Sibeveyhi'den sonra gelen nahivciler onun yolunu takip ederek bu tanıma benzer tanımlar yapmışlardır.¹²

Bünyesinde farklı unsurları birleştirerek mürekkep bir mahiyet arz eden dil olgusu anlamlı cümlelerden oluşur. Cümleyi oluşturan kelimeler zamana bağlı olmaksızın bağımsız bir mana ifade eden isimlerden, zamana bağlı iş, oluş ve kılış ifade eden fiillerden ve cümle içerisinde fiillerle isimler arasındaki anlamları birbirine bağlayan harflerden/edatlardan oluşur.¹³ İsimler hem mûsned hem de mûsnedi ileyh olabildiklerinden iki isimden cümle oluşturmak mümkünken, fiiller sadece mûsned olduklarından iki fiilden cümle oluşturmak imkân dahilinde değildir. Edatlar ise mûsned ve mûsnedi ileyh olamadıklarından iki harften, bir isim bir harften ve bir fiil bir harften cümle oluşturulamaz.¹⁴ Bu yönüyle bakıldığında edatlar cümlenin bir cüzü olabilmekte isme ya da fiile muhtaçtır.¹⁵ Edatlar hüküm ve yargı bildiren söz öbekleri içinde yer alarak bağlaç, anlamı kuvvetlendirme, anlamı daraltma ya da genişletme,

⁵ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, (İstanbul: Elif Ofset, 1410/1990).

⁶ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

⁷ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Harettin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020).

⁸ *Kur'an'ı Kerim Meâli*, çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti, (İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016).

⁹ *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan, (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021).

¹⁰ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Rağıb, el-İsfahânî, “حرف” *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010), 121.

¹¹ Ebû Bısr Amr b. Osman b. Kanber Sibeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1408/1988), 1/12.

¹² Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *el-İdâh fi 'İleli'n-nahv*, thk. Mâzin el-Mübârek, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 54; Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fi San'ati'l-İ'râb*, thk. Ali Ebû Mülhim, (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993),397; Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf b. Hişâm, *Şerhu şüzûri'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, thk. Abdulganî ed-Dakr, (Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî',ts.), 18; Mustafa el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye*, (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993), 1/12.

¹³ Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzeyme, (Beyrut: 'Alemlü'l-Kütüb, 1415/1994), 1/141; ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, 37; Ebu'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Saî'd el-Enbârî, *Esrâru'l-arabiyye*, tak. Muhammed Behcet el-Baytâr, (Dımişk: Matbûa'ü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.) 4-20; Şemsüddîn Ahmed b. Suleymân el-Marûf bi İbn Kemâl Paşa, *Esrâru'n-nahv*, thk. Ahmed Hasan Hâmid, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002) 72-73.

¹⁴ Nûreddîn Abdurrahmân el-Câmî, *Molla Câmi*, (*el-Fevâidü'z-zıyâiyye*), (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.), 11.

¹⁵ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus b. Hâcib, *Kâfiye*, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 89-90.

sınırlandırma, benzetme, sebep-sonuç, şart-cevap, önce geçen hükmü değiştirme, lafızları kısaltma ve bunlara benzer anlamlar ifade ederler.

Dünya üzerinde kullanılan bütün dillerde cümlelerin aslî unsurları isimlerden ve fiillerden oluşurken, edatlar buldukları cümlelere çok yönlü anlam zenginliği kazandırır. Arap dilinde genel olarak “Hurûfü’l-meâ’nî” diye isimlendirilen edatlar, kendi içinde farklı kategorilere ayrılmışlardır.¹⁶ Arap dilinde kullanılan edatların ifade ettikleri manalar ve cümle içinde icra ettikleri fonksiyonlar erken dönemden itibaren gramer ve belâgat kitaplarında, ‘ulûmü’l-Kur’an eserlerinde, fıkıh usûlü kaynaklarında, edatların bir arada toplandığı bağımsız eserlerde, sözlük çalışmalarında, tefsirlerde ve benzeri kaynaklarda değişik tertip ve yaklaşımlarla incelenmiştir.¹⁷ Edatlar bazen birbirine zıt anlamlar ifade ettikleri için özellikle nassa dayalı kelimeler, fıkıh ve tefsir gibi ilimlerde çok derin görüş ayrılıklarına ve tartışmalara sebep olabilmektedir. Bu itibarla edatlarla ilişkisi olan her ilim dalı edatları kendi bakış açısıyla değerlendirmiştir. Dil bilimciler ve belâgatçiler edatları daha çok, anlamın belirlenmesinde önemli etken olan i’râbın tespitinde ve taşıdıkları anlamlar açısından incelerken, kelamcılar, fakihler ve müfessirler de edatların ifade ettiği anlamların pratik hayata yansıyan yönünü ele almışlardır. Birbirinden bağımsız olmayan bu çalışmalar neticesinde edatlarla ilgili büyük bir edebiyat oluşmuştur.

Edatlar ilk dönem gramer eserlerinde sistematik olmaktan uzak bir şekilde dağınık olarak incelenmiştir. Sibeveyhi (öl. 177/793) *el-Kitâb* isimli eserinde edatları farklı başlıklar altında ele almıştır.¹⁸ Müberred, (öl. 285/898) *el-Muktedab* isimli eserinde, Zeccâcî, (öl. 337/949) *el-Cümel’de* Zemahşerî, (öl. 538/1144) *el-Mufassal’da* İbn Hâcib (öl. 646/1249) *Kâfiye’de* edatları belli başlıklar altında daha sistemli olarak incelemiştir.

Fakihler, nasların anlaşılması için tesis ettikleri metodoloji içinde edatların manalarını ve aralarındaki farklılıkları belli başlıklar altında incelemiştir. Nassları anlamada dil bilimleri önemli bir noktada bulunduğu için fıkıh usulüyle nahiv ilimi arasında etkileşim yüksek seviyededir. Molla Hüsrev, (öl. 885/1480) Hanefi fıkıh usulüne dair yazdığı *Mir’âtü’l-usûl fî şerhi Mirkâti’l-vüsûl* isimli eserinde edatları, “hurûfü’l-meâ’nî” başlığı altında manaya delaletleri yönüyle incelemiştir.¹⁹

Edatlar, tefsiri ilgilendiren me’âni’l-Kur’ân, i’râbu’l-Kur’ân ve ulûmü’l-Kur’ân eserlerinde de incelenmiştir. Ferrâ, (öl. 207/822) Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830) *Me’âni’l-Kur’ân* isimli eserlerinde, Zeccâcî, (ö. 311/923) *i’râbu’l-Kur’ân’da* edatları dağınık bir şekilde gerek kullanım gerekse ifade ettikleri anlamlar açısından incelemiştir. Zerkeşî, (öl. 794/1392) *el-Burhân’ın* son kısmında kırk yedinci bölümde Arap dilinde ve Kur’an-ı Kerim’de geçen edatların bir arada incelerken²⁰ Suyûtî’de (ö. 911/1505) *el-İtkân’da* kırkıncı fasılda “müfessirin bilmesi gereken edatlar” başlığı altında edatları alfabetik sıraya göre incelemiştir.²¹

Tarihi süreçte edatların önemine dikkat çekmek için sadece edatları konu edinen bağımsız çalışmalar da yapılmıştır. Sadece edatları konu edinen ilk eserin Zeccâcî’nin *Hurûfu’l-me’âni’*si olduğu söylenmiştir. Daha sonraki dönemlerde yazılan Rummânî’nin (öl. 384/994) *Me’âni’l-hurûf’u*, Murâdî’nin (ö.749/1348) *el-Cene’d-danî ‘alâ hurûfi’l-me’âni’* si ve İbn Kayyim el-Cevziyye’nin (öl. 751/1350) *Me’âni’l-edevât*

¹⁶ İbn Hâcib, *Kâfiye*, 90-107.

¹⁷ Abdullah Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

¹⁸ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü’l-Hânci, 1408/1988).

¹⁹ Mehmed b. Ferâmurz b. Ali Molla Muhyiddin Hüsrevî, *Mir’âtü’l-usûl fî şerhi Mirkâti’l-vüsûl*, (İstanbul: Eser Kitabevi, ts.), 242; fıkıh usulü eserlerinde edatlarla ilgili daha geniş bilgi için bakınız. Osman Güman, “*Nahiv-Fıkıh Usulü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*”, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006).

²⁰ Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahîm, (Kahire: Mektebetü Dâri’t-Turâs, ts.), 4/175- 445.

²¹ Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2006), 2/460- 561.

ve'l-hurûf'u bu alanın en önemli eserleri arasındadır.²² Arap dilindeki edatları farklı yönleriyle inceleyen eserlerin yanı sıra sadece tek bir edatı inceleyen eserler de yazılmıştır. Kutrub'un (ö.206/821) *el-Hemz* isimli eseri, Mâzinî'nin (ö. 249/863) *Kitâbu'l-elif ve'l-lâm'*, Ebû Bekir el-Enbârî'nin (ö. 328/940) *Kitâbu'l-elifât'* bunlardan bazılarıdır.²³

Edatlarla ilgili klasik dönem çalışmalarına ilaveten çağdaş dönemde de gerek Arap dünyasında gerekse ülkemizde farklı çalışmalar yapılmıştır. Sâdık Halîfe Râşid'in *Devru'l-harf fi edâi ma'ne'l-cümle'si*, Bedî' Yakûb'un *Mevsû'atu'l-hurûf fi'l-lugati'l-Arabiyye'si*, Muhammed Hasan Şerîf'in *Mu'cemü hurûfi'l-me'ânî fi'l-Kur'ân'ı*, Hasan Akdağ'ın *Arap Dilinde Edatlar* isimli Türkçe eseri ve Ahmet Kazım Ürün'ün *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler* isimli eseri bunlardan bazılarıdır.

2. جـ “Bel” Edatının Kullanımı ve Manaları

جـ edatı, Arap dilinde “lafızları kısaltmak, bir çok şeyi bir hükümde toplamak gibi maksatlar için bazı edatlar vasıtasıyla birden çok kelime veya cümlenin birbirine bağlanması” şeklinde tanımlanan el-hurûrû'l-'atıfa kategorisinde incelenmiştir.²⁴ Atıf harfleri kelimeleri ve cümleleri anlam ve biçim/i'râb yönünden birbirine bağlarlar. Atıf harfleri, tekrarları azaltmakla birlikte söze farklı dinamikler katarak semantik açılımlar kazandırır.²⁵ Bu edatlar tabî ile metbûu' yani ma'tûf ile ma'tûfun alyhi cümledeki nispette bir araya getirirken her bir edat kendine ait manayı da cümleye verir.²⁶

Araştırmanın konusu bu edatlar içinden sadece جـ edatı olduğu için bu edatın kullanım biçimi ve ifade ettiği manalar ele alınacaktır. Bu edat, cümledeki konumuna göre farklı işlevler ve farklı manalar içermektedir. Diğer atıf harfleri, hem hüküm hem de i'râb açısından bağlaç görevi yüklenirken, جـ edatı sadece i'râb açısından bağlaç görevi yüklenip hüküm açısından tersine olma/ıdrâb görevi üstlenir.²⁷ جـ edatından sonra müfret isim gelmesi durumunda atıf görevi yüklenirken, cümle gelmesi durumunda ıdrâb manası ifade eden ibtidâ harfi olur.²⁸

²² Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 12.

²³ Muhammed Hân, “el-Edevâtü'n-Nahviyye Binyetuhâ ve Vazîfetuhâ/ Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları”, çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/28 (2015/2), 129-140.

²⁴ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl b. Serrâc el-Bağdâdî, *el-Usûl fi'n-nahv*, thk. Muhammed Osman, (Kâhire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye ed-Dîniyye, 1430/2009) 1/442; Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed, *Şerhu'l-Mufasssal*, (Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.) 8/88-89.

²⁵ Atıf kelimesi sözlük olarak “meyil etmek, ip ya da bohça gibi bir şeyin iki ucunu birleştirmek gibi manalara gelir. (İsfahânî, el-Müfredât, “عطف”) Arap gramerinde tevâbi' konuları arasında iki şekilde ele alınır. 1. **Atfu'l-beyân**: Kendinden önce geçen anlamca kapalı bir isimi (metbûu'nu) açıklayan ve izah eden ya da tahsis eden isimdir. Atfu'l-beyân, metbûu'nda her hangi bir manaya delalet etmediği için sıfattan ayrılır. *عمر* örneğinde ikinci isim olan *عمر* kendisinden önce geçen anlamca kapalı *ابو حفص* ismini izah etmiştir. Daha geniş bilgi için bk. (el-Câmî, *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, 227-228) 2. **el-Atfu bi'l-hurûf/ Atfu'n-nesak**: Cümle içindeki nispette metbûu'yla birlikte (ma'tûfun alyh) kastedilen tabî' (ma'tûf)dur; Atıf harfleri *و - ف - ثم - ثم* dir. Atıf harflerinden biri ma'tûf ile ma'tûfun alyh arasında gelerek her ikisini bir hükümde birleştirir. *قام زيد ثم عمرو* örneğinde ikinci isim olan *عمرو* tabî/ ma'tûf, birinci isim olan *زيد* metbûu'/ma'tûfun alyhdir. Aralarında atıf harflerinden *ثم* gelerek her ikisini kıyam hükmünde bir araya getirmiştir. bk. (el-Câmî, *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, 213-218)

²⁶ Atıf harflerinden *و*, mutlak cemiyet içindir; kendisinde tertip ve mühlet manası yoktur. *ف*, cemiyetle birlikte tertip içindir; kendisinde mühlet yoktur. *ثم/ثم*, cemiyetle birlikte hem tertip hem de mühlet manası ifade eder. *ثم* nın *حتى* den farkı, *حتى* tabide/ ma'tûfta kuvvet ya da zayıflık ifade eder. *أو - إِمَّا - أَمْ - لا - بل - لكن*, bunlar tahyîr yani iki şeyden birini tercih içindir. Bazı durumlarda da muhatabın şek içinde olduğunu ya da dinleyiciyi şüpheye düşürmek içindir. *لكن - بل - لا* bu üç edat cümlede ifade edilen hükmü bir şeyden alıp başka bir şeye vermek içindir. Daha geniş bilgi için bk. (el-Câmî, *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, 404-408; Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*); Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, Konya: Tekin Kitabevi, 1981).

²⁷ İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fıkh*, thk. Abdülazîm ed-Dîb, (Katar: Dâru'l-Ensâr, ts.) 1/193-194. 2 cilt.

²⁸ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-drab min lisâni'l-Arab*, thk. Receb Osman Muhammed, (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1418/1998) 1994-1995; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/461-462; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye*, 3/247.

Kendisinden sonra ister müfret isim, isterse cümle gelsin بل edatı الاضراب "idrâb", "الاستدراك" "istidrâk" ve تدارك الغلط "yanılgı, hata ve yanılgı engellemek ve düzeltmek" gibi manalardan birini ifade eder.²⁹ Idrâb: Bir şeye yönedikten sonra ondan vaz geçmek; kendinden önce geçen hükmü iptal etmek manasını ifade ettiği gibi bazı durumlarda da önceki hükmü olduğu gibi bırakarak daha mühim bir hükme intikal etmek manasını ifade eder. Bunlardan birincisine *iptâlî idrâb* الاضراب الابطالی ikincisine intikâlî idrâb الاضراب الانتقالي diye isim verilir.³⁰ İstidrâk: Önce geçen cümleden dolayı konuşmacının ya da dinleyeninin zihninde oluşan kuruntu, zan, şüphe, yanlış anlama, önyargı ve tevehhümleri def etmek ve kaldırmaktır.³¹ Yanılgı engellemek: Bilerek ya da unutarak bir hükmü hatalı ve yanlış ifade ettikten sonra durumu düzeltip doğru hükme yönelmektir.³² بل edatındaki bu manalar cümle içinde iki zıt anlamı ve duyguyu bir araya getirerek genellikle övgü, yergi, sevgi, nefret, sevinç, hüzn, şaşkınlık, hata ve yanılgı gibi hissî duygularla verilen yarıdan sonra hemen duygusallıktan çıkarak hakikatin farkına varıp yapılan yanılgılığın ortadan kaldırılmasına ve tamir edilmesine yöneliktir.³³

2.1. بل Edatının Atıf Harfi Olarak Kullanımı

Kendisinden sonra müfret isim gelen بل edatı atıf harfidir. تدارك الغلط yani bilerek ya da unutarak yapılan bir yanılgı düzeltmek ya da الاضراب idrâb yani hükmü birinci isimden alıp ikincisine vermek gibi manalar taşır. Bu hususta Sibeveyi, "بل edatı bir şeyi terk edip başka bir şeye yönelmek ve almaktır."³⁴ şeklinde bir açıklama yaparken Rummânî'de "بل edatı, cümledeki ilk kısımdan (mâ kablınden) vaz geçip kendisinden sonrakini (mâ ba'dini) zorunlu kılmaktır." şeklinde bir açıklama yapmıştır.³⁵

بل edatının içerisinde yer aldığı cümlelerin olumlu, olumsuz, emir ya da nehiy olma ihtimali vardır. Bu edat, olumlu fiil ya da emirden sonra geldiğinde hükmü kendisinden sonra gelen ma'tûfta verir. Kendisinden önce geçen ma'tûfu alyh yok hükmündedir; meskût-ü anhdır; hiç söylenmemiş kabul edilir. Bu durumda بل edatı bilerek ya da unutarak söylenen bir hatayı düzeltmek için gelmiş olur. جاء زيد بل عمرو "Zeyid geldi. Hayır, Amr" örneğinde ma'tûfu alyh olan زيد yok hükmündedir; gelme fiili ma'tûf olan عمرو isnat edilmiştir.³⁶ أكرم زيداً بل عمرواً örneğinde بل edatından önce emir fiili geçmiştir. Bu örneğin manası بل اكرم عمرواً yani "Amr'a ikram et" demektir. Her iki durumda konuşmacı başlangıçta unutarak ya da hata ederek fiili önce ma'tûfu alyhe isnat etmiş, sonra hatasını düzeltmek için بل edatıyla hükmü ma'tûfa vererek muhatabın zihninde oluşabilecek şüpheyi ortadan kaldırmış, yapılan hatayı düzeltmiştir.³⁷ İbn Cinnî, (öl. 392/1002) *el-Lüma*"da şöyle demiştir: "بل edatı birincisinde (ma'tûfu alyh) idrâb, ikincisinde (ma'tûf) ispat içindir."³⁸ İbn Yaîş'de (öl. 643/1245) *Şerhu'l-Mufassal*'da, "بل edatından önce geçen hüküm, ister müspet, ister menfi olsun birincisinde (ma'tûfu alyh) idrâb, ikincisinde (ma'tûf) ispat içindir." açıklamasını yapmıştır.³⁹

²⁹ Radiyyüddîn, Necmü'l-Eimme Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısırî. (Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417/1996). 2/1352-1354. 2 Cilt; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye*, 3/247-249.

³⁰ Muhammed Ali et-Tehânevî, *Mevsûa'ü keşşâfi isdılâhâti'l-funûn*, thk. Ali Dahruc, (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996), 218..

³¹ Tehânevî, *Keşşâfu isdılâhâti'l-funûn*, 150, 151.

³² Tehânevî, *Keşşâfu isdılâhâti'l-funûn*, 317.

³³ İsmail Durmuş, "İstidrâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 23/329-330.

³⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/439.

³⁵ Ebu'l-Hasen Ali b. İsa er-Rummânî, *Me'âni'l-hurûf*, thk. İrfan b. Selîm el-Hassûne, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1426/2005) 71.

³⁶ Enbârî, *Esrâru'l-arabiyye*, 306; Radiyyüddîn, *Şerhu'r-Radî*, 2/1352; Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-drab*, 1994.

³⁷ Câmî, *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, 409.

³⁸ Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn el-Bâkûlî, *Şerhu'l-lüma' li'l-Bâkûlî*, thk. İbrâhim b. Muhammed 'Ubâde, (Suudi Arabistan: Câmî'atü'l- İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990) 1/586.

³⁹ İbn Yaîş b. Muhammed, *Şerhu'l-Mufassal*, 8/105.

Müfret ismi müfret isme atıf için kullanılan *بل* edatından önce olumsuz fiil ya da nehiy bulunursa, ma'tûfu alyhte hükmü olumsuz bırakıp kendisinden sonra gelen ma'tûfta hükmü ispat eder. *ما جاء زيدٌ بل عمرو* cümlesinin manası, "Zeyid gelmedi, aksine Amr geldi." demektir. *لا تُكرمُ زيداً بل عمرواً* cümlesinde mana " Zeyid'e ikram etme, aksine Amr'a ikram et." demektir. Her iki örnekte de *بل* edatı ma'tûfu alyhteki olumsuz hükmü ma'tûfta olumlu yapmıştır.⁴⁰

Dil bilimciler müfret ismi başka bir müfret isme atıf için kullanılan *بل* edatının iptâli idrâb ya da yapılan bir hatanın (galat) düzeltilmesi için kullanıldığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Müberred bu hususta cumhurun görüşleri aksine farklı bir görüş ileri sürerek şunları söylemiştir: "Kendisinden önce olumlu fiil geçen *بل* edatı, fiili olumlu olarak kendisinden sonra gelen ma'tûfa verdiği gibi kendisinden önce olumsuz fiil geçtiği zaman fiili olumsuz olarak ma'tûfa verir. *ما جاء زيدٌ بل عمرو* cümlesinin manası cumhura göre 'Zeyid gelmedi, bilakis Amr geldi.' iken, Müberred'e göre 'Zeyid gelmedi, hayır, Amr gelmedi.' şeklindedir."⁴¹ Bu durumda mütekellim önce olumsuz fiilde galat/hatalı kullanım yapıp sonra *بل* ile o hatasını düzeltme yoluna gitmiştir.

Müfret isimi başka bir müfret isme atıf ederek hata ya da unutmaya sebebiyle oluşan yanlış anlamın önüne geçmek için kullanılan *بل* edatı idrâb ya tedârükü'l-galat ifade edecek şekilde Kur'an'ı Kerim'de yer almamıştır. Müberred, *el-Muktedab*'da *بل* edatının kullanımıyla ilgi açıklamalarda bulunurken söz konusu edatın unutmaya ya da hata yaptıktan sonra ortaya çıkan yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için idrâb manasında kullanıldığını, bu şekilde bir kullanımın Allah Teâlâ hakkında düşünülmemeyeceğini söylemiştir. Bir kişi hata ederek ya da unutarak *مررتُ بزيدٍ* "Zeyid'e uğradım" dedikten sonra hata ettiğini anlayıp hatasını düzeltmek için hemen ardından *بل عمرو* "Hayır, Amr'a uğradım" dediğinde idrâb yoluyla hatasını düzelterek hükmü Amr'a vermiş olur. Bu gibi kullanımlar Allah Teâlâ hakkında caiz değildir. Allah hata ve nisyandan münezzehtir. Eğer Kur'an'ı Kerim'de bu gibi kullanımı çağrıştıran bir kullanım varsa, hata ve unutmaya önceden hikâye yoluyla aktarılan başkalarına ait sözdedir. *وقالوا اتخذ الرحمن ولداً سبحانه بل عبادٌ مكرمون* "Rahman, çocuk edindi dediler. O bundan münezzehtir. Hayır, (çocuk diye isnat ettikleri melekler) ikrama erdirilmiş kullardır."⁴² Bu ayette *بل* edatı müşriklerin melekler hakkındaki yanlış düşüncelerini reddetmek için gelmiştir.⁴³ Bu hususta Süyûtî, *el-İtkân*'da İbn Malik'ten ve İbn Hâcib'den şunları nakletmiştir: "Eğer *بل* edatı yapılan hatayı ve galatı ortadan kaldırmak için hükmü birinci isimden (ma'tûfu alyh) iptal edip ikinci isimde (ma'tûf) ispat için kullanılırsa, bu kullanım şekli Kur'an'ı Kerim'de bulunmaz."⁴⁴ Çünkü Kur'an'ı Kerim hatadan, ve galattan münezzehtir.

2.2. *بل* Edatının İbtida/Başlangıç Harfi Olarak Kullanımı

Kendisinden sonra cümle gelen *بل* edatının atıf harfi olabileceğini söyleyenler olsa da⁴⁵ dil bilimcilerin ve müfessirlerin kahir ekseriyetine göre ibtidâ harfidir; kendisiyle yeni bir cümleye başlanır.⁴⁶ Şârih Radî'nin (öl. 688/1289) bu husustaki ifadeleri şöyledir: "Kendisini cümlenin takip ettiği *بل* edatı, bir cümleden başka bir cümleye intikal içindir; ikinci cümle birinci cümleden daha önemli ve daha

⁴⁰ Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî, *Şeru't-teshîl*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn, (Beirut: Dâru Hicr, 1410/1990,) 1/367-368.

⁴¹ İbn Yaîş b. Muhammed, *Şerhu'l-Mufassal*, 8/105.

⁴² el-Enbiyâ, 21/26.

⁴³ Müberred, *el-Muktedab*, 3/305.

⁴⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/500.

⁴⁵ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *او كلاً ما عاهدوا عهداً نبذه فريق منهم بل اكثرهم لا يؤمنون* "Onlar ne zaman bir antlaşma yapılırsa, içlerinde bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler." El-Bakara, 2/100. Bu ayette yer alan *بل* edatının *لا يعلمون اكثرهم لا يؤمنون* cümlesini kendinden önceki cümleye atıf ettiği görüşündedir. Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîr*, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1432/2010), 1/520; Zerkeşî, *el-Burhân*, 4/258-259.

⁴⁶ Muhammed Abdülhâlık 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.) 2/62-63.

mühimdir.”⁴⁷ İbn Hişâm’da (öl. 761/1360) *el-Mugni’*de şöyle söylemiştir: “Doğru olan kendisinden sonra cümle gelen ج edatının atıf için değil ibtidâ için olmasıdır.”⁴⁸

Kendisinden sonra cümle geldiği için ibtidâ edatı olarak kullanılan ج edatının manası yine idrâbdır. Yukarıda da temas edildiği gibi idrâb iki türdür. Birincisi, kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal ederek birincisinin aksine yeni bir cümlede yeni bir hüküm ifade eden iptâlî idrâbdır. İptâl için gelen ج edatından önce geçen cümle mana ve hüküm olarak ج den sonra gelen cümleye zıttır. ج edatının bu manada kullanımı Kur’an’ı Kerim’de sıklıkla görülür. *“Ya da O (Muhammed) cinnet mi geçirmiş diyorlar. Hayır, bilakis O onlara hakkı getirdi.”*⁴⁹ Bu ayette kendisinden sonra cümle gelen ج ibtidâ harfi olup, kendisinden önce geçen cümlelerin manasını ve hükmünü iptal ederek birinci cümlelerin aksine yeni bir hüküm ifade etmiştir.⁵⁰ İkincisi, ج edatı kendinden önce geçen cümlelerin ifade ettiği hükmü iptal etmeden birinci cümleden daha önemli başka bir cümleye geçişi ifade eden intikâlî idrâbdır. Bu kullanımda, birinci cümleyle kastedilen mana sona ermiş, ج ile yeni bir cümleye geçilmiştir. ج edatının önce geçen cümlelerin manasını iptal etmeden daha önemli olan başka bir cümleye intikâl manasında kullanımı da Kur’an’ı Kerim’de çoktur. *“Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Nezdimizde gerçeği konuşan bir kitap vardır. Onlar zulme uğratılmazlar. Ama kafirlerin kalpleri bu (Kur’an’a) karşı bir taşkınlık içindedir.”*⁵¹ Bu ayetlerde ج atıf edatı olmayıp, ibtidâ harfidir. Manası da intikâlî idrâbdır. Kendinden önce geçen cümlelerin manasını iptal etmeden daha önemli başka bir konuya intikal için gelmiştir.⁵²

3. ج Edatının Kur’an’ı Kerim’de Kullanımı

Allah Teâlâ Kur’an’ı Kerim’i nüzul dönemi Araplarının kullandığı fasih Arapçayla indirmiştir.⁵³ Ayetleri oluşturan kelimeler en güzel insicam ve ahenkle içinde icâz ve i’câzin en mükemmel şeklini gerçekleştirmiştir. Kur’an’ı Kerim’de farklı terkip ve manalarda kullanılan ج edatı 48 surede 127 kere geçmektedir.⁵⁴ Arap kelimelerinde ج edatı müferdi müfredede atıf için kullanıldığı gibi cümleyi cümleye atıf için de kullanılır. Ancak Kur’an’ı Kerim’de müfredi müfredede atıf için gelmemiştir. Sadece cümleyi cümleye atıf için ya da ibtidâ harfi olarak gelmiştir. ج edatı, Kur’an’ı Kerim’de kırk bir yerde müspette/olumlu cümlede gelmiştir; Kendisinden önce geçen cümle olumludur.⁵⁵ Altı yerde ج edatından sonra gelmiştir.⁵⁶ Kendisinden önce geçen

⁴⁷ Esterâbâdî, *Şerhu’r-Radî*, 2/351.

⁴⁸ Cemâluddîn İbn Hişâm el-Ensârî, *Mugni’l-Ilebîb ‘an Kütübi’l-e’ârîb*, thk. Mâzin el-Mübârek - Muhammed Ali Hamdullah, (Dımişk: Dâru’l-Fikr, 1384/1964), 1/119-120.

⁴⁹ el-Mü’minûn, 23/70.

⁵⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/499.

⁵¹ el-Mü’minûn, 23/62-63.

⁵² İbn Hişâm, *Mugni’l-Ilebîb*, 119-120.

⁵³ Yûsuf, 12/2; Tâhâ, 20/113; ez-Zümer, 39/28.

⁵⁴ el-Bakara, 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân, 3/150, 169,180; en-Nisâ, 4/49, 155, 158; el-Mâide, 5/18, 64; el-Ena’m, 6/28, 41; el-A’râf, 7/81, 179; Yûnûs, 10/39; Hûd, 11/27; Yûsuf, 12/18, 83; er-Ra’d, 13/31, 33; el-Hicr, 15/15, 63; en-Nahl, 16/75, 101; el-Kehf, 18/48,58; Tâhâ, 20/66; el-Enbiyâ, 21/5,18, 24, 26, 41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü’minûn, 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr, 24/11, 50; el-Furkân, 25/ 11, 40, 44; eş-Şua’râ, 26/74, 166; en-Neml, 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût, 29/49, 63; er-Rûm, 30/29 ; Lokmân, 31/11, 21, 25; es-Secde, 32/3, 10; Fâtır, 35/40; Yâsîn, 36/19; es-Sâffât, 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd, 38/8, 60; ez-Zümer, 39/29, 49, 66; el-Mü’min, 40/74; ez-Zuhuruf, 43/22, 29, 58; ed-Duhân, 44/9; el-Ahkâf, 46/24, 28; el-Feth, 48/11, 12, 15; el-Hucûrât, 49/17; Kâf, 50/5, 15; ez-Zâriyât, 51/53; et-Tûr, 52/33, 36; el-Kamer, 54/25, 46; el-Vâkıa’ 56/67; el-Mülk, 67/21; el-Kalem, 68/27; el-Müdesir, 74/53; el-Kiyâme, 75/5, 20; el-İnfitâr, 82/9; el-İnşikâk, 84/22; el-Burûc, 85/19, 21; el- ‘Alâ, 87/16; el-Fecr, 89/17.

⁵⁵ el-Bakara, 2/88, 116, 135, 259; Âli İmrân, 3/88; el-Mâide, 5/18, 64; el-‘Arâf, 7/81, 179; Yûsuf, 12/18, 83; el-Hicr, 15/63; en-Nahl, 16/75; el-Kehf, 18/48; Tâhâ, 20/66; el-Enbiyâ, 21/5-6, 21, 26; el-Mü’minûn, 23/62-63; el-Furkân, 25/44; en-Neml, 27/36, 47, 55; el-Ankebût, 29/63; Lokmân, 30/29; el-Fâtır, 34/41-41; es-Sâffât, 37/11-12, 28-29; Sâd, 38/59-60; e-Zümer, 39/29; Mü’min, 40/73-74; ed-Duhân, 44/8-9; el-Fetih, 48/15; Kâf, 50/5, 54; el-Vâkı’a, 56/66, 76; el-Kiyâme, 75/13-14; el-Burûc, 85/20-21; el- ‘Alâ, 87/14, 17.

⁵⁶ es-Sebe’, 34/27; el-Müdesir, 74/53; el-Kiyâme, 75/20; el-İnfitâr, 82/9; el-Mudaffifin, 83/14; el-Fecr, 89/17.

cümledeki hükmü reddetmek için kullanılan *كَلَّا* edatından sonra gelen *بَلْ* edatı çok kere istinaf ve intikâlî idrâb yani bir hükümden başka bir hükme geçişi ifade eder.⁵⁷

عَلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالِ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ayetlerimiz okunduğunda ‘Eskilerin masalları’ derdi. Hayır, (Kur’an masal değildir.) Fakat kazandıkları (günahları), kalplerinin üstünde pas bağlamıştır.”⁵⁸ Bu ayetlerde *كَلَّا* kendinden önce geçen cümlenin manasını iptal etmiş, *بَلْ* edatı da istinaf ve intikal manasını ifade ederek müşriklerin Kur’an hakkındaki yanlış inançlarının sebebini açıklamıştır.⁵⁹

بَلْ edatı, on bir ayette iki ya da daha çok şey arasından birini tercih etmek manasına kullanılan *مَّا* edatından sonra gelmiştir.⁶⁰ Yirmi sekiz ayette istifhâm/soru edatlarından sonra kullanılmıştır.⁶¹ Altı ayette birden çok tekrar etmiştir.⁶² Altı ayette nehiy fiilinden sonra, iki yerde temenniden sonra, iki yerde kasemden sonra, dört yerde nefiyden sonra, on beş yerde şart edatlarından sonra gelmiştir.⁶³

3.1. İptâlî Idrâb İçin Gelmesi

بَلْ edatının kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal etmesi ve devamındaki cümlenin, kendinden önce geçen cümlenin aksine olması ayetin bağlamından anlaşılır. Arap dili araştırmacılarından Muhammed Abdülhâlık ‘Uzeyme, (öl.1984) *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’âni’l-Kerîm* isimli eserinde Kur’an’ı Kerim’de geçen *بَلْ* edatının kırka yakın ayette iptâlî idrâb için geldiğini bildirmiştir.⁶⁴

يَا هَادِثِينَ أَتَوْا قُلُوبَهُمْ قَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ Yahudiler alay ederek) ‘Kalplerimiz perdelidir’ dediler. Hayır, inkarları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. Onlar pek az inanırlar.”⁶⁵ Bu ayetteki *بَلْ* edatı, Yahudilerin alaycı bir tavırla kalplerinin kılıflı ve perdeli olmasından dolayı kendilerine yapılan tebliği anlamadıkları yönündeki iddialarını reddederek, onların sözlerini iptal için etmiştir.⁶⁶ Ebû Hayyân, (öl. 745/1344) *el-Burûc* adlı eserinde *بَلْ* edatının Yahudilerin “Kalplerimiz kılıflıdır.” sözlerini iptal için geldiğini söylemiştir.⁶⁷

وَالَّذِينَ كَفَرُوا قُلُوبُهُم مَّضْمُورَةٌ لَّهُمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ Kimler ‘Allah, çocuk edindi.’ dediler. O, bu gibi eksik vasıflardan uzaktır. Aksine göklerdeki ve yerdeki her şey Allah’ındır. Hepsi O’na boyun eğmiştir.”⁶⁸ Müfessirler bu ayetteki *بَلْ* edatının kendinden önceki cümlede inkarcıların iddia ettiği yanlış ve gerçek dışı sözlerini iptal için idrâb manası ifade ettiğini söylemişlerdir.⁶⁹

⁵⁷ Ebû Muhammed el-Hasen b. Mes ‘ûd el-Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, thk. Muhammed Abdülkadir en-Nemr vd., (Riyad: Dâru Tayyibe li’n-Neşr, 1412), 8/365; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1417/1997) 11/87.

⁵⁸ el-Mudaffifîn, 83/13-14.

⁵⁹ Ebüssuud, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 9/127; Muhammed Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, thk. Abdurrahmân ‘Umeyre, (Beyrut: Dâru’l-Vefâ, ts.) 5/532; Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.), 30/72.

⁶⁰ er-Ra’d, 13/33; el-Enbiyâ, 21/43; el-Mü’minûn, 23/70; en-Nûr, 24/50; el-Fâtır, 35/40; ez-Zuhuruf, 43/21-22, 58; et-Tûr, 52/33, 36; el-Mülk, 67/21.

⁶¹ el-Bakara, 100; en-Nisâ, 4/49; el-En’âm, 6/41, 42; el-Mü’minûn, 23/55, 56; el-Furkân, 25/40; eş-Şu’arâ, 26/74, 166; en-Neml, 27/60, 61, 66; Lokmân 31/11; es-Secde, 32/10; es-Sebe’, 34/32; Yâsîn, 36/19; Sâd, 38/8; el-Feth, 48/11; Kâf, 50/15; el-Kamer, 54/25; el-Burûc, 85/19.

⁶² el-Enbiyâ, 21/5; en-Neml, 27/8, 38, 66; el-Feth, 48/12, 15

⁶³ *بَلْ* edatının Kur’an’ı-Kerîm’deki kullanımı için bakınız, ‘Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 2/60-75.

⁶⁴ el-Bakara, 2/88, 116, 135, 154, 170; en-Nisâ, 4/49, 155, 157, 158; el-Mâide, 5/18, 64; el-İsrâ, 15/15; el-Kehf, 16/101; el-Enbiyâ, 21/5, 17,18, 26, 97; en-Nûr, 24/50; eş-Şu’arâ, 26/72, 74; Lokmân, 32/3; Sebe’, 34/7, 8, 27, 32, 33; es-Sâffât, 37/28, 29, 36, 37; Sâd, 38/8, 59, 60; ez-Zümer, 39/49; el-Mü’min, 40/73, 74; el-Ahkâf, 46/24; el-Feth, 48/15.

⁶⁵ el-Bakara, 2/88.

⁶⁶ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. ‘Atiyye, el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1422/2001), 1/177.

⁶⁷ Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhît*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1432/2010), 1/483.

⁶⁸ el-Bakara, 2/116.

⁶⁹ Ahmed b. Yûsuf. es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd, (Dimişk: Dâru’l-Kalem, ts.) 2/83; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhît*, 1/580-581.

بل edatı, bazen de kendinden önce geçen mahzûf bir cümlelin manasını iptal eder. Kur'an'ı Kerim'de بل edatının mukadder bir cümlelin manasını iptal için gelmesi ayetin siyak ve sibakından anlaşılır. Yapılan araştırmalarda بل edatının mukadder bir cümleden idrâb için gelmesi yirmiden fazla ayette söz konusudur.⁷⁰

﴿لَهُمْ أَجْرٌ كَثِيرٌ﴾ 'Allah'ın indirdiği (Kur'an'a uyun!' denildiğinde, 'Hayır, atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız' derler.'⁷¹ Bu ayette بل edatı kendinden önce geçen cümlelin fehvasından anlaşılman mukadder الله لا تَتَّبِعْ مَا أَنْزَلَ cümlesinden idrâb ifade etmiştir. بل edatından sonra gelen cümle, kendisinden önce zikredilen cümleye ma'tûf değildir.⁷² Bu taktirde ayetin manası "Onlara, 'Allah'ın indirdiği (Kur'an'a uyun!' denildiğinde, onlar, Allah'ın indirdiğine uymayız! Aksine, 'atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız' derler." şeklinde olması uygun olur. Semîn el-Halebî, (öl. 756/1355) bu ayetin tefsirinde şu yorumu yapmıştır: "Burada بل edatı kendisinden önce geçen mukadder الله لا تَتَّبِعْ مَا أَنْزَلَ cümlesinde iptâlî idrâb içindir. Bir konudan başka bir konuya geçiş ifade eden intikâlî idrâb manası yoktur."⁷³

﴿قَالُوا أَأَتَتْكَ قَعْلَتٌ هَذَا بِالْهَيْبَتَا يَا إِبْرَاهِيمُ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ﴾ "Onlar, 'Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim!' dediler. İbrahim, 'Hayır onu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun' dedi."⁷⁴ Bazı müfessirler buradaki بل edatının kendisinden önce geçen mahzûf الله إنما الفاعل حقيقة هو الله "Ben yapmadım, gerçekte yapan Allah Teâlâdır." cümlesinden iptali idrâb olduğunu söylemiştir.⁷⁵

3.2. İntikâlî İdrâb için Gelməsi

Yukarıda da ifade edildiği gibi بل edatının ifade ettiği idrâb manası bazı durumlarda kendinden önce geçen cümlelin manasını ve ifade ettiği hükmü bozmadan bir konudan daha önemli bir konuya geçişi ifade eder. Bu mana genel olarak الانتقالي idrâb diye isimlendirilir.⁷⁶ Kur'an'ı Kerim'de seksen kadar ayette بل edatı kendinden önce geçen cümlelin ifade ettiği hükmü bozmadan başka bir hükme geçişi ifade eder.⁷⁷

﴿أَوَكَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا بَدَدَهُ قَرِيبٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ "Ne zaman onlar (Yahudiler) bir antlaşma yaptılarsa, kendilerinden bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez."⁷⁸ Bu ayette بل edatı ibtida harfi olup kendisinden önce geçen cümledeki hükmü bozmadan daha önemli bir konuya intikal manasını içermektedir. Yahudilerden

⁷⁰ el-Bakara, 2/170, 258; Yûsuf, 12/18, 83; el-İsrâ, 15/62-63; el-Enbiyâ, 21/39-40, 55-56, 62-63; el-Mü'minûn, 23/80-81; el-Ankebût, 29/63; er-Rûm, 30/28-29; Lokmân, 31/21; es-Sâffât, 37/11-12; ez-Zümer, 39/65-66; ez-Zuhrûf, 43/28-29; ed-Duhân, 44/8-9; Kâf, 50/4-5, 15; el-Mülk, 67/21; el-Müdesir, 74/50-52. Daha geniş bilgi için bk. Muhammed Abdülhâlık 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/ 60-75.

⁷¹ el-Bakara, 2/170.

⁷² Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 2/102-103.

⁷³ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 2/226.

⁷⁴ el-Enbiyâ, 21/62-63.

⁷⁵ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 7/448; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 8/177.

⁷⁶ Fâdıl Sâlih es-Samarrâî, *Me'ani'n-nahv*, (Amman: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 3/257-258.

⁷⁷ el-Bakara, 100; Âli İmrân, 3/149-150; el-En'âm, 6/227-28, 40-41; el-'Arâf, 7/81,179; Yûnus, 10/38-39; Hûd, 11/27; Ra'd, 13/31, 33; el-Hicr, 15/ 62/63; en-Nahl, 16/75; el-Kehf, 18/48,58; Tâhâ, 20/66-67; el-Enbiyâ, 21/24, 39- 40, 42- 43-44, 55-56; el-Mü'minûn, 23/55-56, 62-63, 71, 80-81,89-90; en-Nûr, 24/11; el-Furkân, 25/10-11,40, 44; eş-Şu'arâ, 26/165-166; en-Neml, 27/36, 55, 60-61, 65-66; el-Ankebût, 29/48-49, 62, 68-69; Lokmân, 31/11, 21, 25; es-Secde, 32/10; es-Sebe', 34/40-41; el-Fâtır, 35/40; Yasîn, 36/19; es-Sâffât, 37/11-12, 24-26; Sâd, 38/1-2, 8; ez-Zümer, 39/29, 65-66; ez-Zuhruf, 43/22-23, 28-39, 58; ed-Duhân, 44/7-8; el-Ahkâf, 46/28; el-Feth, 48/11-12; el-Hucurât, 49/17; Kâf, 50/1-2, 5, 15; ez-Zâriyât, 51/53; et-Tûr, 52/32-33, 36; el-Kamer, 54/25, 45-46; el-Vâkı'a, 56/66-67; el-Mülk, 67/21; el-Müdesir, 74/53; el-Kiyâme, 75/4-5, 13-14, 20; el-İnfittâr, 82/9; el-Mudaffifin, 83/14; el-İnşikâk, 84/21-22; el-Burûc, 85/17-19; el-Âlâ, 87/14-17; el-Fecr, 89/17. 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/ 60-75.

⁷⁸ el-Bakara, 2/100.

bir kısmı yaptıkları ahidleri bozmakla birlikte onların çoğunun iman etmeyecekleri ifade edilmiştir.⁷⁹

4. جـ Edatının Türkçe Meâllerde Tercüme Problemi

Önceki başlıklarda جـ edatının Arap dilinde ve Kur'an'ı Kerim'de kullanımını ve ifade ettiği manalar incelendi. Arap dilindeki kullanımı itibarıyla جـ edatı daha çok iptâlî idrâb için kullanıldığından ve bu edat Türkçede "aksine, bilakis, hayır" gibi manalarla tercüme edildiğinden, Kur'an'ı Kerim'deki جـ edatlarının her yerde iptâlî idrâb ifade ettiği zannedilerek Kur'an tercümelerinde ve meâllerde bazı hatalı çeviriler yapılmaktadır. Bu durum ayetlerin hatalı ya da eksik çeviriyle hedef dile aktarılmasını neticelendirmektedir. Yapılan meâl incelemelerinde çeviri hatalarının, daha çok bir konudan başka bir konuya geçişi ifade eden intikâlî idrâb ifade eden جـ edatının tercümesinde olduğu görülmüştür. Konunun daha iyi anlaşılması için seçilen meâllerden bazı örneklerle çeviri problemi irdelemeye çalışılacaktır.

Örnek 1:

يا أيها الذين آمنوا إن تطيعوا الذين كفروا يردوكم على أعقابكم فتنقلبوا خاسرين بل الله مولاكم وهو خير الناصرين *"Ey müminler! Eğer inkar edenlere itaat ederseniz, sizi gerisin geri (küfre) döndürürler. Yolunuzu kaybederek tersine dönersiniz. Oysa ki Allah sizin sahibinizdir. O yardım edenlerin en hayırlısıdır"*⁸⁰ Al-i İmrân sûresi 150. ayetin başında bulunan جـ edatı müfessirlere göre intikâlî idrâb manasına olup, önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden başka bir hükme geçişi ifade etmektedir.⁸¹ Ebû Hayyân, bu ayetin tefsirinde جـ edatının ifade ettiği manayı açıklarken "جـ, birinci kelamın manasını iptal etmeden onu terk edip, başka bir kelama başlamak içindir." demek suretiyle bu hususa işaret etmiştir.⁸² Âlûsî'nin (öl. 1270/1854) bu ayetteki جـ edatıyla ilgili yorumu da şöyledir: "Bu edat, iptal etmeden önceki kelamı terk ve idrâb içindir. Ayetin manası, kafirler sizin dostlarınız değildir ki onlara itaat edesiniz. Oysa sizin yardımcınız Allah'tır."⁸³ Bu ayetlerin çevirisi meâllerde şu şekilde olmuştur:

Çantay: "Ey îman edenler, eğer küfr (-ü inkâr) edenlere itaat ederseniz sizi ökçelerinizin üstünde (gerisin geri küfre) çevirirler de (dünyada da, âhirette de) büyük zarara uğrayanların haline dönersiniz. **Hayır**, sizin yâriniz, yardımcınız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır."

Şahin & Altuntaş: "Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarsanız sizi gerisingeriye (küfre) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız. **Hayır!** Yalnız Allah yardımcınızdır. O, yardımcıların en hayırlısıdır."

Kur'an Yolu: "Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi gerisin geri döndürürler de sonra hüsrana uğramış olursunuz. **Oysa** sizin mevlânız (koruyup kollayanınız) Allah'tır ve O, yardımcıların en iyisidir."

Hayrat Neşriyat: "Ey îmân edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi ökçeleriniz üzerinde geriye (küfre) çevirirler de hüsrâna uğrayanlara dönersiniz. **Hayır!** Sizin Mevlânız Allah'dır! ve O, yardım edenlerin en hayırlısıdır."

Okuyan: "Ey iman edenler! kâfir olanlara itaat ederseniz, sizi topuklarınız üzere (eski dininize) döndürürler ve kaybedersiniz. **(Oysa)** Allah sizin [mevla]nız (efendiniz)dir. O, yardımcıların en hayırlısıdır."

Yapılan bu meâllere bakıldığı zaman Kur'an Yolu ve Okuyan'ın çevirileri جـ edatına intikâlî idrâb manası vermek için önceki ayette ifade edilen hükmü iptal

⁷⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kurân*, thk. Abullah b. Abûlmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006) 3/268; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 1/520; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 2/26; Celâlüddîn el-Mahallî ve Celâlüddîn es-Suyûtî, *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.) 15; Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984) 1/627.

⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/149-150.

⁸¹ İbn Atiyye, el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1/528.

⁸² Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 3/376.

⁸³ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 4/87.

etmeden (Oysa) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme isabetlidir. Diğerleri ise iptâlî idrâb manası yükleyerek (Hayır) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki بل edatı iptal için değil, intikal içindir. Bu edatı (oysa, ama, fakat) ifadeleriyle tercüme etmek daha isabetli gözükmemektedir.

Örnek 2:

لَكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ
Gerçekten siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz, doğrusu siz haddi aşan bir topluluksunuz.”⁸⁴ Müfessirler bu ayetteki بل edatının iptal değil intikal manasına olduğunu söylemişlerdir. Zemahşerî, (öl. 538/1144) *el-Keşşâf*'ta بل edatının Lût kavminin haddi aşan çirkin hallerine tembihte bulunmak, azabı gerektiren hallerini kınamak ve açıklamak için bir cümleden başka bir cümleye intikal manasını ifade ettiğini bildirmiştir.⁸⁵ Bu yorumun benzerlerini başka müfessirler de yapmışlardır.⁸⁶ Bu ayetin tercümesi meâllerde şu şekilde gelmiştir:

Çantay: “Çünkü siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Meğer** siz haddi aşan bir kavim imişsiniz.”

Şahin & Altuntaş: “Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır**, siz haddi aşan bir toplumsunuz.”

Kur'an Yolu: “Kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz taşkınlık eden bir topluluksunuz.”

Hayrat Neşriyat: “Çünkü siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır!** Siz (haddi aşarak) isrâf eden bir kavimsiniz.”

Okuyan: “Şüphesiz ki siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz haddi aşan bir topluluksunuz.”

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki بل edatı kendinden önce geçen cümlelerin hükmünü iptal etmemektedir. Muhataplarını kınamak ve onların yaptığı taşkınlıkların fenalığını göstermek için, birbirine bağlı bir konudan başka bir konuya intikal manasını ifade etmektedir. Meâllere baktığımızda Çantay'ın “Meğer”, Kur'an Yolu ve Okuyan'ın “Doğrusu” ifadeleriyle بل edatındaki intikal anlamını Türkçe çeviriye yansıtmaya çalıştıkları gözükmemektedir. Fakat Şahin ve Altuntaş ile Hayrat Neşriyat, “Hayır” kelimesiyle tercüme ederek بل edatını kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal edecek bir konumda değerlendirmişlerdir. Bu çeviri ilmî veriler çerçevesinde sıhhatli gözükmemektedir. Bu ayetin bir benzeri de eş-Şu'arâ 26/166 ayettir.

Örnek 3:

وَعَرِّضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ رَعَمْتُمْ أَلْنَ تَجْعَلِ لَكُمْ مَوْعِدًا
“(İnsanlar ahirette) sıra sıra rabbinin (huzuruna) arz olunduklarında ‘gerçekten sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz’ (denecek). Oysa sizin için böyle bir buluşmayı yapamayacağımızı iddia ediyordunuz değil mi.”⁸⁷ Müfessirler bu ayetteki بل edatının muhatapları tutum ve inançları sebebiyle kınamak, ayıplamak ve azarlamak için olup, kendinden önceki hükmü iptal değil, başka bir cümleye intikal manasına olduğunu söylemişlerdir.⁸⁸ İbn Âşûr, (öl. 1973) بل edatının birinci cümlede ta'riz yoluyla üstü

⁸⁴ el-'Arâf, 7/81.

⁸⁵ Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûb b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an gavâmizî't-tenzîl*, thk. 'Adil Ahmed el-Mevcûd - Ali Muhammed el-Mu'avviz, (Riyad, Mektebetü'l-'Abîkân, 1418/1998), 2/470.

⁸⁶ İbn Atiyye, el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/425; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/22; İbn. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8/231-232.

⁸⁷ el-Kehf, 18/48.

⁸⁸ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/283; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 7/506; Muhammed b. Abdurrahmân Muhammed b. Abdullah el-Îcî, Câmîu "l-beyân fî tefsîri'l- Kur'ân, thk. Abdülhmîd Hündâvî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 2/445; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/226; İbn 'Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 3/277; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/404; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 15/290.

kapalı bir şekilde ifade edilen tehditten daha sarıh bir tehdide intikal için geldiğini söylemiştir.⁸⁹ Bu ayetin meâllerdeki tercümesi şu şekildedir:

Çantay: Hepsi saf (lar) haline Rabbine arz edilmişlerdir. Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Hayır**, size va'dimizi yerine getirecek bir zaman ta'yîn etmediğimizi sandınız değil mi?

Şahin &Altuntaş: "Hepsi saf saf Rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Onlara, 'Andolsun sizi ilk önce yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız' denir."

Kur'an Yolu: "Artık hepsi sıra sıra rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. (Onlara): 'Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız gibi (tek başınıza) bize geldiniz. **Oysa** size asla bir buluşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız."

Hayrat Neşriyat: "(hepsi) sıra sıra Rabbinin huzûruna arz olunmuş (çıkarılmış)lardır. (Onlara:) 'And olsun ki, sizi ilk def'a yarattığımız gibi (çıplak ve hiçbir şeye sâhip olmayarak) bize geldiniz. **Hayır!** Size (söylenenlerin gerçekleşeceği) bir va'd zamanı(nı) aslâ ta'yîn etmediğimizi sanmıştınız, değil mi? (denir.)"

Okuyan: "Hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılacak ve (kendilerine) şöyle denecektir: 'Şüphesiz ki sizi ilk yarattığımız şekilde bize geldiniz. **Aslında** sizin için böyle bir buluşmayı asla gerçekleştiremeyeceğimizi sanmıştınız."

Görüldüğü gibi intikal manası ifade eden ج edatına Çantay ve Hayrat Neşriyat (**hayır**) manası vererek iptali idrâb manası yükleyerek önceki cümlelerin hükmünü iptal etmişlerdir. Diğerleri ise ج edatını (oysa ve aslında) gibi manalarla tercüme ederek önceki cümlede ifade edilen hükmü iptal etmeden daha önemli bir cümleye geçiş yapmışlardır. Bu durumda ج edatını (oysa, aslında ve benzeri) kelimelerle Türkçeye tercüme daha isabetli gözükmektedir.

Örnek 4:

سُبُّهُمُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبْرَ بِلِ السَّاعَةِ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةَ أَذَى وَأَمْرٌ *"Yakında o (inkarcıların) toplu kuvvetleri (ordusu) bozulup yenilerek sırtlarını dönüp kaçacaklar. Aslında onların randevusu kıyamet anıdır. Kıyamet anı (nin azabı) daha şiddetli ve daha acıdır."*⁹⁰ İki ayet arasında yer alan ج edatı müfessirlerin ifadelerine göre bir konudan başka bir konuya intikal manası içermektedir. Ebüssuûd Efendi, müşriklerin Bedir'de hezimetle uğramalarının azaplarının tamamı olmayıp, esas azabın ahirette olacağını göstermek için ج edatının birinci cümleden daha önemli olan başka bir cümleye geçişi ifade ettiğini söylemiştir.⁹¹ İbn Âşûr'un açıklamaları da şöyledir: "بل intikâlî idrâb için gelmiştir. Müşrikler Bedir'de dünya azabıyla tehdit edildikten sonra daha şiddetli olan ahiret azabıyla tehdit edilmişlerdir."⁹² Senâullah el-Mazharî'de (öl. 1225/1810) iki ayet arasındaki ج edatının mühim bir konudan daha mühim bir konuya intikal manası içerdiğini söylemiştir.⁹³

Çantay: "Yakında o cem'iyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Daha doğrusu** onlara va'd olunan asıl (azabın) vakti, o sâatdir. O saat (in azâbı) daha belâlı, daha acıdır."

Şahin &Altuntaş: "O topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır**, kıyamet, onların (görecekları asıl azabın) vaktidir. Kıyamet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır."

Kur'an Yolu: "Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar. **Ama** asıl vadeleri kıyamet günüdür ve kıyamet günü şüphesiz daha dehşetli ve daha acıdır."

⁸⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/337.

⁹⁰ el-Kamer, 54/45-46.

⁹¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 8/174.

⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 27/217.

⁹³ Muhammed Senâullah el-Mazharî, *Tefsîru'l-Mazharî*, thk. Ahmed 'Izz el-'înâye, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1425/2004) 9/119.

Hayrat Neşriyat: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır!** Onlara va’d olunan (asıl azab vakti) kıyâmettir; çünkü kıyâmet, daha dehşetli ve daha acıdır!”

Okuyan: “O topluluk, ileride bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Aslında** o (Son) Saat, onların buluşma zamanıdır ve o (Son) Saat daha dehşetlidir; daha acıdır.”

Meâllere bakıldığında Çantay, Kur’an Yolu ve Okuyan’ın meâlleri ج edatına (daha doğrusu, ama ve aslında) gibi mana vererek intikal manasına idrâbı Türkçe çeviriye yansıtmaya çalıştıkları görülür. Fakat Şahin & Altuntaş ve Hayrat Neşriyat meâllerinin ج edatına (hayır) manası vererek önceki cümlelerin manasını iptal edecek bir anlam yansıtmışlardır. Bu yaklaşım ayetlerin ifade etmek istediği manaları karşılayamamaktadır.

Sonuç

En bilinen taksime göre kelime isim fiil ve harf olmak üzere üç kısımdır. Dilde varlığını sürdüren her kelimenin kendine ait kullanımı ve anlam özellikleri vardır. Bu özelliklerden biri de çok anlamlılıktır. Arap dilinde ve Kur’an’ı Kerim’de en önemli konulardan biri kelimelerin birden çok anlam taşımasıdır. Çok anlamlı kelimelerin taşıdığı manalardan birini tercih etmek sözün siyak ve sibakından yararlanmayı zorunlu kılar. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur’an’ı Kerim’in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da olur.

Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişkisi oluşturarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Tarihî süreçte Arap dilinde ve Kur’an’ı Kerim’deki edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili e çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu alanla ilgili daha spesifik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Günümüz insanı Kur’an’ı Kerim’i anlamak istediğinden tefsirlerden çok meâllere yöneldiği için bu tür çalışmaların meâllerde yapılarak çeviri problemlerinin tespit edilmesi çok önemli bir yerde durmaktadır. Meâl çalışmalarında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından zorunludur. Buna dikkat edilmediği zaman kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da kastedilmeyen anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır.

Sayıları her geçen gün artan meâller, çok anlamlı lafızların tercümesi konusunda bir hayli problemleri gözükmemektedir. Özellikle çok anlamlı edatların tercümesindeki problemlere dikkat çekmek ve bu alanda yapılabilecek araştırmalara katkı sunabilmek amacıyla Kur’an’ı Kerim’de farklı sure ve ayetlerde 127 kere geçen ج “Bel” edatının kullanımını ve taşıdığı manaları tespit ettik. ج edatının birbirine zıt iki kullanımını farklı meâller üzerinden göstererek tercüme problemlerini incelemeye çalıştık.

Kendisinden sonra ister müfret isim ister cümle gelsin ج edatı “idrâb”, “istidrâk” ve “yanılgı, hata ve yanılgı engellemek ve düzeltmek” gibi manalardan birini ifade eder. Idrâb, Bir şeye yöneldikten sonra ondan vaz geçmek; kendinden önce geçen hükmü iptal etmek manasını ifade ettiği gibi bazı durumlarda da önceki hükmü olduğu gibi bırakarak daha mühim bir hükme intikal etmek manasını ifade eder. Bunlardan birincisine *iptâlî idrâb*, ikincisine *intikâlî idrâb* denir. ج edatındaki bu manalar cümle içinde iki zıt anlamı ve duyguyu bir araya getirerek genellikle övgü, yergi, sevgi, nefret, sevinç, hüzn, şaşkınlık, hata ve yanılgı gibi hissî duygularla, gerçekten uzak, asılsız ve yanılgı bir yargıdan sonra hakikatin farkına varıp yapılan bu hatanın ortadan kaldırılmasına ve tamir edilmesine yöneliktir. ج edatı kendisinden önceki hükmü iptal eden idrâb manasına kullanıldığında Türkçeye çevirisinin “hayır, asla, aksine, bilakis” gibi kelimelerle yapılması uygundur. Ancak kendisinden önceki

cümlenin hükmünü iptal etmeden daha önemli olan başka bir cümleye intikal manasını olduğu durumlarda çevirisinin “oysa, aslında, ama” ve benzeri ifadelerle yapılması uygundur. Ancak ج edatı Kur’an meâlleriyle meşgul olanların zihninde daha çok iptal manasına idrâbı çağrıştırdığı için intikal manasını ifade ettiği ayetlerde de iptal manası verdikleri görülmüştür. Bu durum ayetteki murad-ı ilahinin meâl okuyucularına eksik ya da hatalı aktarımını sebep olmaktadır. Oysa meâl çalışmaları yapanların içinde ج edatı geçen ayetleri tercüme etmeden önce tefsirlerden ve i’râbü’l-Kur’ân eserlerinden inceleyerek idrâbın hangi çeşidini ifade ettiğini tespit edip sonra tercüme etmeleri önemlidir.

Kaynakça

- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 1981.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd. *Rûhu’l-meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.
- Bâkûlî, Ebu’l-Hasen Ali b.el-Hüseyn. *Şerhu’l-lüma’ li’l-Bâkûlî*. thk. İbrâhim b. Muhammed ‘Ubâde. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmi’atü’l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hasen b. Mes ‘ûd. *Me’âlimü’t-tenzî*. thk. Muhammed Abdülkadir en-Nemr vd.. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li’n-Neşr, 1412.
- Beyzâvî, Nasiruddîn Ebu’l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1. Basım, ts.
- Câmî, Nûreddîn Abdurrahmân. *Molla Câmi*. (*el-Fevâidü’z-zıyâiyye*). İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.
- Cüveynî, İmâmu’l-Harameyn Ebu’l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah. *el-Burhân fî usûli’l-fıkh*. thk. Abdülazîm ed-Dîb. 2 Cilt. Katar: Dâru’l-Ensâr, ts.
- Durmuş, İsmail. “İstidrâk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/329-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *İrtişâfu’d-drab min lisâni’l-Arab*. thk. Receb Osmân Muhammed. Kahire: Mektebetü’l-Hânci, 1. Basım, 1418/1998.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahru’l-muhîd*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1. Basım, 1432/2010.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî. *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kur’ân-i’l-Kerîm*. 9 Cilt. Kahire: Dâru’l-Mushaf, 1. Basım, ts.
- Enbârî, Ebu’l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Saî’d. *Esrâru’l-arabiyye*. tak. Muhammed Behcet el-Baytâr. Dımişk: Matbûa’ü’l-Mecmei’l-Arabî, ts.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu’r-Radî li Kâfiyeti İbni’l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısırî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmiatü’l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi’u’d-dürûsi’l-arabiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü’l-‘Asriyye, 1414/1993.
- Gökkır, Necmettin. *Kur’an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Güman, Osman. *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Hacibekiroğlu, Abdullah. *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

- Hân, Muhammed. "el-Edevâtü'n-Nahviyye Binyetuhâ ve Vazîfetuhâ/Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonlar". çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/28 (2015/2), 129-140.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr. 30 Cilt*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1. Basım. 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân. *el-Muharrerü'l-vecîz*. thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422/2001.
- İbn Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *Kâfiye*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- İbn Hişâm el-Ensârî, Cemâlüddîn. *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*. thk. Mâzin el-Mübârek - Muhammed Ali Hamdullah. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1384/1964.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdullah b. Yusuf. *Şerhu şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-Arab*. thk. Abdulganî ed-Dakr. Suriye: eş-Şeriketu'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.
- İbn Kemâl Paşa, Şemsüddîn Ahmed b. Suleymân. *Esrâru'n-nahv*. thk. Ahmed Hasan Hâmid. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- İbn Mâlik Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelüsî. *Şeru't-teshîl*. thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Hicr, 1. Basım 1410/1990.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *el-Usûl fî'n-nahv*. thk. Muhammed Osman. Kâhire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye ed-Dîniyye, 1. Basım. 1430/2009.
- İbn Yaîş, b. Alî b. Yaîş b. Muhammed. *Şerhu'l-Mufassal*. 10 Cilt. Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.
- İbn, 'Acîbe, Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî. *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah Kureşî. 5 Cilt. Kahire: Matâbu'l-Heyeti'l-Mısriyye, 1. Basım, 1419/1999.
- Îcî, Muhammed b. Abdurrahmân Muhammed b. Abdullah. *Câmiu 'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdülhmîd Hündâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kur'an Meal-Tefsir*. çev. Mehmet Okuyan. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 1. Basım. 2021.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd.. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kur'an'ı Kerim Meâli*. çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti. İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016.
- Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. çev. Hasan Basri Çantay. İstanbul: Elif Ofset, 15. Basım, 1410/1990.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 16. Basım, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abullah b. Abûlmuhsin et-Türkî. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1427/2006.
- Mahallî, Celâlüddîn - Suyûtî, Celâlüddîn. *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, ts.
- Mazharî, Muhammed Senâullah. *Tefsîru'l-Mazharî*. thk. Ahmed 'Izz el-'Înâye. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- Molla Hüsrevî, Mehmed b. Ferâmurz b. Ali. *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*. İstanbul: Eser Kitabevi, ts.
- Müberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzeyme. 2 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütub, 2. Basım, 1415/1994.
- 'Uzeyme, Muhammed Abdülhâlik. *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 11 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *Mukaddimetü câmi't-tefâsîr*. thk. Ahmed Hasan Ferhât. Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1. Basım, 1405/1984.
- Râgıb, el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-gayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1417/1997.
- Rummânî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsa. *Me'âni'l-hurûf*. thk. İrfan b. Selîm el-Hassûne. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 1426/2005.

- Samarrâî, Fâdil Sâlih. *Me'ani'n-nahv*. 4. Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420/2000.
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürrü'l-masûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd. 11 Cilt. Dımişk: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, ts.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 3. Basım, 1408/1988.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Ali. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Şevkânî, Muhammed Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdurrahmân 'Umeyre. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ts.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Mevsûa'ü keşşâfi ısdılâhâti'l-funûn*. thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1. Basım, 1996.
- Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak. *el-İdâh fî 'ileli'n-nahv*. thk. Mâzin el-Mübârek. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986.
- Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûb b. Ömer. *el-Keşşâf 'an gavâmizi't-tenzîl*. thk. 'Adil Ahmed el-Mevcûd - Ali Muhammed el-Mu'avviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Abîkân, 1. Basım, 1418/1998.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Mufassal fî san'ati'l-irâb*. thk. Fahr Sâlih Kadâre. Ammân: Dâru 'Ammâr, 1. Basım, 1425/2004.
- Zerkeşî Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm. 4. Cilt. Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.

3. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Değerlendirme

Hakem Değerlendirmesi-1

Hakem: [REDACTED]

E-posta: [REDACTED]

Kurum: P [REDACTED] AKÜLTESİ

Değerlendirme Tarihi: 31-01-2022

Değerlendirdiği Dosya: Makale İlk Hali

Form Cevabı:

Tarih / Date: 31-01-2022 (Yazara Açık)

Makalenin Ağırlıklı Sınıfı / Submission Category:: Araştırma / Research
(Yazara Açık)

Başlıklar yazının konusunu kısa açık ve yeterli ölçüde yansıtır mı? / Does the title reflect the subject matter of the article clearly and exactly?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Özet yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtır mı? / Does the Turkish abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Abstract yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtır mı? / Does the abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Makale dilbilgisi kurallarına uygun açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmiş mi? / Is the text of the article clear and flawless as per the grammar rules?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışmanın konusu yeterli ölçüde ele alınabilmiş mi? / Has the author presented the subject of the article in a proper methodological perspective?: Kısmen / Partially (Yazara Açık)

Çalışmanın amacı yeterli ölçüde belirtilmiş mi? / Has the author presented the aim of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Araştırmada kullanılan yöntem uygun mu? / Is the method used in the research appropriate?: Kısmen / Partially (Yazara Açık)

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar yeterli mi? / Has the author presented the result of the article sufficiently?: Kısmen / Partially (Yazara Açık)

Yazarın ele aldığı konu hakkındaki yorum ve analizleri yeterli mi? / Are the comments and analysis of the subject covered by the author sufficient?: Kısmen / Partially (Yazara Açık)

Makalede kullanılan kaynaklar makale yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş mi? /Are the resources which are referred in the article shown in accordance with the rules of the Journal?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Kullanılan eserlere kaynakça kısmında yer verilmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown properly in the bibliography?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Çalışma bilimsel yayın etiğine uygun hazırlanmış mı? /Is the study prepared in accordance with scientific publication ethics?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

İncelediğiniz makale bilime katkısı olan özgün bir çalışma mıdır? /Does the article have an original contribution to knowledge and the field?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Görüş ve önerilerinizi belirttiğiniz makale metnini WORD veya PDF formatında Dosya olarak eklediniz mi? / Have you attached the article text containing your comments and suggestions to your report in MS Word or Pdf format?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Düzeltilmeler yapıldıktan sonra tekrar incelenmesi gerekir mi? / Should it be reviewed again after revisions: *Hayır / No (Yazara Açık)*

Yazara Not: *(Yazara Açık)*

Editöre Not:

Öneri: *Minör Revizyon (Yazara Açık)*

Yazarın Cevabı: katkılarınız için teşekkür ederim. uyarılarınız metnin elverdiği oranda düzeltilmiştir.

Hakemin Yükleği Değerlendirme Dosyaları

Kur'ân-ı Kerîm'de Bel Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri Problemi

Öz

Dil sürekli değişen ve gelişen bir yapıdır. Dilde varlığını sürdüren her lafzın taşıdığı bir mana ve değer vardır. Bu manalar, lafızların ilişki kurduğu diğer kavramlarla zenginleşir. Arap dilinin ve Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli dil özelliklerinde biri de çok anlamlılıktır. Çok anlamlı lafızların ifade ettiği manalar siyak ve sibakin delaletiyle tespit edilmeye çalışılır. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik, kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da vardır. Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişkisi kurarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili erken dönemlerden itibaren çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar gramer eserlerinde, tefsirlerde, fıkıh usûlü eserlerinde dağınık olarak yapıldığı gibi sadece edatları konu edinen eserlerin yanı sıra sadece bir edattan bahseden çalışmalar da yapılmıştır. Tercüme çalışmaları açısından bakıldığında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından kaçınılmazdır. Bu başarılacağı zaman kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da esas metnin sahibinin kastetmediği anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır. Bu çalışma, Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de çokça kullanılan ve Allah Teâlâ'nın muradının anlaşılmasında önemli roller üstlenen "Bel" edatının kullanımını ve ifade ettiği manaları inceledikten sonra, bu manaların Türkçeye çevirisindeki problemler seçilen bazı meâller üzerinden tetkik edecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân-ı Kerîm, Bel, Edat, Çeviri, Problem.

The Meanings of the Preposition Bel in the Qur'ân and the Problem of Its Translation into Turkish

Abstract

Language has a constantly changing and developing structure. Every word in the language has a meaning and value. These meanings are enriched with other concepts with which the words relate. One of the most important linguistic features of the Arabic language and the Holy Quran is polysemy. The meanings expressed by polysemous words are determined by the testimony of the context. It is of great importance to determine the meanings expressed by polysemous words according to their context in understanding the Holy Quran and transferring it to languages other than Arabic through translations. This feature occurs in prepositions as well as nouns and verbs. Prepositions are the main elements that make up the sentence. They facilitate the construction of the text by creating a semantic relationship between the sentences that make up the text. Since the early periods, very in-depth studies have been carried out on the use of prepositions used in the Arabic language and in the Qur'an and the richness of their meanings. Information about prepositions is scattered in grammatical works, tafsir and fiqh works, and there are also independent studies that only talk about prepositions. When we look at the translation studies, we see the following: It is inevitable for the accuracy of the translation to determine the meanings of the words in the source language according to their positions in the sentence and to find the eastern equivalent in the target language. When this is not achieved, the meaning of the text in the source language will either be lost while being transferred to the target language, or the meanings that the owner of the main text did not mean will be transferred to the target language. This situation will cause misunderstanding of the source text and also cause confusion for the readers of the target language. In this study, the preposition "Bel", which is widely used in the Arabic language and the

Qur'ân and plays an important role in understanding the will of Allah in the Qur'ân, will be evaluated in terms of its usage and meanings. The problems in the translation of the meanings of this preposition into Turkish will be tried to be determined by examining some selected translations.

Keywords: Tafsîr, The Qur'ân, Bel, Preposition, Translation, Problem.

Giriş

Peygamberler gönderildikleri topluma lazım gelen bilgileri anlaşılır bir şekilde açıklayabilmeleri için Allah Teâlâ onları kendi kavimlerinin diliyle göndermiştir.¹ Zira söylenen sözle onun ilk muhatapları arasında dil birliğinin olması iletilmek istenen mesajın etkili olmasında önemlidir. Kur'ân-ı Kerîm, cahiliye dönemi kültürünün hâkim olduğu fasih Arapçayla nazil olsa da nüzul sürecinde bazı kelimelerin ve kavramların kullanımında anlam genişlemesi, anlam daralması ve anlam değişimi gibi birtakım tasarruflarda bulunarak Arap dilini daha aktif hale getirmiştir.²

Canlı bir organizma gibi sürekli kendini yenileyen dillerde en büyük değişim çok anlamlı lafızlarda gerçekleşmektedir. Çok anlamlılık kelimenin kısımlarından isim ve fiilde olduğu gibi edat dediğimiz harflerde de vardır. Çok anlamlılık genellikle kelimelerin ilk vaz' edildikleri anlamlara sonraki dönemlerde yan anlamların ilave edilmesiyle gerçekleşir.³ Çünkü anlamlar çok, lafızlar onlara nispetle sınırlıdır. Bu tür lafızlar, içinde yer aldıkları cümlelerin yapısına göre farklı anlamlar içerirler. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercümeler yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre tespit etmek önem arz etmektedir. Tercümenin tam ve etkili olabilmesi için mütercim hem kaynak dilin bütün özelliklerini hem de aktarılan hedef dilin imkân ve anlatım üsluplarını iyi bilmesi gerekir. Türkçe meallere bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça kullanılan çok anlamlı lafızların çevirisinde ciddi tercüme problemlerinin olduğu müşahade edilir. Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de farklı anlamlarda kullanılan kelimelerden biri de "bel" edatıdır.

Bu makalede öncelikle Arap dilindeki edatlar hakkında genel bilgiler verildikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'de farklı sure ve ayetlerde yüz yirmi yedi defa kullanılan bel edatının⁴ Arap dilindeki kullanımı ve ifade ettiği farklı manalar tespit edilecektir. İkinci olarak bel edatının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımı ve içerdiği manalarla ilgili müfessirlerin görüşlerine yer verilecektir. Son aşamada ise bazı meâllerden farklı örneklerle tercüme problemlerine dikkat çekilerek bu edatın Türkçeye tercümesinde daha dikkatli olunması hususu ele alınacaktır. Her geçen gün sayıları artan meâllerin tamamını incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından bunlardan beş meâl tercih edilmiştir. Hasan Basri Çantay'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* isimli çalışması,⁵ Türkiye'de yapılan ilk meal çalışmalarından biri olması; Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Kur'an'ı Kerim Meâli* isimli çalışmayla⁶ *Kur'an Yolu Meali*,⁷ resmi bir kurum tarafından yayınlanmış olması; Hayrat Neşriyatın yayınladığı *Kur'an'ı Kerim*

¹ İbrâhim 14/4.

² Necmettin Gökçür, *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014) 21.

³ Ebü'l-Kâsım er-Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü câmi't-tefâsîr*, thk. Ahmed Hasan Ferhât (Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1405/1984), 33.

⁴ el-Bakara 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân 3/150, 169,180; en-Nisâ 4/49, 155, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-En'âm 6/28, 41; el-A'râf 7/81, 179; Yûnus 10/39; Hûd 11/27; Yûsuf 12/18, 83; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/15, 63; en-Nahl 16/75, 101; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5, 18, 24, 26 ,41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü'minûn 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr 24/11, 50; el-Furkân 25/ 11, 40, 44; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût 29/49, 63; er-Rûm 30/29; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/3, 10; Fâtır 35/40; Yâsîn 36/19; es-Sâffât 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd 38/8, 60; ez-Zümer 39/29, 49, 66; el-Mü'min 40/74; ez-Zuhuf 43/22, 29, 58; ed-Duhân 44/9; el-Ahkâf 46/24, 28; el-Feth 48/11, 12, 15; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/33, 36; el-Kamer 54/25, 46; el-Vâkia 56/67; el-Mülk 67/21; el-Kalem 68/27; el-Müdesir 74/53; el-Kiyâmet 75/5, 20; el-İnfittâr 82/9; el-Mudaffifîn 83/13; el-İnşikâk 84/22; el-Burûc 85/19, 21; el- A'lâ 87/16; el-Fecr 89/17.

⁵ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Elif Ofset Yayınları, 1410/1990).

*Meâli*⁸ isimli çalışma, ilmî bir heyet tarafından hazırlanıp Türk okurları tarafından sıklıkla tercih edilmesi ve Mehmet Okuyan'ın hazırladığı *Kur'an Meali*⁹ akademiği temsil etmesi ve üzerinde farklı tartışmalar yapılması açısından tercih edilmiştir.

1. Arap Dilinde Edatlar ve İşlevleri

“Edat” kavramı Kûfeli dil bilgileri tarafından kullanılsa da daha çok Basralı dilcilerin kullandığı “Hurûfû'l-me'ânî” kavramı meşhur olmuştur. الحرف/harf kelimesi sözlükte, “bir şeyin ucu, sınırı ve kenarı, suyun aktığı mecra, zayıf ve yorgun düşmek, bir tarafa meyletmek, bir şeyin iki ucunu birbirine bağlamak” gibi çok farklı anlamları ifade etmektedir.¹⁰ Kelimenin üç kısmından biri olarak değerlendirilen harf/edat, Sibeveyhi (öl. 180/796) tarafından الحرف ما جاء لمعنى ليس باسم ولا فعل “ Harf, isim ve fiil olmayan bir mana için gelen lafızdır.”¹¹ ifadeleriyle tanımlanmıştır. Sibeveyhi'den sonra gelen nahivciler bu hususta genellikle onun yolunu takip etmişlerdir.¹²

Bünyesinde farklı unsurları birleştirerek mürekkep bir mahiyet arz eden dil olgusu anlamlı cümlelerden oluşur. Cümleyi oluşturan kelimeler zamana bağlı olmaksızın bağımsız bir mana ifade eden isimlerden, zamana bağlı iş, oluş ve kılış ifade eden fiillerden ve cümle içerisinde fiillerle isimler arasındaki anlamları birbirine bağlayan harflerden/edatlardan oluşur.¹³ İsimler hem müsned hem de müsned-i ileyh olabildiklerinden, iki isimden cümle oluşturmak mümkünken, fiiller sadece müsned olduklarından iki fiilden cümle oluşturmak imkân dahilinde değildir. Edatlar ise müsned ve müsned-i ileyh olamadıkları için iki harften, bir isim bir harften ve bir fiil bir harften cümle oluşturulamaz.¹⁴ Bu yönüyle bakıldığında edatlar cümlenin bir cüzü olabilmek için isim ya da fiile muhtaçtır.¹⁵ Edatlar, hüküm ve yargı bildiren söz öbekleri içinde bağlaç, anlamı kuvvetlendirme, anlamı daraltma, genişletme, sınırlandırma, benzetme, sebep-sonuç, şart-cevap, önce geçen hükmü değiştirme, lafızları kısaltma ve benzeri anlamlar ifade ederler.

Cümlelerin aslî unsurları isimlerden ve fiillerden oluşurken, edatlar içinde yer aldıkları cümlelere çok yönlü anlam zenginliği kazandırırılar. Arap dilinde genel olarak “Hurûfû'l-me'ânî” diye isimlendirilen edatlar, kendi içinde farklı kategorilere ayrılmışlardır.¹⁶ Arap dilinde kullanılan edatların ifade ettikleri manalar ve cümle içinde icra ettikleri fonksiyonlar erken dönemden itibaren gramer ve belâgat kitaplarında,

⁶ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

⁷ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Harettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020).

⁸ *Kur'an'ı Kerim Meâli*, çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti (İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016).

⁹ *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021).

¹⁰ Ebû'l-Kâsım er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010), “hrf”, 121.

¹¹ Ebû Bişr Sibeveyhi Amr b. Osmân el-Hârîsî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1408/1988), 1/12.

¹² Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *el-İdâh fi 'ileli'n-nahv*, thk. Mâzin el-Mübârek (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 54; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fi San'ati'l-j'râb*, thk. Ali Ebû Mülhim (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993),397; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf el-Ensârî, *Şerhu şüzûri'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, thk. Abdulganî ed-Dakr (Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.), 18; Mustafa el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye*, (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993), 1/12.

¹³ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred el-Ezdî, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzeyme (Beyrut: 'Alemu'l-Kütüb, 1415/1994), 1/141; Zemahşerî, *el-Mufassal*, 37; Ebu'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *Esrâru'l-arabiyye*, tak. Muhammed Behcet el-Baytâr (Dımeşk: Matbûa'ü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.) 4-20; Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân el-Marûf bi İbn Kemâl Paşa, *Esrâru'n-nahv*, thk. Ahmed Hasan Hâmid (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002) 72-73.

¹⁴ Nûrüddîn Abdurrahmân el-Câmî, *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.), 11.

¹⁵ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Hâcib, *Kâfiye*, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 89-90.

¹⁶ İbn Hâcib, *Kâfiye*, 90-107.

ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde, fıkıh usûlü kaynaklarında, edatların bir arada toplandığı bağımsız eserlerde, sözlük çalışmalarında, tefsirlerde ve benzeri kaynaklarda değişik tertip ve yaklaşımlarla incelenmiştir.¹⁷ Bazen bir edat birbirine zıt anlamlar ifade ettiği için nassa dayalı kelam, fıkıh ve tefsir gibi ilimlerde çok derin görüş ayrılıklarına ve tartışmalara sebep olabilmektedir. Bu itibarla edatlarla ilişkisi olan her ilim dalı, edatları kendi bakış açısıyla değerlendirmiştir. Dil bilimciler ve belâgat alimleri edatları daha çok, anlamın belirlenmesinde önemli etken olan i'râbın tespitinde ve taşıdıkları anlamlar açısından incelerken, kelimciler, fakihler ve müfessirler de edatların ifade ettiği anlamların pratik hayata yansıyan yönünü ele almışlardır. Birbirinden bağımsız olmayan bu çalışmalar neticesinde edatlarla ilgili büyük bir edebiyat oluşmuştur.

Edatlar ilk dönem gramer eserlerinde sistematik olmaktan uzak; dağınık bir şekilde incelenmiştir. Sibeveyhi, *el-Kitâb* isimli eserinde edatları farklı başlıklar altında ele almıştır. Müberred, (öl. 285/898) *el-Muktedab* isimli eserinde, Zeccâcî, (öl. 337/949) *el-Cümel*'de Zemahşerî (öl. 538/1144) *el-Mufasssal*'da ve İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249) *Kâfiye*'de edatları belli başlıklar altında daha sistemli olarak incelemiştir. Fakihler, nasların anlaşılması için tesis ettikleri metodoloji içinde edatların manalarını ve aralarındaki farklılıkları ele almışlardır. Nassları anlamada dil bilimleri önemli bir noktada bulunduğu için fıkıh usûlüyle nahiv ilimi arasında etkileşim çok derinliklidir. Molla Hüsrev, (öl. 885/1480) Hanefî fıkıh usûlüne dair yazdığı *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl* isimli eserinde edatları, "hurûfî'l-meânî" başlığı altında manaya delaletleri yönüyle incelemiştir.¹⁸

Edatlar, tefsiri ilgilendiren me'âni'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân ve ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde de incelenmiştir. Ferrâ, (öl. 207/822) ve Ahfeş el-Evsat (öl. 215/830) *Me'âni'l-Kur'ân* isimli eserlerinde, Zeccâc, (öl. 311/923) *i'râbu'l-Kur'ân*'da edatları gerek kullanım gerekse ifade ettikleri anlamlar açısından dağınık bir şekilde incelemiştir. Zerkeşî, (öl. 794/1392) *el-Burhân*'nın son kısmında Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen edatları bir arada incelerken¹⁹ Suyûtî, (öl. 911/1505) edatları *el-İtkân*'da "müfessirin bilmesi gereken edatlar" başlığı altında alfabetik sıraya göre ayetlerden örneklerle anlatmıştır.²⁰ Tarihi süreçte edatların önemine dikkat çekmek için sadece edatları konu edinen bağımsız çalışmalar da yapılmıştır. Sadece edatları konu edinen ilk eserin Zeccâcî'nin *Hurûfu'l-me'ânî*'si olduğu söylenmiştir. Daha sonraki dönemlerde yazılan Rummânî'nin (öl. 384/994) *Me'âni'l-hurûf*'u, Murâdî'nin (öl. 749/1348) *el-Cene'd-dânî 'alâ hurûfi'l-me'ânî*' si ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) *Me'âni'l-edevât ve'l-hurûf*'u bu alanın en önemli eserleri arasındadır.²¹ Arap dilindeki edatları farklı yönleriyle inceleyen eserlerin yanı sıra sadece tek bir edatı inceleyen eserler de yazılmıştır. Kutrub'un (öl. 206/821) *el-Hemz* isimli eseri, Mâzinî'nin (öl. 249/863) *Kitâbu'l-elif ve'l-lâm*'ı ve Ebû Bekr el-Enbârî'nin (öl. 328/940) *Kitâbu'l-elifât*'ı bunlardan bazılarıdır.²² Edatlarla ilgili klasik dönem çalışmalarına ilaveten çağdaş dönemde de gerek Arap dünyasında gerekse ülkemizde farklı çalışmalar yapılmıştır. Sâdık Halîfe Râşid'in *Devru'l-harf fi edâi ma'ne'l-cümle*'si, Bedî' Yakûb'un *Mevsû'atü'l-hurûf fi'l-lügati'l-Arabiyye*'si, Muhammed Hasan Şerîf'in *Mu'cemü hurûfi'l-me'ânî fi'l-Kur'ân*'ı, Hasan Akdağ'ın *Arap Dilinde Edatlar* isimli eseri ve Ahmet Kazım Ürün'ün *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler* isimli eseri bunlardan bazılarıdır.

2. Bel Edatının Kullanımı ve İçerdiği Manalar

¹⁷ Abdullah Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015). 13-17.

¹⁸ Muhammed b. Ferâmurz Molla Muhyiddin Hüsrevî, *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl*, (İstanbul: Eser Kitabevi, ts.), 242; fıkıh usûlü eserlerinde edatlarla ilgili daha geniş bilgi için bakınız. Osman Güman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006).

¹⁹ Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm (Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.), 4/175- 445.

²⁰ Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 2/460- 561.

²¹ Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 12.

²² Muhammed Hân, "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları", çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/28 (2015/2), 129-140.

Bel edatı, lafızları kısaltmak, bir çok şeyi bir hükümde toplamak ve benzeri maksatlar için birden çok kelime veya cümleyi birbirine bağlayan el-hurûf'l-'atıfa kategorisinde incelenmiştir.²³ Atıf harfleri kelimeleri ve cümleleri anlam ve biçim/i'râb yönünden birbirine bağlayıp²⁴ tekrarları azaltarak söze farklı dinamikler ve semantik açılımlar kazandırır.²⁵ Bu edatlar, tabî ile metbûu' yani ma'tûf ile ma'tûfun aleyhi cümledeki nispette bir araya getirirken her bir edat kendi anlamını cümleye verir.²⁶

Kendisinden sonra ister müfret isim ister cümle gelsin bel edatı, الاضراب "İdrâb", الاستدراك "İstidrâk" ve تدارك الغلط "yanılgı, hata ve yanlışı engellemek ve düzeltmek" gibi manalardan birini ifade eder.²⁷ İdrâb, Bir şeye yöneldikten sonra ondan vaz geçmek; kendinden önce geçen hükmü iptal etmek manasını ifade ettiği gibi önceki hükmü olduğu gibi bırakarak daha mühim bir hükme intikal manasını da ifade eder. Bunlardan birincisine *iptâlî idrâb* الاضراب الابطالی ikincisine *intikâlî idrâb* الاضراب الانتقالي diye isim verilir.²⁸ İstidrâk, önce geçen cümle sebebiyle zihinlerde oluşabilecek kuruntu, zan, şüphe, yanlışı anlama, önyargı ve benzeri tevehhümleri uzaklaştırmak ve kaldırmaktır.²⁹ Tedârikü'l-galat, bilerek ya da unutarak bir hükmü hatalı ya da yanlış ifade ettikten sonra durumu düzeltip doğru hükme yönelmektir.³⁰ Bel edatındaki bu manalar cümle içinde iki zıt anlamı ve duyguyu bir araya getirerek genellikle övgü, yergi, sevgi, nefret, sevinç, hüzn, şaşkınlık, kasıt, hata ve yanılgı gibi duygularla verilen yargıdan sonra hemen duygusallıktan çıkarak hakikatin farkına varıp yapılan yanlışlığın ortadan kaldırılmasına ve tamir edilmesine yöneliktir.³¹

2.1. Bel Edatının Atıf Harfi Olarak Kullanımı

Kendisinden sonra müfret isim gelen bel edatı atıf harfidir. Bilerek ya da unutarak yapılan bir yanlışı düzeltmek ya da hükmü birinci isimden alıp ikincisine vermek gibi manalar taşır. Bu hususta Sibeveyhi, "Bel edatı bir şeyi terk edip başka bir

²³ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Serrâc el-Bağdâdî, *el-Usûl fi'n-nahv*, thk. Muhammed Osman (Kâhire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye ed-Dîniyye, 1430/2009) 1/442; Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş el-Halebî, *Şerhu'l-Mufassal*, (Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.) 8/88-89.

²⁴ Recep Kırıcı, "Arap Dilindeki مَ ve وَآ Edatları İle İlgili Bir İnceleme", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 / 1 (Haziran 2021): 588-600.

²⁵ Atıf kelimesinin sözlük anlamı, "meyil etmek, ip ya da bohça gibi bir şeyin iki ucunu birleştirmek gibi manalara gelir. (İsfahânî, el-Müfredât, "عطف") Atıf, Arap gramerinde tevâbi konuları arasında iki şekilde ele alınır. 1. **Atfu'l-beyân:** Kendinden önce geçen anlamca kapalı bir ismi (metbûu'nu) açıklayan ve izah eden ya da tahsis eden isimdir. Atfu'l-beyân, metbûu'nda her hangi bir manaya delalet etmediği için sıfattan ayrılır. *عمر* *ابو حفص* *عمر* örneğinde ikinci isim olan *عمر* kendisinden önce geçen anlamca kapalı *ابو حفص* ismini izah etmiştir. Daha geniş bilgi için bk. (el-Câmî, *el-Fevâidü'z-ziyâiyye*, 227-228) 2. **el-Atfu bi'l-hurûf/Atfu'n-nesak:** Cümle içindeki nispette metbûu'yla birlikte (ma'tûfun aleyh) kastedilen tabî' (ma'tûf)dur; Atıf harfleri *و* - *ف* - *ثم* - *حتى* - *أو* - *إما* - *أم* - *لا* - *بل* - *لكن* dir. Atıf harflerinden biri ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında gelerek her ikisini bir hükümde birleştirir. *عمر* *زيد* *ثم* *عمر* örneğinde ikinci isim olan *عمر* *زيد* tabî' ma'tûf, birinci isim olan *زيد* metbûu'/ma'tûfun aleyhdır. Aralarında atıf harflerinden *ثم* gelerek her ikisini kıyam hükmünde bir araya getirmiştir. bk. (*el-Fevâidü'z-ziyâiyye*, 213-218)

²⁶ Atıf harflerinden *و*, mutlak cemiyet içindir; kendisinde tertip ve mühlet manası yoktur. *ف*, cemiyetle birlikte tertip içindir; kendisinde mühlet yoktur. *ثم/حتى*, cemiyetle birlikte hem tertip hem de mühlet manası ifade eder. *حتى* nin *ثم* den farkı, *حتى* ma'tûfta kuvvet ya da zayıflık ifade eder. *أو* - *إما* - *أم*, bunlar tahyîr yani iki şeyden birini tercih içindir. Bazı durumlarda da muhatabın şek içinde olduğunu ya da dinleyiciyi şüpheye düşürmek içindir. *لكن* - *بل* - *لا* bu üç edat cümlede ifade edilen hükmü bir şeyden alıp başka bir şeye vermek içindir. Daha geniş bilgi için bk. *el-Fevâidü'z-ziyâiyye*, 404-408; Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, (Konya: Tekin Kitabevi, 1981).

²⁷ Radiyyüddîn, Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısırî (Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417/1996). 2/1352-1354; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürüsi'l-arabiyye*, 3/247-249.

²⁸ Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed et-Tehânevî, *Mevsûa'ü keşşâfi isdlâhâti'l-funûn*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996), "İdrâb", 218.

²⁹ Tehânevî, "İstidrâk", 150, 151.

³⁰ Tehânevî, "Tedârikü'l-galat", 317.

³¹ İsmail Durmuş, "İstidrâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/329-330.

şeye yönelmek içindir.”³² şeklinde bir açıklama yaparken, Rummânî, “Bel edatı, cümledeki ilk kısımdan (mâ kablinden) vaz geçip kendisinden sonrakini (mâ ba’dini) zorunlu kılmaktır.”³³ şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Bel edatının içerisinde yer aldığı cümlede fiil olumlu, olumsuz, emir ya da nehiy olabilir. Bu edat, olumlu fiil ya da emirden sonra geldiğinde, hükmü kendisinden önce geçen isimden alıp sonra gelen isme verir. Kendisinden önce geçen ma’tûf aleyh yok hükmündedir; meskût-ü anhdır; hiç söylenmemiş kabul edilir. Bu durumda bel edatı bilerek ya da unutarak söylenen bir hatayı düzeltmek için gelmiş olur. جاء زيد بل عمرو “Zeyd geldi. Hayır, Amr” örneğinde ma’tûf aleyh olan زيد yok hükmündedir; gelme fiili ma’tûf olan عمرو ‘a isnat edilmiştir. Gelen Amr’dır.³⁴ بل اكرم زيدا بل عمرو örneğinde bel edatından önce emir fiili geçmiştir. Bunun manası بل اكرم عمرو “Bilakis Amr’a ikram et” demektir. Her iki durumda konuşmacı başlangıçta unutarak ya da hata ederek fiili önce ma’tûf aleyhe isnat etmiş, sonra hatasını düzeltmek için bel edatıyla hükmü ma’tûfa vererek muhatabın zihninde oluşabilecek şüpheyi ortadan kaldırmış, yapılan hatayı düzeltmiştir.³⁵ İbn Cinnî, (öl. 392/1002) *el-Lüma*’da şöyle demiştir: “Bel edatı birincisinde (ma’tûf aleyh) idrâb, ikincisinde (ma’tûf) ispat içindir.”³⁶ İbn Yaîş’de (öl. 643/1245) *Şerhu’l-Mufassal*’da, “Bel edatından önce geçen hüküm, ister müspet, ister menfi olsun birincisinde (ma’tûf aleyh) idrâb, ikincisinde (ma’tûf) ispat içindir.” açıklamasını yapmıştır.³⁷

Müfret ismi müfret isme atıf için kullanılan bel edatından önce olumsuz fiil ya da nehiy bulunursa, hükmü ma’tûf aleyhte olumsuz bırakıp kendisinden sonra gelen ma’tûfta ispat eder. ما جاء زيد بل عمرو cümlesinin manası, “Zeyd gelmedi, aksine Amr geldi.” demektir. لا تكرم زيدا بل عمرو cümlesinde mana “Zeyd’e ikram etme, aksine Amr’a ikram et.” demektir. Her iki örnekte de bel edatı ma’tûf aleyhteki olumsuz hükmü ma’tûfta olumlu yapmıştır.³⁸

Dil bilimciler müfret ismi başka bir müfret isme atıf için kullanılan bel edatının iptâli idrâb ya da yapılan bir hatanın (galat) düzeltilmesi için kullanıldığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Müberred, bu hususta cumhurun görüşleri aksine farklı bir görüş ileri sürerek şunları söylemiştir: “Kendisinden önce olumlu fiil geçen bel edatı, fiili olumlu olarak kendisinden sonra gelen ma’tûfa verdiği gibi kendisinden önce geçen olumsuz fiili olumsuz olarak ma’tûfa verir.”³⁹ Cumhura göre جاء زيد بل عمرو cümlesinin manası “Zeyd gelmedi, bilakis Amr geldi.” iken, Müberred’e göre “Zeyd gelmedi, hayır, Amr gelmedi.” şeklindedir. Bu durumda mütekellim önce olumsuz fiilde galat/hatalı kullanım yapıp sonra bel ile o hatasını düzeltme yoluna gitmiştir.

Müfret ismi başka bir müfret isme atıf ederek hata ya da unutmaya sebebiyle oluşan yanlış anlamının önüne geçmek için kullanılan bel edatı idrâb ya tedârükü’l-galat ifade edecek şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de yer almamıştır. Müberred, *el-Muktedab*’da bel edatının kullanımıyla ilgili açıklamalarda bulunurken söz konusu edatın unutmaya ya da hata yaptıktan sonra ortaya çıkan yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için idrâb manasında kullanıldığını, bu şekilde bir kullanımın Allah Teâlâ hakkında düşünülmemeyeceğini söylemiştir. Bir kişi hata ederek ya da unutarak مررت بزید “Zeyd’e uğradım” dedikten sonra hata ettiğini anlayıp hatasını düzeltmek için hemen ardından بل عمرو “Hayır, Amr’a uğradım” dediğinde idrâb yoluyla hatasını düzelterek hükmü Amr’a vermiş olur. Bu gibi kullanımlar Allah Teâlâ hakkında caiz değildir. Çünkü Allah

³² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/439.

³³ Ebu’l-Hasen Ali b. İsâ er-Rummânî, *Me’âni’l-hurûf*, thk. İrfan b. Selîm el-Hassûne (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1426/2005) 71.

³⁴ Enbârî, *Esrâru’l-arabiyye*, 306; Radiyyüddîn el-Esterâbâdî, *Şerhu’r-Radî*, 2/1352; Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf, *İrtişâfu’d-drab min lisâni’l-Arab*, thk. Receb Osmân Muhammed (Kahire: Mektebetü’l-Hânci, 1418/1998) 1994.

³⁵ Câmî, *el-Fevâidü’z-zıyâiyye*, 409.

³⁶ Ebu’l-Hasen Ali b. el-Hüseyn el-Bâkûlî, *Şerhu’l-lüma’ li’l-Bâkûlî*, thk. İbrâhim b. Muhammed ‘Ubâde, (Suudi Arabistan: Câmî’atü’l- İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990) 1/586.

³⁷ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 8/105.

³⁸ Cemâlüddîn Muhammed b. Mâlik el-Endelüsî, *Şerhu’t-teshîl*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Beyrut: Dâru Hicr, 1410/1990), 1/367-368.

³⁹ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 8/105.

Teâlâ hata ve nisyandan münezzehtir. Eğer Kur'ân-ı Kerîm'de bu gibi kullanımı çağrıştıran bir kullanım varsa, hata ve unutmâ önceden hikâye yoluyla aktarılan başkalarına ait sözdendir. وقالوا اتخذ الرحمن ولداً سبحانه بل عبادٌ مُّكْرَمُونَ "Rahman, çocuk edindi dediler. O bundan münezzehtir. Hayır, (çocuk diye isnat ettikleri melekler) ikrama erdirilmiş kullardır."⁴⁰ Bu ayette bel edatı müşriklerin melekler hakkındaki yanlış düşüncelerini reddetmek için gelmiştir.⁴¹ Bu hususta Süyûtî, *el-İtkân*'da İbn Malik ve İbnü'l-Hâcib'den şunları nakletmiştir: "Eğer bel edatı yapılan hatayı ortadan kaldırmak için hükmü birincisinden (ma'tûf aleyh) iptal edip ikincisine (ma'tûf) ispat için kullanılırsa, bu kullanım şekli Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmaz. Çünkü Kur'ân'ı Kerîm hatadan ve galattan münezzehtir."⁴²

2.2. Bel Edatının İbtida/Başlangıç Harfi Olarak Kullanımı

Kendisinden sonra cümle gelen bel edatının atıf harfi olabileceğini söyleyenler olsa da⁴³ dil bilimcilerin ve müfessirlerin kahir ekseriyetine göre ibtidâ harfidir; kendisiyle yeni bir cümleye başlanır.⁴⁴ Şârih Radî'nin (öl. 688/1289) bu husustaki ifadeleri şöyledir: "Kendisini cümlenin takip ettiği bel edatı, bir cümleden başka bir cümleye intikal içindir; ikinci cümle birinci cümleden daha önemli ve daha mühimdir."⁴⁵ İbn Hişâm'da (öl. 761/1360) *el-Mugni*'de şöyle söylemiştir: "Doğru olan kendisinden sonra cümle gelen bel edatının atıf için değil ibtidâ için olmasıdır."⁴⁶

Kendisinden sonra cümle geldiği için ibtidâ edatı olarak kullanılan bel edatının manası yine idrâbdır. Yukarıda da temas edildiği gibi idrâb iki türdür. Birincisi, kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal ederek birinci cümlenin aksine yeni bir cümlede yeni bir hüküm ifade eden iptâlî idrâbdır. İptâl için gelen bel edatından önce geçen cümle, mana ve hüküm olarak bel'den sonra gelen cümleye zıttır. Bel edatının bu manada kullanımı Kur'ân-ı Kerîm'de sıklıkla görülür. *أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ* "Ya da O (Muhammed) cinnet mi geçirmiş diyorlar. Hayır, bilakis O, onlara hakkı getirdi."⁴⁷ Bu ayette kendisinden sonra cümle gelen bel edatı, ibtidâ harfi olup, kendisinden önce geçen cümlenin manasını ve hükmünü iptal ederek birinci cümlenin aksine yeni bir hüküm ifade etmiştir.⁴⁸ İkincisi, bel edatı kendinden önce geçen cümlenin ifade ettiği hükmü iptal etmeden birinci cümleden daha önemli, başka bir cümleye geçiş ifade eden intikâlî idrâbdır. Bu kullanımında, birinci cümleyle kastedilen mana sona ermiş, bel ile yeni bir cümleye geçilmiştir. Bel edatının bu manada kullanımı da Kur'ân-ı Kerîm'de çoktur. *وَلَا تُكَلِّفُ تَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُبْطِلُونَ* "Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Nezdimizde gerçeği konuşan bir kitap vardır. Onlar zulme uğratılmazlar. Ama kafirlerin kalpleri bu (Kur'ân'a) karşı bir taşkınlık içindedir."⁴⁹ Bu ayetlerde bel atıf edatı olmayıp, ibtidâ harfidir. Manası da intikâlî idrâbdır. Kendinden önce geçen cümlenin manasını iptal etmeden daha önemli başka bir konuya intikal için gelmiştir.⁵⁰

3. Bel Edatının Kur'ân-ı Kerîm'de Kullanımı

⁴⁰ el-Enbiyâ 21/26.

⁴¹ Müberred, *el-Muktedab*, 3/305.

⁴² Süyûtî, *el-İtkân*, 2/500.

⁴³ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Onlar ne zaman bir antlaşma yapılırsa, içlerinde bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler.* el-Bakara 2/100. ayetindeki *بَلْ يَعْلَمُونَ* cümlesini kendinden önceki cümleye atıf olduğu görüşündedir. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1432/2010), 1/520; Zerkeşî, *el-Burhân*, 4/258-259.

⁴⁴ Muhammed Abdülhâlık 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 2/62-63.

⁴⁵ Radiyyüddîn, *Şerhu'r-Radî*, 2/351.

⁴⁶ Cemâlüddîn İbn Hişâm el-Ensârî, *Mugni'l-lebîb 'an Kütübi'l-e'ârîb*, thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah (Dimişk: Dâru'l-Fikr, 1384/1964), 1/119-120.

⁴⁷ el-Mü'minûn 23/70.

⁴⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/499.

⁴⁹ el-Mü'minûn 23/62-63.

⁵⁰ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 119-120.

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i nüzul dönemi Araplarının kullandığı fasih Arapçayla indirmiştir.⁵¹ Ayetleri oluşturan kelimeler en güzel insicam ve ahenk içinde icâz ve i'câzın en mükemmel şeklini gerçekleştirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de farklı terkip ve manalarda kullanılan bel edatı 48 surede 127 kere geçmektedir.⁵² Arap kelimelerinde bel edatı müferdi müfrede atıf için kullanıldığı gibi cümleyi cümleye atıf için de kullanılır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de müferdi müfrede atıf için gelmemiştir. Sadece cümleyi cümleye bağlamak için gelmiştir.

Bel edatı, Kur'ân-ı Kerîm'de kırk bir yerde olumlu cümlede gelmiştir.⁵³ Altı yerde كَلَّ edatından sonra gelmiştir.⁵⁴ Kendisinden önce geçen cümledeki hükmü reddetmek için kullanılan كَلَّ dan sonra gelen bel edatı, çok keçe istinaf ve intikâlî idrâb yani bir hükümden başka bir hükme geçişi ifade eder.⁵⁵ إِذَا تَلَّىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ كَلَّا بَلَّ "Ona ayetlerimiz okunduğunda 'eskilerin masalları' derdi. Hayır, (Kur'ân masal değildir.) Fakat kazandıkları (günahları), kalplerinin üstünde pas bağlamıştır."⁵⁶ Bu ayetlerde كَلَّ kendinden önce geçen cümlelerin manasını iptal etmiş, bel edatı da istinaf ve intikal manasını ifade ederek müşriklerin Kur'ân hakkındaki yanlış inançlarının sebebinin açıklanmıştır.⁵⁷

Bel edatı, on bir ayette iki ya da daha çok şey arasından birini tercih etmek manasına kullanılan مَّا edatından sonra gelmiştir.⁵⁸ Yirmi sekiz ayette istifhâm/soru edatlarından sonra kullanılmıştır.⁵⁹ Altı ayette birden çok tekrar etmiştir.⁶⁰ Altı ayette nehiy fiilinden sonra, iki yerde temenniden sonra, iki yerde kasemden sonra, dört yerde nefiyden sonra, on beş yerde şart edatlarından sonra gelmiştir.⁶¹

3.1. Bel Edatının İptâlî İdrâb İçin Gemesi

⁵¹ Yûsuf 12/2; Tâhâ 20/113; ez-Zümer 39/28.

⁵² el-Bakara 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân 3/150, 169,180; en-Nisâ 4/49, 155, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-En'âm 6/28, 41; el-A'râf 7/81, 179; Yûnus 10/39; Hûd 11/27; Yûsuf 12/18, 83; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/15, 63; en-Nahl 16/75, 101; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5,18, 24, 26, 41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü'minûn 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr 24/11, 50; el-Furkân 25/ 11, 40, 44; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût 29/49, 63; er-Rûm 30/29 ; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/3, 10; Fâtır 35/40; Yâsîn 36/19; es-Sâffât 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd 38/8, 60; ez-Zümer 39/29, 49, 66; el-Mü'min 40/74; ez-Zuhruf 43/22, 29, 58; ed-Duhân 44/9; el-Ahkâf 46/24, 28; el-Feth 48/11, 12, 15; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/33, 36; el-Kamer 54/25, 46; el-Vâkia 56/67; el-Mülk 67/21; el-Kalem 68/27; el-Müdeessir 74/53; el-Kiyâmet 75/5, 20; el-İnfîtâr 82/9; el-İnşikâk 84/22; el-Burûc 85/19, 21; el- A'lâ 87/16; el-Fecr 89/17.

⁵³ el-Bakara 2/88, 116, 135, 259; Âl-i İmrân 3/88; el-Mâide 5/18, 64; el-A'râf 7/81, 179; Yûsuf 12/18, 83; el-Hicr 15/63; en-Nahl 16/75; el-Kehf 18/48; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5-6, 21, 26; el-Mü'minûn 23/62-63; el-Furkân 25/44; en-Neml 27/36, 47, 55; el-Ankebût 29/63; Lokmân 30/29; Fâtır 34/41-41; es-Sâffât 37/11-12, 28-29; Sâd 38/59-60; ez-Zümer 39/29; el-Mü'min 40/73-74; ed-Duhân 44/8-9; el-Fetih 48/15; Kâf 50/5, 54; el-Vâkia 56/66, 76; el-Kiyâmet 75/13-14; el-Burûc 85/20-21; el- A'lâ 87/14, 17.

⁵⁴ es-Sebe' 34/27; el-Müdeessir 74/53; el-Kiyâmet 75/20; el-İnfîtâr 82/9; el-Mudaffifîn 83/14; el-Fecr 89/17.

⁵⁵ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, thk. Muhammed Abdülkadir en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1412), 8/365; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1417/1997) 11/87.

⁵⁶ el-Mudaffifîn 83/13-14.

⁵⁷ Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*, (Kahire: Dâru'l-Mushaf, ts.) 9/127; Ebû Abdillâh Muhammed Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, thk. Abdurrahmân 'Umeyre (Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ts.) 5/532; Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 30/72.

⁵⁸ er-Ra'd 13/33; el-Enbiyâ 21/43; el-Mü'minûn 23/70; en-Nûr 24/50; Fâtır 35/40; ez-Zuhruf 43/21-22, 58; et-Tûr 52/33, 36; el-Mülk 67/21.

⁵⁹ el-Bakara 2/100; en-Nisâ 4/49; el-En'âm 6/41, 42; el-Mü'minûn 23/55, 56; el-Furkân 25/40; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/60, 61, 66; Lokmân 31/11; es-Secde 32/10; Sebe' 34/32; Yâsîn 36/19; Sâd 38/8; el-Fetih 48/11; Kâf 50/15; el-Kamer 54/25; el-Burûc 85/19.

⁶⁰ el-Enbiyâ 21/5; en-Neml 27/8, 38, 66; el-Fetih 48/12, 15

⁶¹ Bel edatının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımını için bakınız, 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/60-75.

Bel edatının kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal etmesi ve devamındaki cümlenin önce geçen cümlenin aksine olması, ayetin bağlamından anlaşılır. Arap dili araştırmacılarından Muhammed Abdülhâlık 'Uzeyme, (öl. 1984) *Dirâsât fi üslûbi'l-Kur'ân* isimli eserinde Kur'ân-ı Kerîm'de bel edatının kırka yakın ayette iptâlî idrâb için geldiğini bildirmiştir.⁶²

﴿يَا هٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا قُلُوْٓنَا غُلْفٌ ۚ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ قَلِيْلًا مَّا يُؤْمِنُوْنَ﴾ (Yahudiler alay ederek) 'Kalplerimiz perdelidir' dediler. Hayır, inkarları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. Onlar pek az inanırlar."⁶³ Bu ayetteki bel edatı, Yahudilerin alaycı bir tavırla kalplerinin kılıflı ve perdeli olmasından dolayı kendilerine yapılan tebliği anlamadıkları yönündeki iddialarını reddederek, onların sözlerini iptal etmiştir.⁶⁴ Ebû Hayyân, (öl. 745/1344) bel edatının Yahudilerin "Kalplerimiz kılıflıdır." sözlerini iptal için geldiğini söylemiştir.⁶⁵

﴿وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْا لِلْحَيْۤرَةِ اللّٰهِ وَآٰلِهٖٓ سُبْحٰنَهُ ۗ بَلْ لَّهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ كُلُّ لَهٗ قٰسِيْنٌ﴾ (Allah, çocuk edindi.) dediler. O, bu gibi eksik niteliklerden uzaktır. **Aksine** göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ındır. Hepsi O'na boyun eğmiştir."⁶⁶ Müfessirler bu ayetteki bel edatının kendinden önceki cümlede inkarcıların iddia ettiği yanlış ve gerçek dışı sözlerini iptal için idrâb manası ifade ettiğini söylemişlerdir.⁶⁷

Bel edatı, bazen de kendinden önce geçen mahzup bir cümlenin manasını iptal eder. Kur'ân-ı Kerîm'de bel edatının mukadder bir cümlenin manasını iptal için gelmesi, ayetin siyak ve sibakından anlaşılır. Yapılan araştırmalarda bel edatının mukadder ve mahzup bir cümleden idrâb için gelmesi yirmiden fazla ayette söz konusudur.⁶⁸ "Onlara, 'Allah'ın indirdiği (Kur'ân'a) uyun' denildiğinde, 'Hayır, atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız' derler."⁶⁹ Bu ayette bel edatı kendinden önce geçen cümlenin fehvasından anlaşılman mukadder *لا تَتَّبِعْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ* cümlesinden idrâb ifade etmiştir. Bel edatından sonra gelen cümle, kendisinden önce zikredilen cümleye ma'tûf değildir.⁷⁰ Bu taktirde ayetin manası "Onlara, 'Allah'ın indirdiği (Kur'ân'a) uyun!' denildiğinde, onlar, Allah'ın indirdiğine uymayız! Aksine, 'atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız' derler." şeklinde olması uygun olur. Semîn el-Halebî, (öl. 756/1355) bu ayetin tefsirinde şu yorumu yapmıştır: "Burada bel edatı kendisinden önce geçen mukadder *لا تَتَّبِعْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ* cümlesinde iptâlî idrâb için gelmiştir. Bir konudan başka bir konuya geçiş ifade eden intikâlî idrâb manası yoktur."⁷¹

3.2. Bel Edatının İntikâlî İdrâb İçin Gelmesi

Yukarıda da ifade edildiği gibi bel edatının ifade ettiği idrâb manası bazı durumlarda kendinden önce geçen cümlenin manasını ve ifade ettiği hükmü bozmadan, bir konudan daha önemli bir konuya geçişi ifade eder. Bu mana genel

⁶² el-Bakara 2/88, 116, 135, 154, 170; en-Nisâ 4/49, 155, 157, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-İsrâ 15/15; el-Kehf 16/101; el-Enbiyâ 21/5, 17,18, 26, 97; en-Nûr 24/50; eş-Şuarâ 26/72, 74; Lokmân 32/3; Sebe' 34/7, 8, 27, 32, 33; es-Sâffât 37/28, 29, 36, 37; Sâd 38/8, 59, 60; ez-Zümer 39/49; el-Mü'min 40/73, 74; el-Ahkâf 46/24; el-Feth 48/15. Daha geniş bilgi için bk. 'Uzeyme, *Dirâsât fi üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/60-75.

⁶³ el-Bakara 2/88.

⁶⁴ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 1/177.

⁶⁵ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 1/483.

⁶⁶ el-Bakara 2/116.

⁶⁷ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd, (Dımişk: Dâru'l-Kalem, ts.) 2/83; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 1/580-581.

⁶⁸ el-Bakara 2/170, 258; Yûsuf 12/18, 83; el-İsrâ 15/62-63; el-Enbiyâ 21/39-40, 55-56, 62-63; el-Mü'minûn 23/80-81; el-Ankebût 29/63; er-Rûm 30/28-29; Lokmân 31/21; es-Sâffât 37/11-12; ez-Zümer 39/65-66; ez-Zuhuruf 43/28-29; ed-Duhân 44/8-9; Kâf 50/4-5, 15; el-Mülk 67/21; el-Müdesir 74/50-52. Daha geniş bilgi için bk. 'Uzeyme, *Dirâsât fi üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/ 60-75.

⁶⁹ el-Bakara 2/170.

⁷⁰ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 2/102-103.

⁷¹ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd (Dımişk: Dâru'l-Kalem, ts.), 2/226.

olarak intikâlî idrâb diye isimlendirilir.⁷² Kur'ân-ı Kerîm'de seksene yakın ayette bel edatı kendinden önce geçen cümlenin ifade ettiği hükmü bozmadan başka bir hükmeye geçişi ifade eder.⁷³

“أَوَكَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا بَدَدَهُ قَرِيبٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ” *“Ne zaman onlar (Yahudiler) bir antlaşma yaptılarsa, kendilerinden bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez.”*⁷⁴ Bu ayette bel edatı ibtida harfi olup kendisinden önce geçen cümledeki hükmü bozmadan, daha önemli bir konuya intikal manasını içermektedir. Yahudilerden bir kısmı yaptıkları ahitleri bozmakla birlikte onların çoğunun iman etmeyecekleri ifade edilmiştir.⁷⁵ Burada bel edatı (hayır ya da aksine) gibi manalarla tercüme edilip iptâlî idrâb manası verilirse Yahudilerin ahitlerini bozmadıkları gibi bir mana ortaya çıkar ki bu mana hatalıdır.

4. Bel Edatının Türkçe Meâllerde Tercüme Problemi

Önceki başlıklarda bel edatının Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımları ve ifade ettiği manalar incelendi. Arap dilindeki kullanımı itibarıyla bel edatı daha çok iptâlî idrâb için kullanıldığından bu edat, Türkçeye genellikle “aksine, bilakis, hayır” gibi manalarla tercüme edilmektedir. Bundan hareketle Kur'ân-ı Kerîm'deki bel edatının da geçtiği her ayette iptâlî idrâb ifade ettiği zannedilerek Kur'ân tercümelerinde ve meâllerde bazı hatalı çeviriler yapılmaktadır. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ayette yer alan bel edatı, kendinden önceki cümlenin hükmünü bozmadan yeni bir hükme geçişi ifade eder. İntikal manası ifade eden bel edatını “zaten, oysa, aslında, hatta” gibi manalarla Türkçeye çevirmek gerekir. Bu ayrıma dikkat edilmediği takdirde ayetlerin hatalı ya da eksik çeviriyle hedef dile aktarılmasını neticelendirecektir. Yapılan meâl incelemelerinde çeviri hatalarının, daha çok intikâlî idrâb ifade eden bel edatının tercümesinde olduğu görülmüştür. Konunun daha iyi anlaşılması için seçilen meâllerden bazı örnekler vermek yerinde olacaktır.

Örnek 1:

يا أيها الذين آمنوا إن تطيعوا الذين كفروا يردوكم على أعقابكم فتقتلبوا خاسرين بل الله مولاكم وهو خير الناصرين *“Ey müminler! Eğer inkar edenlere itaat ederseniz, sizi gerisin geri (küfre) döndürürler. Yolunuzu kaybederek tersine dönersiniz. Oysa ki Allah sizin sahibinizdir. O yardım edenlerin en hayırlısıdır”*⁷⁶ Al-i İmrân suresi 150. ayetin başında bulunan bel edatı, müfessirlere göre intikâlî idrâb manasına olup, önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden başka bir hükme geçişi ifade etmektedir.⁷⁷ Ebû Hayyân, bu ayetin tefsirinde bu edatın ifade ettiği manayı açıklarken “Bel, birinci kelamın manasını iptal etmeden başka bir kelama başlamak için gelmiştir.” demek suretiyle bu hususa işaret etmiştir.⁷⁸ Âlûsî'nin (öl. 1270/1854) bu ayetteki bel edatıyla ilgili yorumu

⁷² Fâdil Sâlih es-Samarrâî, *Me'âni'n-nahv*, (Amman: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 3/257-258.

⁷³ el-Bakara 100; Âl-i İmrân 3/149-150; el-En'âm 6/227-28, 40-41; el-A'râf 7/81,179; Yûnus 10/38-39; Hûd 11/27; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/ 62/63; en-Nahl 16/75; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66-67; el-Enbiyâ 21/24, 39- 40, 42- 43-44, 55-56; el-Mü'minûn 23/55-56, 62-63, 71, 80-81,89-90; en-Nûr 24/11; el-Furkân 25/10-11,40, 44; eş-Şuarâ 26/165-166; en-Neml 27/36, 55, 60-61, 65-66; el-Ankebût 29/48-49, 62, 68-69; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/10; Sebe' 34/40-41; Fâtır 35/40; Yasîn 36/19; es-Sâffât 37/11-12, 24-26; Sâd 38/1-2, 8; ez-Zümer 39/29, 65-66; ez-Zuhuruf 43/22-23, 28-39, 58; ed-Duhân 44/7-8; el-Ahkâf 46/28; el-Fetih 48/11-12; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/1-2, 5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/32-33, 36; el-Kamer 54/25, 45-46; el-Vâkia 56/66-67; el-Mülk 67/21; el-Müddessir 74/53; el-Kiyâmet 75/4-5, 13-14, 20; el-İnfittâr 82/9; el-Mudaffifîn,83/14; el-İnşikâk 84/21-22; el-Burûc 85/17-19; el-A'lâ 87/14-17; el-Fecr 89/17. 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/ 60-75.

⁷⁴ el-Bakara 2/100.

⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abullah b. Abülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006) 3/268; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîd*, 1/520; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 2/26; Celâlüddîn el-Mahallî - Celâlüddîn es-Suyûtî, *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.) 15; Muhammed et-Tâhir b. Âşûr et-Tünisi, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tünisiyye, 1984) 1/627.

⁷⁶ Âl-i İmrân 3/149-150.

⁷⁷ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001) 1/528.

⁷⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîd*, 3/376.

da şöyledir: “Bu edat, kendinden önceki cümlenin hükmünü iptal etmeden başka bir hükme intikal içindir. Ayetin manası, kafirler sizin dostlarınız değil ki onlara itaat edesiniz. Oysa sizin yardımcınız Allah’tır.”⁷⁹ Bu ayetlerin çevirisi meâllerde şu şekilde olmuştur:

Çantay: “Ey îman edenler, eğer küfr (-ü inkâr) edenlere itaat ederseniz sizi ökçelerinizin üstünde (gerisin geri küfre) çevirirler de (dünyada da ahirette de) büyük zarara uğrayanların haline dönersiniz. **Hayır**, sizin yâriniz, yardımcınız Allah’tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.”

Şahin - Altuntaş: “Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarsanız sizi gerisingeriye (küfre) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız. **Hayır!** Yalnız Allah yardımcınızdır. O, yardımcılarının en hayırlısıdır.”

Kur’an Yolu: “Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi gerisin geri döndürürler de sonra hüsrana uğramış olursunuz. **Oysa** sizin mevlânız (koruyup kollayanınız) Allah’tır ve O, yardımcılarının en iyisidir.”

Hayrat Neşriyat: “Ey îmân edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi ökçeleriniz üzerinde geriye (küfre) çevirirler de hüsrâna uğrayanlara dönersiniz. **Hayır!** Sizin Mevlânız Allah’dır! ve O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.”

Okuyan: “Ey iman edenler! kâfir olanlara itaat ederseniz, sizi topuklarınız üzere (eski dininize) döndürürler ve kaybedersiniz. **(Oysa)** Allah sizin [mevla]nız (efendiniz)dir. O, yardımcılarının en hayırlısıdır.”

Yapılan bu meâllere bakıldığı zaman Kur’an Yolu ve Okuyan’ın çevirileri bel edatına intikâlî idrâb manası verdikleri görülür. Önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden, başka bir cümleye intikali ifade için (Oysa) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme isabetlidir. Diğer meâller ise bel edatına iptâlî idrâb manası yükleyerek (Hayır) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme önceki cümlenin hükmünü iptal etmektedir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki bel edatı iptal için değil, intikal içindir. Bu edatı (oysa, ama, zaten) gibi ifadelerle tercüme etmek daha isabetli gözükmetedir.

Örnek 2:

﴿مَنْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ﴾ بل أَنتُمْ قَوْمٌ مُشْرِفُونَ
Gerçekten siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz, **zaten** siz haddi aşan bir topluluksunuz.”⁸⁰ Müfessirler, bu ayetteki بل edatının iptal değil intikal manasına olduğunu söylemişlerdir. Zemahşerî, (öl. 538/1144) el-Keşşâf’ta bel edatının Lût kavminin haddi aşan çirkin hallerine tembihte bulunmak, azabı gerektiren hallerini kınamak ve açıklamak için bir cümleden başka bir cümleye intikal manasını ifade ettiğini bildirmiştir.⁸¹ Bu yorumun benzerlerini başka müfessirler de yapmışlardır.⁸² Ayetin tercümesi meâllerde şu şekilde yapılmıştır:

Çantay: “Çünkü siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Meğer** siz haddi aşan bir kavim imişsiniz.”

Şahin - Altuntaş: “Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır**, siz haddi aşan bir toplumsunuz.”

Kur’an Yolu: “Kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz taşkınlık eden bir topluluksunuz.”

⁷⁹ Âlûsî, Rûhu’l-meânî, 4/87.

⁸⁰ el-A’râf 7/81.

⁸¹ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, el-Keşşâf ‘an gavâmizî’t-tenzîl, thk. Adil Ahmed el-Mevcûd - Ali Muhammed el-Mu’avviz (Riyad, Mektebetü’l-Â’bîkân, 1418/1998), 2/470.

⁸² İbn Atıyye, el-Muharrerü’l-vecîz, 2/425; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, ts.) 3/22; İbn. Âşûr, et-Tahrîr ve’t-tenvîr, 8/231-232.

Hayrat Neşriyat: “Çünkü siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır!** Siz (haddi aşarak) israf eden bir kavimsiniz.”

Okuyan: “Şüphesiz ki siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz haddi aşan bir topluluksunuz.”

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin hükmünü iptal etmemektedir. Muhataplarını kınamak ve onların yaptığı taşkınlıkların fenalığını göstermek için, birbirine bağlı bir konudan başka bir konuya intikal manasını ifade etmektedir. Meâllere baktığımızda Kur’an Yolu ve Okuyan’ın “Doğrusu” ifadeleriyle bel edatındaki intikal anlamını Türkçe çeviriye yansıtmaya çalıştıkları gözükmemektedir. Fakat Çantay’ın “meğer”, Şahin - Altuntaş ile Hayrat Neşriyat’ın “Hayır” kelimesiyle tercüme ederek bel edatını kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal edecek bir konumda değerlendirmişlerdir. Bu çeviriler ilmi veriler çerçevesinde sıhhatli gözükmemektedir. Çünkü bu tür bir çeviri, Lut kavminin yaptığı sapkınlıkları inkar anlamını içermektedir. Halbuki ayette onların içinde buldukları sapkınlıklar iptal edilmeden onların haddi aşan bir topluluk olduklarına geçiş yapılmıştır. Bizim önerdiğimiz tercüme, “zaten siz haddi aşan bir topluluksunuz.” şeklinde olmalıdır. Bu ayetin bir benzeri de eş-Şuarâ 26/166 ayettir.

Örnek 3:

وَعْرَضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ رَعَمْتُمْ أَلَّنَ نَجْعَلَ لَكُم مَّوَدًّا
“(İnsanlar ahirette) sıra sıra rabbinin (huzuruna) arz olunduğlarında ‘gerçekten sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** sizin için böyle bir buluşmayı yapamayacağımızı iddia ediyordunuz değil mi’ (denecek)”⁸³ Müfessirler, bu ayetteki bel edatının muhatapları tutum ve batıl inançları sebebiyle kınamak, ayıplamak ve azarlamak için olup, kendinden önceki hükmü iptal değil, başka bir cümleye intikal manasına olduğunu söylemişlerdir.⁸⁴ İbn Âşûr, (öl. 1973) bel edatının birinci cümlede tarz yoluyla üstü kapalı bir şekilde ifade edilen tehditten sonra daha sarıh bir tehdide intikal için geldiğini söylemiştir.⁸⁵ Bu ayetin meâllerdeki tercümesi şu şekildedir:

Çantay: “Hepsi saf (lar) haline Rabbine arz edilmişlerdir. Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Hayır**, size vadimizi yerine getirecek bir zaman tayin etmediğimizi sandınız değil mi?”

Şahin - Altuntaş: “Hepsi saf saf Rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Onlara, ‘Andolsun sizi ilk önce yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız’ denir.”

Kur’an Yolu: “Artık hepsi sıra sıra rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. (Onlara): ‘Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız gibi (tek başınıza) bize geldiniz. **Oysa** size asla bir buluşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız.”

Hayrat Neşriyat: “(hepsi) sıra sıra Rabbinin huzuruna arz olunmuş (çıkartılmış)lardır. (Onlara:) ‘And olsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi (çıplak ve hiçbir şeye sâhip olmayarak) bize geldiniz. **Hayır!** Size (söylenenlerin gerçekleşeceği) bir va’d zamanı(nı) aslâ tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi? (denir.)”

Okuyan: “Hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılacak ve (kendilerine) şöyle denecektir: ‘Şüphesiz ki sizi ilk yarattığımız şekilde bize geldiniz. **Aslında** sizin için böyle bir buluşmayı asla gerçekleştiremeyeceğimizi sanmıştınız.”

Görüldüğü gibi Çantay ve Hayrat Neşriyat, intikal manası ifade eden bel edatını (**hayır**) ifadesiyle tercüme ederek iptalî idrâb manası yüklemişlerdir. Böylelikle önceki

⁸³ el-Kehf 18/48.

⁸⁴ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/283; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 7/506; Muhammed b. Abdurrahmân el-Îcî, *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdülhmîd Hündâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 2/445; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/226; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Acîbe eş-Şâzelî, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah Kureşî (Kahire: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısıriyye, 1419/1999), 3/277; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/404; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 15/290.

⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/337.

cümlede ifade edilen “insanların saf saf Allah’ın huzuruna arz edilmeleri” hükmü iptal edilmiştir. Bu şekilde bir tercüme maksada uygun değildir. Diğer meâllerde ise bel edatı (oysa ve aslında) gibi manalarla tercüme edilerek önceki cümlede ifade edilen hüküm iptal edilmeden daha önemli bir cümleye geçiş yapılmıştır. Bu tercüme maksada daha uygundur.

Örnek 4:

سَيُهْرَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرٌ
*“Yakında o (inkarcıların) toplu kuvvetleri (ordusu) yenilerek sırtlarını dönüp kaçacaklar. **Aslında** onların esas randevusu kıyamet anıdır. Kıyametin (azabı) daha şiddetli ve daha acıdır.”*⁸⁶ İki ayet arasında yer alan bel edatı, müfessirlerin ifadelerine göre bir konudan başka bir konuya intikal manası içermektedir. Ebüssuûd Efendi, müşriklerin Bedir’de hezimete uğramalarının azaplarının tamamı olmayıp, esas azabın ahirette olacağını göstermek için bel edatının, birinci cümleden daha önemli olan başka bir cümleye geçişi ifade ettiğini söylemiştir.⁸⁷ İbn Âşûr’un açıklamaları da şöyledir: “Bel, intikâlî idrâb için gelmiştir. Müşrikler Bedir’de dünya azabıyla tehdit edildikten sonra daha şiddetli olan ahiret azabıyla da tehdit edilmişlerdir.”⁸⁸ Senâullah el-Mazharî’de (öl. 1225/1810) iki ayet arasındaki bel edatının mühim bir konudan daha mühim bir konuya intikal manası içerdiğini söylemiştir.⁸⁹ Bu durumda bel edatını intikal manası ifade eden “aslında, zaten” gibi ifadelerle tercüme etmek daha isabetlidir. İncelediğimiz meâller bu ayeti şöyle tercüme etmişlerdir:

Çantay: “Yakında o cem’iyyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Daha doğrusu** onlara va’d olunan asil (azabın) vakti, o saatdir. O saat (in azâbı) daha belâlı, daha acıdır.”

Şahin - Altuntaş: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır**, kıyamet, onların (göreceklere asil azabın) vaktidir. Kıyamet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır.”

Kur’an Yolu: “Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar. **Ama** asıl vadeleri kıyamet günüdür ve kıyamet günü şüphesiz daha dehşetli ve daha acıdır.”

Hayrat Neşriyat: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır!** Onlara va’d olunan (asil azab vakti) kıyamettir; çünkü kıyamet, daha dehşetli ve daha acıdır!”

Okuyan: “O topluluk, ileride bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Aslında** o (Son) Saat, onların buluşma zamanıdır ve o (Son) Saat daha dehşetlidir; daha acıdır.”

Bu meâllere bakıldığında Çantay, Kur’an Yolu ve Okuyan’ın meâlleri bel edatına (daha doğrusu, ama ve aslında) gibi mana vererek, intikal manasına idrâbı Türkçe çeviriye yansıtmaya çalıştıkları görülür. Bu tercümede, önce geçen cümlelerin hükmü iptal edilmemiştir. Fakat Şahin - Altuntaş ve Hayrat Neşriyat meâlleri bel edatına (hayır) manası vererek önceki cümlelerin hükmünü iptal edecek bir anlam yansıtılmışlardır. Bu yaklaşım ayetlerin ifade etmek istediği manaları karşılayamamaktadır.

Sonuç

Dilde varlığını sürdüren her kelimenin kendine ait kullanımı ve anlam özellikleri vardır. Bu özelliklerden biri de çok anlamlılıktır. Arap dilinde ve Kur’ân’ı Kerîm’de en önemli konulardan biri de kelimelerin birden çok anlam taşımasıdır. Çok anlamlı kelimelerin taşıdığı manalardan birini tercih etmek sözün siyak ve sibakından yararlanmayı zorunlu kılar. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan

⁸⁶ el-Kamer 54/45-46.

⁸⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 8/174.

⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 27/217.

⁸⁹ Muhammed Senâullah el-Mazharî, *Tefsîru’l-Mazharî*, thk. Ahmed ‘Izz el-‘Înâye (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1425/2004) 9/119.

hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da olur.

Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişkisi oluşturarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Tarihî süreçte Arap dilinde ve Kur'an'ı Kerîm'deki edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu alanla ilgili daha spesifik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Günümüz insanı Kur'an'ı Kerîm'i anlamak istediğinde tefsirlerden çok meâllere yöneldiği için bu tür çalışmaların meâllerde yapılarak çeviri problemlerinin tespit edilmesi çok önemli bir yerde durmaktadır. Meâl çalışmalarında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından zorunludur. Buna dikkat edilmediği takdirde kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da kastedilmeyen anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır.

Sayıları her geçen gün artan meâller, çok anlamlı lafızların tercümesi konusunda bir hayli problemleri gözükmemektedir. Özellikle çok anlamlı edatların tercümesindeki problemlere dikkat çekmek ve bu alanda yapılabilecek araştırmalara katkı sunabilmek amacıyla Kur'ân'ı Kerîm'de farklı sure ve ayetlerde 127 kere geçen "Bel" edatının kullanımını ve taşıdığı manaları tespit edildi. Bel edatının birbirine zıt iki kullanımını farklı meâller üzerinden incelenerek tercüme problemlerine dikkat çekildi.

Kendisinden sonra ister müfret isim ister cümle gelsin bel edatı "ıdrâb", "istidrâk" ve "yanılgı, hata ve yanlışı engellemek ve düzeltmek" gibi manalardan birini ifade eder. İdrâb, bir şeye yöneldikten sonra ondan vaz geçmek; kendinden önce geçen hükmü iptal etmek manasını ifade ettiği gibi, bazı durumlarda da önceki hükmü olduğu gibi bırakarak daha mühim bir hükme intikal etmek manasını ifade eder. Bunlardan birincisine *iptâlî idrâb*, ikincisine *intikâlî idrâb* denir. Bel edatı kendisinden önceki hükmü iptal eden idrâb manasına kullanıldığında Türkçeye çevirisinin "hayır, asla, aksine, bilakis" gibi kelimelerle yapılması uygundur. Ancak kendisinden önceki cümlelerin hükmünü iptal etmeden daha önemli olan başka bir cümleye intikal manasına olduğu durumlarda da çevirisinin "oysa, aslında, zaten" ve benzeri ifadelerle yapılması uygundur.

Bu çalışmada incelenen meâllere bakıldığında bel edatının intikâlî idrâb için olduğu yerlerde tercüme hataları yapıldığı görülmüştür. Bel edatı, Kur'ân meâlleriyle meşgul olanların zihninde daha çok iptal manasına idrâbı çağrıştırdığı için intikal manasını ifade ettiği ayetlerde de genellikle iptal manası verilmiştir. Bu durum, ayetin ifade ettiği mananın meâl okuyucularına hatalı bir şekilde aktarılmasına sebep olmaktadır. Oysa meâl çalışması yapanların içinde bel edatı geçen ayetleri tercüme etmeden önce tefsirlerden ve i'râbü'l-Kur'ân eserlerinden inceleyerek idrâbın hangi çeşidini ifade ettiğini tespit edip sonra tercüme etmeleri gerekir.

Kaynakça

Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 1981.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.

Bâkûlî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn. *Şerhu'l-lüma'*. thk. İbrâhim b. Muhammed 'Ubâde. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990.

- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdülkâdir en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1412.
- Beyzâvî, Nasiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Câmî, Nüreddîn Abdurrahmân. *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdillâh. *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*. thk. Abdülazîm ed-Dîb. 2 Cilt. Katar: Dâru'l-Ensâr, ts.
- Durmuş, İsmail. "İstidrâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/329-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *İrtişâfu'd-drab min lisâni'l-Arab*. thk. Receb Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1. Basım, 1418/1998.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Bahru'l-muhît*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1. Basım, 1432/2010.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*. 9 Cilt. Kahire: Dârü'l-Mushaf, ts.
- Enbârî, Ebû'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed. *Esrâru'l-arabiyye*. thk. Muhammed Behcet el-Baytâr. Dımeşk: Matbûa'tü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısrî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993.
- Gökkır, Necmettin. *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Güman, Osman. *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Hacibekiroğlu, Abdullah. *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Hân, Muhammed. "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları". çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (2015/2), 129-140.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisyye, 1. Basım. 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz*. thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422/2001.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *Kâfiye*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*. thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah. Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, 1. Basım, 1384/1964.

- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. *Şerhu şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-Arab*. thk. Abdulganî ed-Dakr. Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.
- İbn Kemâl Paşa, Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân. *Esrâru'n-nahv*. thk. Ahmed Hasan Hâmid. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Muhammed el-Endelüsî. *Şeru't-teshîl*. thk. Abdurrahmân es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Hicr, 1. Basım, 1410/1990.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî el-Bağdâdî. *el-Usûl fi'n-nahv*. thk. Muhammed Osman. Kahire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye ed-Dîniyye, 1. Basım, 1430/2009.
- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî el-Halebî. *Şerhu'l-Mufassal*. 10 Cilt. Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.
- İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed eş-Şâzelî. *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah Kureşî. 5 Cilt. Kahire: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısriyye, 1. Basım, 1419/1999.
- Îcî, Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed. *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdülhamîd Hündâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kırcı, Recep. "Arap Dilindeki مآ ve گآ Edatları İle İlgili Bir İnceleme". Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 /1 (Haziran 2021): 588-600.
- Kur'an Meal-Tefsir*. çev. Mehmet Okuyan. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kur'an'ı Kerim Meâli*. çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti. İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016.
- Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. çev. Hasan Basri Çantay. İstanbul: Elif Ofset Yayınları, 15. Basım, 1410/1990.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 16. Basım, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abullah b. Abülmuhsin et-Türkî. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1427/2006.
- Mahallî, Celâlüddîn - Suyûtî, Celâlüddîn. *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Mazharî, Muhammed Senâullah. *Tefsîru'l-Mazharî*. thk. Ahmed 'Izz el-'Înâye. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- Molla Hüsrevî, Muhammed b. Ferâmurz Hüsrevî. *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*. İstanbul: Eser Kitabevi, ts.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdülhâlik 'Uzeyme. 2 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 2. Basım, 1415/1994.
- 'Uzeyme, Muhammed Abdülhâlik. *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 11 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.

- Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım. *Mukaddimetü câmi't-tefâsîr*. thk. Ahmed Hasan Ferhât. Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1. Basım, 1405/1984.
- Râğıb, el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-gayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1417/1997.
- Rummânî, Ebü'l-Hasen Ali b. İsâ. *Me'âni'l-hurûf*. thk. İrfân b. Selîm el-Hassûne. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 1426/2005.
- Samarrâî, Fâdıl Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. 4. Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420/2000.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürrü'l-masûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd. 11 Cilt. Dımişk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Sîbeveyhi, Ebû Bısr Amr b. Osmân el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 5Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 3. Basım, 1408/1988.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Ali. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdurrahmân 'Umeyre. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ts.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed. *Mevsûa'ü keşşâfı ısdılâhâti'l-funûn*. thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1. Basım, 1996.
- Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk. *el-İdâh fî 'ileli'n-nahv*. thk. Mâzin el-Mübârek. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1. Basım, 1986.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an gavâmizi't-tenzîl*. thk. 'Adil Ahmed el-Mevcûd-Ali Muhammed el-Mu'avviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Abîkân, 1. Basım, 1418/1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Mufassal fî san'ati'l-i'râb*. thk. Fahr Sâlih Kadâre. Ammân: Dâru 'Ammâr, 1. Basım, 1425/2004.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm. 4. Cilt. Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.

Hakem Değerlendirmesi-2

Hakem: [REDACTED]

E-posta: [REDACTED]

Kurum: [REDACTED] FAKÜLTESİ

Değerlendirme Tarihi: 01-02-2022

Değerlendirdiği Dosya: Makale İlk Hali

Form Cevabı:

Tarih / Date: 01-02-2022 (Yazara Açık)

Makalenin Ağırlıklı Sınıfı / Submission Category:: Araştırma / Research
(Yazara Açık)

Başlıklar yazının konusunu kısa açık ve yeterli ölçüde yansıtır mı? /
Does the title reflect the subject matter of the article clearly and
exactly?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Özet yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtır mı? / Does the
Turkish abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?:
Evet / Yes (Yazara Açık)

Abstract yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtır mı? / Does
the abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: Evet /
Yes (Yazara Açık)

Makale dilbilgisi kurallarına uygun açık ve yalın bir anlatım yolu
izlenmiş mi? / Is the text of the article clear and flawless as per the
grammar rules?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışmanın konusu yeterli ölçüde ele alınabilmiş mi? / Has the author
presented the subject of the article in a proper methodological
perspective?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışmanın amacı yeterli ölçüde belirtilmiş mi? / Has the author
presented the aim of the article?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Araştırmada kullanılan yöntem uygun mu? / Is the method used in the
research appropriate?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar yeterli mi? / Has the author
presented the result of the article sufficiently?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Yazarın ele aldığı konu hakkındaki yorum ve analizleri yeterli mi? / Are
the comments and analysis of the subject covered by the author
sufficient?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Makalede kullanılan kaynaklar makale yazım kurallarına uygun olarak
düzenlenmiş mi? / Are the resources which are referred in the article
shown in accordance with the rules of the Journal?: Evet / Yes (Yazara Açık)

Kullanılan eserlere kaynakça kısmında yer verilmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown properly in the bibliography?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

Çalışma bilimsel yayın etiğine uygun hazırlanmış mı? /Is the study prepared in accordance with scientific publication ethics?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

İncelediğiniz makale bilime katkısı olan özgün bir çalışma mıdır? /Does the article have an original contribution to knowledge and the field?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

Görüş ve önerilerinizi belirttiğiniz makale metnini WORD veya PDF formatında Dosya olarak eklediniz mi? / Have you attached the article text containing your comments and suggestions to your report in MS Word or Pdf format?: *Evet / Yes* (Yazara Açık)

Düzeltilmeler yapıldıktan sonra tekrar incelenmesi gerekir mi? / Should it be reviewed again after revisions: *Hayır / No* (Yazara Açık)

Yazara Not: *Bel edatı denildiğinde Türkçe'de bulunan BEL sözcüğüyle karıştırılabilmektedir. BU yüzden "bel" edatı şeklinde metinde her geçen yerde düzeltilmesi uygun olacaktır.* (Yazara Açık)

Editöre Not: *Gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra yayınlanabilir.*

Öneri: *Minör Revizyon* (Yazara Açık)

Yazarın Cevabı: *katkılarınız için teşekkür ederim. uyarılarınız metnin elverdiği oranda düzeltilmiştir.*

Hakemin Yükleği Değerlendirme Dosyaları

Kur'ân-ı Kerîm'de "Bel" Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri Problemi

Öz

Dil sürekli değişen ve gelişen bir yapıdır. Dilde varlığını sürdüren her lafzın taşıdığı bir mana ve değer vardır. Bu manalar, lafızların ilişki kurduğu diğer kavramlarla zenginleşir. Arap dilinin ve Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli dil özelliklerinde biri de çok anlamlılıktır. Çok anlamlı lafızların ifade ettiği manalar siyak ve sibakın delaletiyle tespit edilmeye çalışılır. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik, kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da vardır. Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişki kurarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili erken dönemlerden itibaren çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar gramer eserlerinde, tefsirlerde, fıkıh usûlü eserlerinde dağınık olarak yapıldığı gibi sadece edatları konu edinen eserlerin yanı sıra sadece bir edattan bahseden çalışmalar da yapılmıştır. Tercüme çalışmaları açısından bakıldığında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından kaçınılmazdır. Bu başarılmadığı zaman kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da esas metnin sahibinin kastetmediği anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır. Bu çalışma, Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de çokça kullanılan ve Allah Teâlâ'nın muradının anlaşılmasında önemli roller üstlenen "Bel" edatının kullanımını ve ifade ettiği manaları inceledikten sonra, bu manaların Türkçeye çevirisindeki problemler seçilen bazı meâller üzerinden tetkik edecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân-ı Kerîm, Bel, Edat, Çeviri, Problem.

The Meanings of the Preposition "Bel" in the Qur'ân and the Problem of Its Translation into Turkish

Abstract

Language has a constantly changing and developing structure. Every word in the language has a meaning and value. These meanings are enriched with other concepts with which the words relate. One of the most important linguistic features of the Arabic language and the Holy Quran is polysemy. The meanings expressed by polysemous words are determined by the testimony of the context. It is of great importance to determine the meanings expressed by polysemous words according to their context in understanding the Holy Quran and transferring it to languages other than Arabic through translations. This feature occurs in prepositions as well as nouns and verbs. Prepositions are the main elements that make up the sentence. They facilitate the construction of the text by creating a semantic relationship between the sentences that make up the text. Since the early periods, very in-depth studies have been carried out on the use of prepositions used in the Arabic language and in the Qur'an and the richness of their meanings. Information about prepositions is scattered in grammatical works, tafsir and fiqh works, and there are also independent studies that only talk about prepositions. When we look at the translation studies, we see the following: It is inevitable for the accuracy of the translation to determine the meanings of the words in the source language according to their positions in the sentence and to find the eastern equivalent in the target language. When this is not achieved, the meaning of the text in the source language will either be lost while being transferred to the target language, or the meanings that the owner of the main text did not mean will be transferred to the target language. This situation will cause misunderstanding of the source text and also cause confusion for the readers of the target language. In

this study, the preposition “Bel”, which is widely used in the Arabic language and the Qur’ân and plays an important role in understanding the will of Allah in the Qur’ân, will be evaluated in terms of its usage and meanings. The problems in the translation of the meanings of this preposition into Turkish will be tried to be determined by examining some selected translations.

Keywords: Tafsîr, The Qur’ân, Bel, Preposition, Translation, Problem.

Giriş

Peygamberler gönderildikleri topluma lazım gelen bilgileri anlaşılır bir şekilde açıklayabilmeleri için Allah Teâlâ onları kendi kavimlerinin diliyle göndermiştir.¹ Zira söylenen sözle onun ilk muhatapları arasında dil birliğinin olması iletilmek istenen mesajın etkili olmasında önemlidir. Kur’ân-ı Kerîm, cahiliye dönemi kültürünün hâkim olduğu fasih Arapçayla nazil olsa da nüzul sürecinde bazı kelimelerin ve kavramların kullanımında anlam genişlemesi, anlam daralması ve anlam değişimi gibi birtakım tasarruflarda bulunarak Arap dilini daha aktif hale getirmiştir.²

Canlı bir organizma gibi sürekli kendini yenileyen dillerde en büyük değişim çok anlamlı lafızlarda gerçekleşmektedir. Çok anlamlılık kelimenin kısımlarından isim ve fiilde olduğu gibi edat dediğimiz harflerde de vardır. Çok anlamlılık genellikle kelimelerin ilk vaz’_edildikleri anlamlara sonraki dönemlerde yan anlamların ilave edilmesiyle gerçekleşir.³ Çünkü anlamlar çok, lafızlar onlara nispetle sınırlıdır. Bu tür lafızlar, içinde yer aldıkları cümlelerin yapısına göre farklı anlamlar içerirler. Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre tespit etmek önem arz etmektedir. Tercümenin tam ve etkili olabilmesi için mütercim hem kaynak dilin bütün özelliklerini hem de aktarılan hedef dilin imkân ve anlatım üsluplarını iyi bilmesi gerekir. Türkçe meallere bakıldığında Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça kullanılan çok anlamlı lafızların çevirisinde ciddi tercüme problemlerinin olduğu müşahade edilir. Arap dilinde ve Kur’ân-ı Kerîm’de farklı anlamlarda kullanılan kelimelerden biri de “bel” edatıdır.

Bu makalede öncelikle Arap dilindeki edatlar hakkında genel bilgiler verildikten sonra Kur’ân-ı Kerîm’de farklı sure ve ayetlerde yüz yirmi yedi defa kullanılan bel edatının⁴ Arap dilindeki kullanımı ve ifade ettiği farklı manalar tespit edilecektir. İkinci olarak bel edatının Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımı ve içerdiği manalarla ilgili müfessirlerin görüşlerine yer verilecektir. Son aşamada ise bazı meâllerden farklı örneklerle tercüme problemlerine dikkat çekilerek bu edatın Türkçeye tercümesinde daha dikkatli olunması hususu ele alınacaktır. Her geçen gün sayıları artan meâllerin tamamını incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından bunlardan beş meâl tercih edilmiştir. Hasan Basri Çantay’ın *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* isimli çalışması,⁵ Türkiye’de yapılan ilk meal çalışmalarından biri olması; Diyanet İşleri Başkanlığı

¹ İbrâhim 14/4.

² Necmettin Gökkır, *Kur’an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014) 21.

³ Ebü'l-Kâsım er-Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü câmi’t-tefâsîr*, thk. Ahmed Hasan Ferhât (Kuveyt: Dâru’d-Da’ve, 1405/1984), 33.

⁴ el-Bakara 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân 3/150, 169,180; en-Nisâ 4/49, 155, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-En’âm 6/28, 41; el-A’râf 7/81, 179; Yûnus 10/39; Hûd 11/27; Yûsuf 12/18, 83; er-Ra’d 13/31, 33; el-Hicr 15/15, 63; en-Nahl 16/75, 101; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5, 18, 24, 26 ,41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü’minûn 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr 24/11, 50; el-Furkân 25/ 11, 40, 44; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût 29/49, 63; er-Rûm 30/29; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/3, 10; Fâtır 35/40; Yâsîn 36/19; es-Sâffât 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd 38/8, 60; ez-Zümer 39/29, 49, 66; el-Mü’min 40/74; ez-Zuhuf 43/22, 29, 58; ed-Duhân 44/9; el-Ahkâf 46/24, 28; el-Feth 48/11, 12, 15; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/33, 36; el-Kamer 54/25, 46; el-Vâkia 56/67; el-Mülk 67/21; el-Kalem 68/27; el-Müdesir 74/53; el-Kiyâmet 75/5, 20; el-İnfittâr 82/9; el-Mudaffifîn 83/13; el-İnşikâk 84/22; el-Burûc 85/19, 21; el- A’lâ 87/16; el-Fecr 89/17.

⁵ *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Elif Ofset Yayınları, 1410/1990).

tarafından yayınlanan *Kur'an'ı Kerim Meâli* isimli çalışmayla⁶ *Kur'an Yolu Meali*,⁷ resmi bir kurum tarafından yayınlanmış olması; Hayrat Neşriyatın yayınladığı *Kur'an'ı Kerim Meâli*⁸ isimli çalışma, ilmî bir heyet tarafından hazırlanıp Türk okurları tarafından sıklıkla tercih edilmesi ve Mehmet Okuyan'ın hazırladığı *Kur'an Meali*⁹ akademiyi temsil etmesi ve üzerinde farklı tartışmalar yapılması açısından tercih edilmiştir.

1. Arap Dilinde Edatlar ve İşlevleri

“Edat” kavramı Kûfeli dil bilginleri tarafından kullanılsa da daha çok Basralı dilcilerin kullandığı “Hurûfü'l-me'ânî” kavramı meşhur olmuştur. الحرف/harf kelimesi sözlükte, “bir şeyin ucu, sınırı ve kenarı, suyun aktığı mecra, zayıf ve yorgun düşmek, bir tarafa meyletmek, bir şeyin iki ucunu birbirine bağlamak” gibi çok farklı anlamları ifade etmektedir.¹⁰ Kelimenin üç kısmından biri olarak değerlendirilen harf/edat, Sibeveyhi (öl. 180/796) tarafından الحرف ما جاء لمعنى ليس باسم ولا فعل “ Harf, isim ve fiil olmayan bir mana için gelen lafızdır.”¹¹ ifadeleriyle tanımlanmıştır. Sibeveyhi'den sonra gelen nahivciler bu hususta genellikle onun yolunu takip etmişlerdir.¹²

Bünyesinde farklı unsurları birleştirerek mürekkep bir mahiyet arz eden dil olgusu anlamlı cümlelerden oluşur. Cümleyi oluşturan kelimeler zamana bağlı olmaksızın bağımsız bir mana ifade eden isimlerden, zamana bağlı iş, oluş ve kılış ifade eden fiillerden ve cümle içerisinde fiillerle isimler arasındaki anlamları birbirine bağlayan harflerden/edatlardan oluşur.¹³ İsimler hem müsned hem de müsned-i ileyh olabildiklerinden, iki isimden cümle oluşturmak mümkünken, fiiller sadece müsned olduklarından iki fiilden cümle oluşturmak imkân dahilinde değildir. Edatlar ise müsned ve müsned-i ileyh olamadıkları için iki harften, bir isim bir harften ve bir fiil bir harften cümle oluşturulamaz.¹⁴ Bu yönüyle bakıldığında edatlar cümlenin bir cüzü olabilmek için isim ya da fiile muhtaçtır.¹⁵ Edatlar, hüküm ve yargı bildiren söz öbekleri içinde bağlaç, anlamı kuvvetlendirme, anlamı daraltma, genişletme, sınırlandırma, benzetme, sebep-sonuç, şart-cevap, önce geçen hükmü değiştirme, lafızları kısaltma ve benzeri anlamlar ifade ederler.

Cümlelerin aslî unsurları isimlerden ve fiillerden oluşurken, edatlar içinde yer aldıkları cümlelere çok yönlü anlam zenginliği kazandırırılar. Arap dilinde genel olarak “Hurûfü'l-me'ânî” diye isimlendirilen edatlar, kendi içinde farklı kategorilere

⁶ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

⁷ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Harettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020).

⁸ *Kur'an'ı Kerim Meâli*, çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti (İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016).

⁹ *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021).

¹⁰ Ebû'l-Kâsım er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010), “hrf”, 121.

¹¹ Ebû Bişr Sibeveyhi Amr b. Osmân el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1408/1988), 1/12.

¹² Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *el-İdâh fi 'ileli'n-nahv*, thk. Mâzin el-Mübârek (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 54; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fi San'ati'l-i'râb*, thk. Ali Ebû Mülhim (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993),397; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf el-Ensârî, *Şerhu şüzûri'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, thk. Abdulganî ed-Dakr (Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.), 18; Mustafa el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye*, (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993), 1/12.

¹³ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred el-Ezdî, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzeyme (Beyrut: 'Alemu'l-Kütüb, 1415/1994), 1/141; Zemahşerî, *el-Mufassal*, 37; Ebu'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *Esrâru'l-arabiyye*, tak. Muhammed Behcet el-Baytâr (Dımeşk: Matbûa'ü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.) 4-20; Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân el-Marûf bi İbn Kemâl Paşa, *Esrâru'n-nahv*, thk. Ahmed Hasan Hâmid (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002) 72-73.

¹⁴ Nûrüddîn Abdurrahmân el-Câmî, *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.), 11.

¹⁵ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Hâcib, *Kâfiye*, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 89-90.

ayrılmışlardır.¹⁶ Arap dilinde kullanılan edatların ifade ettikleri manalar ve cümle içinde icra ettikleri fonksiyonlar erken dönemden itibaren gramer ve belâgat kitaplarında, ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde, fıkıh usûlü kaynaklarında, edatların bir arada toplandığı bağımsız eserlerde, sözlük çalışmalarında, tefsirlerde ve benzeri kaynaklarda değişik tertip ve yaklaşımlarla incelenmiştir.¹⁷ Bazen bir edat birbirine zıt anlamlar ifade ettiği için nassa dayalı kelam, fıkıh ve tefsir gibi ilimlerde çok derin görüş ayrılıklarına ve tartışmalara sebep olabilmektedir. Bu itibarla edatlarla ilişkisi olan her ilim dalı, edatları kendi bakış açısıyla değerlendirmiştir. Dil bilimciler ve belâgat alimleri edatları daha çok, anlamın belirlenmesinde önemli etken olan i'râbın tespitinde ve taşıdıkları anlamlar açısından incelerken, kalamcılar, fakihler ve müfessirler de edatların ifade ettiği anlamların pratik hayata yansıyan yönünü ele almışlardır. Birbirinden bağımsız olmayan bu çalışmalar neticesinde edatlarla ilgili büyük bir edebiyat oluşmuştur.

Edatlar ilk dönem gramer eserlerinde sistematik olmaktan uzak; dağınık bir şekilde incelenmiştir. Sibeveyhi, *el-Kitâb* isimli eserinde edatları farklı başlıklar altında ele almıştır. Müberred, (öl. 285/898) *el-Muktedab* isimli eserinde, Zeccâcî, (öl. 337/949) *el-Cümel'*de Zemahşerî (öl. 538/1144) *el-Mufassal'*da ve İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249) *Kâfiye'*de edatları belli başlıklar altında daha sistemli olarak incelemişlerdir. Fakihler, nasların anlaşılması için tesis ettikleri metodoloji içinde edatların manalarını ve aralarındaki farklılıkları ele almışlardır. Nassları anlamada dil bilimleri önemli bir noktada bulunduğu için fıkıh usûlüyle nahiv ilimi arasında etkileşim çok derinliklidir. Molla Hüsrev, (öl. 885/1480) Hanefi fıkıh usûlüne dair yazdığı *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl* isimli eserinde edatları, "hurûfü'l-meânî" başlığı altında manaya delaletleri yönüyle incelemiştir.¹⁸

Edatlar, tefsiri ilgilendiren me'âni'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân ve ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde de incelenmiştir. Ferrâ, (öl. 207/822) ve Ahfeş el-Evsat (öl. 215/830) *Me'âni'l-Kur'ân* isimli eserlerinde, Zeccâc, (öl. 311/923) *i'râbu'l-Kur'ân'*da edatları gerek kullanım gerekse ifade ettikleri anlamlar açısından dağınık bir şekilde incelemişlerdir. Zerkeşî, (öl. 794/1392) *el-Burhân'*nin son kısmında Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen edatları bir arada incelerken¹⁹ Suyûtî, (öl. 911/1505) edatları *el-İtkân'*da "müfessirin bilmesi gereken edatlar" başlığı altında alfabetik sıraya göre ayetlerden örneklerle anlatmıştır.²⁰ Tarihi süreçte edatların önemine dikkat çekmek için sadece edatları konu edinen bağımsız çalışmalar da yapılmıştır. Sadece edatları konu edinen ilk eserin Zeccâcî'nin *Hurûfu'l-me'ânî*'si olduğu söylenmiştir. Daha sonraki dönemlerde yazılan Rummânî'nin (öl. 384/994) *Me'âni'l-hurûf'u*, Murâdî'nin (öl. 749/1348) *el-Cene'd-dânî 'alâ hurûfi'l-me'ânî*' si ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) *Me'âni'l-edevât ve'l-hurûf'u* bu alanın en önemli eserleri arasındadır.²¹ Arap dilindeki edatları farklı yönleriyle inceleyen eserlerin yanı sıra sadece tek bir edatı inceleyen eserler de yazılmıştır. Kutrub'un (öl. 206/821) *el-Hemz* isimli eseri, Mâzinî'nin (öl. 249/863) *Kitâbu'l-elif ve'l-lâm'ı* ve Ebû Bekr el-Enbârî'nin (öl. 328/940) *Kitâbu'l-elifât'*ı bunlardan bazılarıdır.²² Edatlarla ilgili klasik dönem çalışmalarına ilaveten çağdaş dönemde de gerek Arap dünyasında gerekse ülkemizde farklı çalışmalar yapılmıştır. Sâdik Halîfe Râşid'in *Devru'l-harf fi edâi ma'ne'l-cümle*'si, Bedî' Yakûb'un *Mevsû'atü'l-hurûf fi'l-lügati'l-Arabiyye*'si, Muhammed Hasan Şerîf'in *Mu'cemü hurûfi'l-me'ânî fi'l-Kur'ân'ı*, Hasan Akdağ'ın *Arap Dilinde Edatlar* isimli eseri

¹⁶ İbn Hâcib, *Kâfiye*, 90-107.

¹⁷ Abdullah Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015). 13-17.

¹⁸ Muhammed b. Ferâmurz Molla Muhyiddin Hüsrevî, *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl*, (İstanbul: Eser Kitabevi, ts.), 242; fıkıh usûlü eserlerinde edatlarla ilgili daha geniş bilgi için bakınız. Osman Güman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006).

¹⁹ Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm (Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.), 4/175- 445.

²⁰ Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 2/460- 561.

²¹ Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 12.

²² Muhammed Hân, "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları", çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/28 (2015/2), 129-140.

Kendisinden sonra müfret isim gelen bel edatı atıf harfidir. Bilerek ya da unutarak yapılan bir yanlış düzeltmek ya da hükmü birinci isimden alıp ikincisine vermek gibi manalar taşır. Bu hususta Sibeveyhi, “Bel edatı bir şeyi terk edip başka bir şeye yönelmek içindir.”³² şeklinde bir açıklama yaparken, Rummânî, “Bel edatı, cümledeki ilk kısımdan (mâ kablinden) vaz geçip kendisinden sonrakini (mâ ba’dini) zorunlu kılmaktır.”³³ şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Bel edatının içerisinde yer aldığı cümlede fiil olumlu, olumsuz, emir ya da nehiy olabilir. Bu edat, olumlu fiil ya da emirden sonra geldiğinde, hükmü kendisinden önce geçen isimden alıp sonra gelen isme verir. Kendisinden önce geçen ma’tûf alyh yok hükmündedir; meskût-ü anhdır; hiç söylenmemiş kabul edilir. Bu durumda bel edatı bilerek ya da unutarak söylenen bir hatayı düzeltmek için gelmiş olur. جاء زيد بل عمرو “Zeyid geldi. Hayır, Amr” örneğinde ma’tûf alyh olan زيد yok hükmündedir; gelme fiili ma’tûf olan عمرو ‘a isnat edilmiştir. Gelen Amr’dır.³⁴ بل اكرم زيدا بل عمرو örneğinde bel edatından önce emir fiili geçmiştir. Bunun manası بل اكرم عمرو “Bilakis Amr’a ikram et” demektir. Her iki durumda konuşmacı başlangıçta unutarak ya da hata ederek fiili önce ma’tûf alyhe isnat etmiş, sonra hatasını düzeltmek için bel edatıyla hükmü ma’tûfa vererek muhatabın zihninde oluşabilecek şüpheyi ortadan kaldırmış, yapılan hatayı düzeltmiştir.³⁵ İbn Cinnî, (öl. 392/1002) *el-Lüma*’da şöyle demiştir: “Bel edatı birincisinde (ma’tûf alyh) idrâb, ikincisinde (ma’tûf) ispat içindir.”³⁶ İbn Yaîş’de (öl. 643/1245) *Şerhu’l-Mufassal*’da, “Bel edatından önce geçen hüküm, ister müspet, ister menfi olsun birincisinde (ma’tûf alyh) idrâb, ikincisinde (ma’tûf) ispat içindir.” açıklamasını yapmıştır.³⁷

Müfret ismi müfret isme atıf için kullanılan bel edatından önce olumsuz fiil ya da nehiy bulunursa, hükmü ma’tûf alyhte olumsuz bırakıp kendisinden sonra gelen ma’tûfta ispat eder. ما جاء زيد بل عمرو cümlesinin manası, “Zeyid gelmedi, aksine Amr geldi.” demektir. لا تكرم زيدا بل عمرو cümlesinde mana “Zeyid’e ikram etme, aksine Amr’a ikram et.” demektir. Her iki örnekte de bel edatı ma’tûf alyhteki olumsuz hükmü ma’tûfta olumlu yapmıştır.³⁸

Dil bilimciler müfret ismi başka bir müfret isme atıf için kullanılan bel edatının iptâli idrâb ya da yapılan bir hatanın (galat) düzeltilmesi için kullanıldığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Müberred, bu hususta cumhurun görüşleri aksine farklı bir görüş ileri sürerek şunları söylemiştir: “Kendisinden önce olumlu fiil geçen bel edatı, fiili olumlu olarak kendisinden sonra gelen ma’tûfa verdiği gibi kendisinden önce geçen olumsuz fiili olumsuz olarak ma’tûfa verir.”³⁹ Cumhura göre ما جاء زيد بل عمرو cümlesinin manası “Zeyid gelmedi, bilakis Amr geldi.” iken, Müberred’e göre “Zeyid gelmedi, hayır, Amr gelmedi.” şeklindedir. Bu durumda mütekellim önce olumsuz fiilde galat/hatalı kullanım yapıp sonra bel ile o hatasını düzeltme yoluna gitmiştir.

Müfret ismi başka bir müfret isme atıf ederek hata ya da unutma sebebiyle oluşan yanlış anlamanın önüne geçmek için kullanılan bel edatı idrâb ya tedârükü’l-galat ifade edecek şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de yer almamıştır. Müberred, *el-Muktedab*’da bel edatının kullanımıyla ilgi açıklamalarda bulunurken söz konusu edatın unutma ya da hata yaptıktan sonra ortaya çıkan yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için idrâb manasında kullanıldığını, bu şekilde bir kullanımın Allah Teâlâ hakkında düşünülmemeyeceğini söylemiştir. Bir kişi hata ederek ya da unutarak مررت بزيد

³² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/439.

³³ Ebu’l-Hasen Ali b. İsâ er-Rummânî, *Me’âni’l-hurûf*, thk. İrfan b. Selîm el-Hassûne (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1426/2005) 71.

³⁴ Enbârî, *Esrâru’l-arabiyye*, 306; Radiyyüddîn el-Esterâbâdî, *Şerhu’r-Radî*, 2/1352; Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf, *İrtişâfu’d-drab min lisâni’l-Arab*, thk. Receb Osmân Muhammed (Kahire: Mektebetü’l-Hânci, 1418/1998) 1994.

³⁵ Câmî, *el-Fevâidü’z-ziyâiyye*, 409.

³⁶ Ebu’l-Hasen Ali b. el-Hüseyn el-Bâkûlî, *Şerhu’l-lüma’ li’l-Bâkûlî*, thk. İbrâhim b. Muhammed ‘Ubâde, (Suudi Arabistan: Câmî’atü’l- İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990) 1/586.

³⁷ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 8/105.

³⁸ Cemâlüddîn Muhammed b. Mâlik el-Endelüsî, *Şerhu’t-teshîl*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Beyrut: Dâru Hicr, 1410/1990), 1/367-368.

³⁹ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 8/105.

“Zeyid’e uğradım” dedikten sonra hata ettiğini anlayıp hatasını düzeltmek için hemen ardından *بل عمرو* “Hayır, Amr’a uğradım” dediğinde idrâb yoluyla hatasını düzelterek hükmü Amr’a vermiş olur. Bu gibi kullanımlar Allah Teâlâ hakkında caiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ hata ve nisyandan münezzehtir. Eğer Kur’ân-ı Kerîm’de bu gibi kullanımı çağrıştıran bir kullanım varsa, hata ve unutmâ önceden hikâye yoluyla aktarılan başkalarına ait sözdendir. *وقالوا اتخذ الرحمن ولداً سبحانه بل عباداً مكرمون* “*Rahman, çocuk edindi dediler. O bundan münezzehtir. Hayır, (çocuk diye isnat ettikleri melekler) ikrama erdirilmiş kullardır.*”⁴⁰ Bu ayette bel edatı müşriklerin melekler hakkındaki yanlış düşüncelerini reddetmek için gelmiştir.⁴¹ Bu hususta Süyûtî, *el-İtkân*’da İbn Malik ve İbnü’l-Hâcib’den şunları nakletmiştir: “Eğer bel edatı yapılan hatayı ortadan kaldırmak için hükmü birincisinden (ma’tûf alyh) iptal edip ikincisine (ma’tûf) ispat için kullanılırsa, bu kullanım şekli Kur’ân-ı Kerîm’de bulunmaz. Çünkü Kur’ân’ı Kerîm hatadan ve galattan münezzehtir.”⁴²

2.2. Bel Edatının İbtida/Başlangıç Harfi Olarak Kullanımı

Kendisinden sonra cümle gelen bel edatının atıf harfi olabileceğini söyleyenler olsa da⁴³ dil bilimcilerin ve müfessirlerin kahir ekseriyetine göre ibtidâ harfidir; kendisiyle yeni bir cümleye başlanır.⁴⁴ Şârih Radî’nin (öl. 688/1289) bu husustaki ifadeleri şöyledir: “Kendisini cümlenin takip ettiği bel edatı, bir cümleden başka bir cümleye intikal içindir; ikinci cümle birinci cümleden daha önemli ve daha mühimdir.”⁴⁵ İbn Hişâm’da (öl. 761/1360) *el-Mugni*’de şöyle söylemiştir: “Doğru olan kendisinden sonra cümle gelen bel edatının atıf için değil ibtidâ için olmasıdır.”⁴⁶

Kendisinden sonra cümle geldiği için ibtidâ edatı olarak kullanılan bel edatının manası yine idrâbdır. Yukarıda da temas edildiği gibi idrâb iki türdür. Birincisi, kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal ederek birinci cümlenin aksine yeni bir cümlede yeni bir hüküm ifade eden iptâlî idrâbdır. İptâl için gelen bel edatından önce geçen cümle, mana ve hüküm olarak bel’den sonra gelen cümleye zittir. Bel edatının bu manada kullanımı Kur’ân-ı Kerîm’de sıklıkla görülür. *أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ* “*Ya da O (Muhammed) cinnet mi geçirmiş diyorlar. Hayır, bilakis O, onlara hakkı getirdi.*”⁴⁷ Bu ayette kendisinden sonra cümle gelen bel edatı, ibtidâ harfi olup, kendisinden önce geçen cümlenin manasını ve hükmünü iptal ederek birinci cümlenin aksine yeni bir hüküm ifade etmiştir.⁴⁸ İkincisi, bel edatı kendinden önce geçen cümlenin ifade ettiği hükmü iptal etmeden birinci cümleden daha önemli, başka bir cümleye geçişi ifade eden intikâlî idrâbdır. Bu kullanımında, birinci cümleyle kastedilen mana sona ermiş, bel ile yeni bir cümleye geçilmiştir. Bel edatının bu manada kullanımı da Kur’ân-ı Kerîm’de çoktur. *وَلَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَّتْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ* “*Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Nezdimizde gerçeği konuşan bir kitap vardır. Onlar zulme uğratılmazlar. Ama kafirlerin kalpleri bu (Kur’ân’a) karşı bir taşkınlık içindedir.*”⁴⁹ Bu ayetlerde bel atıf edatı olmayıp, ibtidâ harfidir. Manası da intikâlî idrâbdır. Kendinden önce geçen cümlenin manasını iptal etmeden daha önemli başka bir konuya intikal için gelmiştir.⁵⁰

⁴⁰ el-Enbiyâ 21/26.

⁴¹ Müberred, *el-Muktedab*, 3/305.

⁴² Süyûtî, *el-İtkân*, 2/500.

⁴³ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *او كلما عاهدوا عهدا نبذه فريق منهم بل اكثرهم لا يؤمنون* “Onlar ne zaman bir antlaşma yapılırsa, içlerinde bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler.” el-Bakara 2/100. ayetindeki *بل* edatının *لا يعلمون* cümlesini kendinden önceki cümleye atıf olduğu görüşündedir. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhîr* (Beirut: Dâru’l-Fikr, 1432/2010), 1/520; Zerkeşi, *el-Burhân*, 4/258-259.

⁴⁴ Muhammed Abdülhâlık ‘Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, ts.), 2/62-63.

⁴⁵ Radiyyüddîn, *Şerhu’r-Radî*, 2/351.

⁴⁶ Cemâluddîn İbn Hişâm el-Ensârî, *Mugni’l-lebîb ‘an Kütübi’l-e’ârîb*, thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah (Dimişk: Dâru’l-Fikr, 1384/1964), 1/119-120.

⁴⁷ el-Mü’minûn 23/70.

⁴⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/499.

⁴⁹ el-Mü’minûn 23/62-63.

⁵⁰ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 119-120.

3. Bel Edatının Kur'ân-ı Kerîm'de Kullanımı

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i nüzul dönemi Araplarının kullandığı fasih Arapçayla indirmiştir.⁵¹ Ayetleri oluşturan kelimeler en güzel insicam ve ahenk içinde icâz ve i'câzin en mükemmel şeklini gerçekleştirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de farklı terkip ve manalarda kullanılan bel edatı 48 surede 127 kere geçmektedir.⁵² Arap kelimelerinde bel edatı müferdi müfredde atıf için kullanıldığı gibi cümleyi cümleye atıf için de kullanılır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de müfredi müfredde atıf için gelmemiştir. Sadece cümleyi cümleye bağlamak için gelmiştir.

Bel edatı, Kur'ân-ı Kerîm'de kırk bir yerde olumlu cümlede gelmiştir.⁵³ Altı yerde **كَلَّا** edatından sonra gelmiştir.⁵⁴ Kendisinden önce geçen cümledeki hükmü reddetmek için kullanılan **كَلَّا** dan sonra gelen bel edatı, çok kere istinaf ve intikâlî idrâb yani bir hükümden başka bir hükme geçişi ifade eder.⁵⁵ *إِذَا تَنَلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ كَلَّا بَلْ* “Ona ayetlerimiz okunduğunda ‘eskilerin masalları’ derdi. Hayır, (Kur'ân masal değildir.) Fakat kazandıkları (günahları), kalplerinin üstünde pas bağlamıştır.”⁵⁶ Bu ayetlerde **كَلَّا** kendinden önce geçen cümlenin manasını iptal etmiş, bel edatı da istinaf ve intikal manasını ifade ederek müşriklerin Kur'ân hakkındaki yanlış inançlarının sebebini açıklamıştır.⁵⁷

Bel edatı, on bir ayette iki ya da daha çok şey arasından birini tercih etmek manasına kullanılan **مَّا** edatından sonra gelmiştir.⁵⁸ Yirmi sekiz ayette istifhâm/soru edatlarından sonra kullanılmıştır.⁵⁹ Altı ayette birden çok tekrar etmiştir.⁶⁰ Altı ayette nehiy fiilinden sonra, iki yerde temenniden sonra, iki yerde kasemden sonra, dört yerde nefiyden sonra, on beş yerde şart edatlarından sonra gelmiştir.⁶¹

⁵¹ Yûsuf 12/2; Tâhâ 20/113; ez-Zümer 39/28.

⁵² el-Bakara 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân 3/150, 169,180; en-Nisâ 4/49, 155, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-En'âm 6/28, 41; el-A'râf 7/81, 179; Yûnus 10/39; Hûd 11/27; Yûsuf 12/18, 83; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/15, 63; en-Nahl 16/75, 101; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5,18, 24, 26, 41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü'minûn 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr 24/11, 50; el-Furkân 25/ 11, 40, 44; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût 29/49, 63; er-Rûm 30/29 ; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/3, 10; Fâtır 35/40; Yâsîn 36/19; es-Sâffât 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd 38/8, 60; ez-Zümer 39/29, 49, 66; el-Mü'min 40/74; ez-Zuhruf 43/22, 29, 58; ed-Duhân 44/9; el-Ahkâf 46/24, 28; el-Feth 48/11, 12, 15; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/33, 36; el-Kamer 54/25, 46; el-Vâkia 56/67; el-Mülk 67/21; el-Kalem 68/27; el-Müdeessir 74/53; el-Kiyâmet 75/5, 20; el-İnfîtâr 82/9; el-İnşikâk 84/22; el-Burûc 85/19, 21; el- A'lâ 87/16; el-Fecr 89/17.

⁵³ el-Bakara 2/88, 116, 135, 259; Âl-i İmrân 3/88; el-Mâide 5/18, 64; el-A'râf 7/81, 179; Yûsuf 12/18, 83; el-Hicr 15/63; en-Nahl 16/75; el-Kehf 18/48; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5-6, 21, 26; el-Mü'minûn 23/62-63; el-Furkân 25/44; en-Neml 27/36, 47, 55; el-Ankebût 29/63; Lokmân 30/29; Fâtır 34/41-41; es-Sâffât 37/11-12, 28-29; Sâd 38/59-60; ez-Zümer 39/29; el-Mü'min 40/73-74; ed-Duhân 44/8-9; el-Fetih 48/15; Kâf 50/5, 54; el-Vâkia 56/66, 76; el-Kiyâmet 75/13-14; el-Burûc 85/20-21; el- A'lâ 87/14, 17.

⁵⁴ es-Sebe' 34/27; el-Müdeessir 74/53; el-Kiyâmet 75/20; el-İnfîtâr 82/9; el-Mudaffifîn 83/14; el-Fecr 89/17.

⁵⁵ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdülkadir en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1412), 8/365; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1417/1997) 11/87.

⁵⁶ el-Mudaffifîn 83/13-14.

⁵⁷ Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*, (Kahire: Dâru'l-Mushaf, ts.) 9/127; Ebû Abdillâh Muhammed Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, thk. Abdurrahmân 'Umeyre (Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ts.) 5/532; Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 30/72.

⁵⁸ er-Ra'd 13/33; el-Enbiyâ 21/43; el-Mü'minûn 23/70; en-Nûr 24/50; Fâtır 35/40; ez-Zuhruf 43/21-22, 58; et-Tûr 52/33, 36; el-Mülk 67/21.

⁵⁹ el-Bakara 2/100; en-Nisâ 4/49; el-En'âm 6/41, 42; el-Mü'minûn 23/55, 56; el-Furkân 25/40; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/60, 61, 66; Lokmân 31/11; es-Secde 32/10; Sebe' 34/32; Yâsîn 36/19; Sâd 38/8; el-Fetih 48/11; Kâf 50/15; el-Kamer 54/25; el-Burûc 85/19.

⁶⁰ el-Enbiyâ 21/5; en-Neml 27/8, 38, 66; el-Fetih 48/12, 15

⁶¹ Bel edatının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımını için bakınız, 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/60-75.

3.1. "Bel" Edatının İptâlî İdrâb İçin Gelmesi

"Bel" edatının kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal etmesi ve devamındaki cümlelerin önce geçen cümlelerin aksine olması, ayetin bağlamından anlaşılır. Arap dili araştırmacılarından Muhammed Abdülhâlık 'Uzeyme, (öl. 1984) *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'ân* isimli eserinde Kur'ân-ı Kerîm'de bel edatının kırka yakın ayette iptâlî idrâb için geldiğini bildirmiştir.⁶²

﴿قَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَل لَعَنَهُمُ اللَّهُ يَكْفُرَهُمْ قَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ﴾ (Yahudiler alay ederek) 'Kalplerimiz perdelidir' dediler. Hayır, inkarları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. Onlar pek az inanırlar."⁶³ Bu ayetteki bel edatı, Yahudilerin alaycı bir tavırla kalplerinin kılıflı ve perdeli olmasından dolayı kendilerine yapılan tebliği anlamadıkları yönündeki iddialarını reddederek, onların sözlerini iptal etmiştir.⁶⁴ Ebû Hayyân, (öl. 745/1344) bel edatının Yahudilerin "Kalplerimiz kılıflıdır." sözlerini iptal için geldiğini söylemiştir.⁶⁵

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَكُونَ لَهُمْ الْحَدِيثُ كَاللَّهُ يَفْسُقُ أَلَيْسَ لِيُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ الْحُكْمَ وَأَلَيْسَ اللَّهُ غَنِيًّا غَنِيًّا يَكْفُرُونَ﴾ (Allah, çocuk edindi.) dediler. O, bu gibi eksik niteliklerden uzaktır. **Aksine** göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ındır. Hepsi O'na boyun eğmiştir."⁶⁶ Müfessirler bu ayetteki bel edatının kendinden önceki cümlede inkarcıların iddia ettiği yanlış ve gerçek dışı sözlerini iptal için idrâb manası ifade ettiğini söylemişlerdir.⁶⁷

Bel edatı, bazen de kendinden önce geçen mahzûf bir cümlelerin manasını iptal eder. Kur'ân-ı Kerîm'de bel edatının mukadder bir cümlelerin manasını iptal için gelmesi, ayetin siyak ve sibakından anlaşılır. Yapılan araştırmalarda bel edatının mukadder ve mahzûf bir cümleden idrâb için gelmesi yirmiden fazla ayette söz konusudur.⁶⁸ ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُم اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَل نَتَّبِعُ مَا أَفَاءَ عَلَيْنَا﴾ (Onlara, 'Allah'ın indirdiği (Kur'ân'a) uyun' denildiğinde, 'Hayır, atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız' derler."⁶⁹ Bu ayette bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin fehvasından anlaşılabilir mukadder *لا تتبع ما أنزل الله* cümlesinden idrâb ifade etmiştir. Bel edatından sonra gelen cümle, kendisinden önce zikredilen cümleye ma'tûf değildir.⁷⁰ Bu taktirde ayetin manası "Onlara, 'Allah'ın indirdiği (Kur'ân'a) uyun!' denildiğinde, onlar, Allah'ın indirdiğine uymayız! Aksine, 'atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız' derler." şeklinde olması uygun olur. Semîn el-Halebî, (öl. 756/1355) bu ayetin tefsirinde şu yorumu yapmıştır: "Burada bel edatı kendisinden önce geçen mukadder *لا تتبع ما أنزل الله* cümlesinde iptâlî idrâb için gelmiştir. Bir konudan başka bir konuya geçiş ifade eden intikâlî idrâb manası yoktur."⁷¹

3.2. "Bel" Edatının İntikâlî İdrâb İçin Gelmesi

Yukarıda da ifade edildiği gibi bel edatının ifade ettiği idrâb manası bazı durumlarda kendinden önce geçen cümlelerin manasını ve ifade ettiği hükmü

⁶² el-Bakara 2/88, 116, 135, 154, 170; en-Nisâ 4/49, 155, 157, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-İsrâ 15/15; el-Kehf 16/101; el-Enbiyâ 21/5, 17,18, 26, 97; en-Nûr 24/50; eş-Şuarâ 26/72, 74; Lokmân 32/3; Sebe' 34/7, 8, 27, 32, 33; es-Sâffât 37/28, 29, 36, 37; Sâd 38/8, 59, 60; ez-Zümer 39/49; el-Mü'min 40/73, 74; el-Ahkâf 46/24; el-Feth 48/15. Daha geniş bilgi için bk. 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/60-75.

⁶³ el-Bakara 2/88.

⁶⁴ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 1/177.

⁶⁵ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 1/483.

⁶⁶ el-Bakara 2/116.

⁶⁷ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd, (Dımişk: Dâru'l-Kalem, ts.) 2/83; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 1/580-581.

⁶⁸ el-Bakara 2/170, 258; Yûsuf 12/18, 83; el-İsrâ 15/62-63; el-Enbiyâ 21/39-40, 55-56, 62-63; el-Mü'minûn 23/80-81; el-Ankebût 29/63; er-Rûm 30/28-29; Lokmân 31/21; es-Sâffât 37/11-12; ez-Zümer 39/65-66; ez-Zuhuruf 43/28-29; ed-Duhân 44/8-9; Kâf 50/4-5, 15; el-Mülk 67/21; el-Müdesir 74/50-52. Daha geniş bilgi için bk. 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/ 60-75.

⁶⁹ el-Bakara 2/170.

⁷⁰ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 2/102-103.

⁷¹ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd (Dımişk: Dâru'l-Kalem, ts.), 2/226.

bozmadan, bir konudan daha önemli bir konuya geçişi ifade eder. Bu mana genel olarak intikâlî idrâb diye isimlendirilir.⁷² Kur'ân-ı Kerîm'de seksene yakın ayette bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin ifade ettiği hükmü bozmadan başka bir hükme geçişi ifade eder.⁷³

“*أَوَكَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا بَدَدًا قَرِيبٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ*” *“Ne zaman onlar (Yahudiler) bir antlaşma yaptılarsa, kendilerinden bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez.”*⁷⁴ Bu ayette bel edatı ibtida harfi olup kendisinden önce geçen cümledeki hükmü bozmadan, daha önemli bir konuya intikal manasını içermektedir. Yahudilerden bir kısmı yaptıkları ahitleri bozmakla birlikte onların çoğunun iman etmeyecekleri ifade edilmiştir.⁷⁵ Burada bel edatı (hayır ya da aksine) gibi manalarla tercüme edilip iptâlî idrâb manası verilirse Yahudilerin ahitlerini bozmadıkları gibi bir mana ortaya çıkar ki bu mana hatalıdır.

4. “Bel” Edatının Türkçe Meâllerde Tercüme Problemi

Önceki başlıklarda bel edatının Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımları ve ifade ettiği manalar incelendi. Arap dilindeki kullanımı itibarıyla “bel” edatı daha çok iptâlî idrâb için kullanıldığından bu edat, Türkçeye genellikle “aksine, bilakis, hayır” gibi manalarla tercüme edilmektedir. Bundan hareketle Kur'ân-ı Kerîm'deki “bel” edatının da geçtiği her ayette iptâlî idrâb ifade ettiği zannedilerek Kur'ân tercümelerinde ve meâllerde bazı hatalı çeviriler yapılmaktadır. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ayette yer alan bel edatı, kendinden önceki cümlelerin hükmünü bozmadan yeni bir hükme geçişi ifade eder. İntikal manası ifade eden “bel” edatını “zaten, oysa, aslında, hatta” gibi manalarla Türkçeye çevirmek gerekir. Bu ayrıma dikkat edilmediği takdirde ayetlerin hatalı ya da eksik çeviriyle hedef dile aktarılmasını neticelendirecektir. Yapılan meâl incelemelerinde çeviri hatalarının, daha çok intikâlî idrâb ifade eden “bel” edatının tercümesinde olduğu görülmüştür. Konunun daha iyi anlaşılması için seçilen meâllerden bazı örnekler vermek yerinde olacaktır.

Örnek 1:

يا أيها الذين آمنوا إن تطيعوا الذين كفروا يردوكم على أعقابكم فتقتلبوا خاسرين بل الله مولاكم وهو خير الناصرين *“Ey müminler! Eğer inkar edenlere itaat ederseniz, sizi gerisin geri (küfre) döndürürler. Yolunuzu kaybederek tersine dönersiniz. Oysa ki Allah sizin sahibinizdir. O yardım edenlerin en hayırlısıdır.”*⁷⁶ Al-i İmrân suresi 150. ayetin başında bulunan bel edatı, müfessirlere göre intikâlî idrâb manasına olup, önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden başka bir hükme geçişi ifade etmektedir.⁷⁷ Ebû Hayyân, bu ayetin tefsirinde bu edatın ifade ettiği manayı açıklarken “Bel, birinci kelamın manasını iptal etmeden başka bir kelama başlamak için gelmiştir.” demek suretiyle bu

⁷² Fâdîl Sâlih es-Samarrâî, *Me'âni'n-nahv*, (Amman: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 3/257-258.

⁷³ el-Bakara 100; Âl-i İmrân 3/149-150; el-En'âm 6/227-28, 40-41; el-A'râf 7/81,179; Yûnus 10/38-39; Hûd 11/27; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/ 62/63; en-Nahl 16/75; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66-67; el-Enbiyâ 21/24, 39- 40, 42- 43-44, 55-56; el-Mü'minûn 23/55-56, 62-63, 71, 80-81,89-90; en-Nûr 24/11; el-Furkân 25/10-11,40, 44; eş-Şuarâ 26/165-166; en-Neml 27/36, 55, 60-61, 65-66; el-Ankebût 29/48-49, 62, 68-69; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/10; Sebe' 34/40-41; Fâtır 35/40; Yasîn 36/19; es-Sâffât 37/11-12, 24-26; Sâd 38/1-2, 8; ez-Zümer 39/29, 65-66; ez-Zuhuruf 43/22-23, 28-39, 58; ed-Duhân 44/7-8; el-Ahkâf 46/28; el-Fetih 48/11-12; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/1-2, 5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/32-33, 36; el-Kamer 54/25, 45-46; el-Vâkia 56/66-67; el-Mülk 67/21; el-Müddessir 74/53; el-Kiyâmet 75/4-5, 13-14, 20; el-İnfittâr 82/9; el-Mudaffifin,83/14; el-İnşikâk 84/21-22; el-Burûc 85/17-19; el-A'lâ 87/14-17; el-Fecr 89/17. 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/ 60-75.

⁷⁴ el-Bakara 2/100.

⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abullah b. Abülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006) 3/268; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîd*, 1/520; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 2/26; Celâlüddîn el-Mahallî - Celâlüddîn es-Suyûtî, *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.) 15; Muhammed et-Tâhir b. Âşûr et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984) 1/627.

⁷⁶ Âl-i İmrân 3/149-150.

⁷⁷ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfî Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001) 1/528.

hususla işaret etmiştir.⁷⁸ Âlûsî'nin (öl. 1270/1854) bu ayetteki bel edatıyla ilgili yorumu da şöyledir: "Bu edat, kendinden önceki cümlelerin hükmünü iptal etmeden başka bir hükme intikal içindir. Ayetin manası, kafirler sizin dostlarınız değil ki onlara itaat edesiniz. Oysa sizin yardımcınız Allah'tır."⁷⁹ Bu ayetlerin çevirisi meâllerde şu şekilde olmuştur:

Çantay: "Ey îman edenler, eğer küfr (-ü inkâr) edenlere itaat ederseniz sizi ökçelerinizin üstünde (gerisin geri küfre) çevirirler de (dünyada da ahirette de) büyük zarara uğrayanların haline dönersiniz. **Hayır**, sizin yâriniz, yardımcınız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır."

Şahin - Altuntaş: "Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarsanız sizi gerisingeriye (küfre) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız. **Hayır!** Yalnız Allah yardımcınızdır. O, yardımcılarının en hayırlısıdır."

Kur'an Yolu: "Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi gerisin geri döndürürler de sonra hüsrana uğramış olursunuz. **Oysa** sizin mevlânız (koruyup kollayanınız) Allah'tır ve O, yardımcılarının en iyisidir."

Hayrat Neşriyat: "Ey îmân edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi ökçeleriniz üzerinde geriye (küfre) çevirirler de hüsrâna uğrayanlara dönersiniz. **Hayır!** Sizin Mevlânız Allah'dır! ve O, yardım edenlerin en hayırlısıdır."

Okuyan: "Ey iman edenler! kâfir olanlara itaat ederseniz, sizi topuklarınız üzere (eski dininize) döndürürler ve kaybedersiniz. **(Oysa)** Allah sizin [mevla]nız (efendiniz)dir. O, yardımcılarının en hayırlısıdır."

Yapılan bu meâllere bakıldığı zaman Kur'an Yolu ve Okuyan'ın çevirileri bel edatına intikâlî idrâb manası verdikleri görülür. Önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden, başka bir cümleye intikali ifade için (Oysa) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme isabetlidir. Diğer meâller ise bel edatına iptâlî idrâb manası yükleyerek (Hayır) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme önceki cümlelerin hükmünü iptal etmektedir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki bel edatı iptal için değil, intikal içindir. Bu edatı (oysa, ama, zaten) gibi ifadelerle tercüme etmek daha isabetli gözükmetedir.

Örnek 2:

﴿مَنْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ﴾ بلَ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ
Gerçekten siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz, **zaten** siz haddi aşan bir topluluksunuz.⁸⁰ Müfessirler, bu ayetteki بلَ edatının iptal değil intikal manasına olduğunu söylemişlerdir. Zemahşerî, (öl. 538/1144) el-Keşşâf'ta bel edatının Lût kavminin haddi aşan çirkin hallerine tembihte bulunmak, azabı gerektiren hallerini kınamak ve açıklamak için bir cümleden başka bir cümleye intikal manasını ifade ettiğini bildirmiştir.⁸¹ Bu yorumun benzerlerini başka müfessirler de yapmışlardır.⁸² Ayetin tercümesi meâllerde şu şekilde yapılmıştır:

Çantay: "Çünkü siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Meğer** siz haddi aşan bir kavim imişsiniz."

Şahin - Altuntaş: "Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır**, siz haddi aşan bir toplumsunuz."

Kur'an Yolu: "Kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz taşkınlık eden bir topluluksunuz."

⁷⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî, el-Bahru'l-muhît, 3/376.

⁷⁹ Âlûsî, Rûhu'l-meânî, 4/87.

⁸⁰ el-A'râf 7/81.

⁸¹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, el-Keşşâf 'an gavâmizî't-tenzîl, thk. Adil Ahmed el-Mevcûd - Ali Muhammed el-Mu'avviz (Riyad, Mektebetü'l-Â'bîkân, 1418/1998), 2/470.

⁸² İbn Atıyye, el-Muharrerü'l-vecîz, 2/425; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.) 3/22; İbn. Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 8/231-232.

Hayrat Neşriyat: “Çünkü siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır!** Siz (haddi aşarak) israf eden bir kavimsiniz.”

Okuyan: “Şüphesiz ki siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz haddi aşan bir topluluksunuz.”

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin hükmünü iptal etmemektedir. Muhataplarını kınamak ve onların yaptığı taşkınlıkların fenalığını göstermek için, birbirine bağlı bir konudan başka bir konuya intikal manasını ifade etmektedir. Meâllere baktığımızda Kur’an Yolu ve Okuyan’ın “Doğrusu” ifadeleriyle bel edatındaki intikal anlamını Türkçe çeviriye yansıtmaya çalıştıkları gözükmemektedir. Fakat Çantay’ın “meğer”, Şahin - Altuntaş ile Hayrat Neşriyat’ın “Hayır” kelimesiyle tercüme ederek bel edatını kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal edecek bir konumda değerlendirmişlerdir. Bu çeviriler ilmi veriler çerçevesinde sıhhatli gözükmemektedir. Çünkü bu tür bir çeviri, Lut kavminin yaptığı sapkınlıkları **inkarinkâr** anlamını içermektedir. Halbuki ayette onların içinde buldukları sapkınlıklar iptal edilmeden onların haddi aşan bir topluluk olduklarına geçiş yapılmıştır. Bizim önerdiğimiz tercüme, “zaten siz haddi aşan bir topluluksunuz.” şeklinde olmalıdır. Bu ayetin bir benzeri de eş-Şuarâ 26/166 ayettir.

Örnek 3:

وَعْرَضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ رَعَمْتُمْ أَلَّن نَجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا
“(İnsanlar ahirette) sıra sıra rabbinin (huzuruna) arz olunduğlarında ‘gerçekten sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** sizin için böyle bir buluşmayı yapamayacağımızı iddia ediyordunuz değil mi’ (denecek)”⁸³ Müfessirler, bu ayetteki bel edatının muhatapları tutum ve batıl inançları sebebiyle kınamak, ayıplamak ve azarlamak için olup, kendinden önceki hükmü iptal değil, başka bir cümleye intikal manasına olduğunu söylemişlerdir.⁸⁴ İbn Âşûr, (öl. 1973) bel edatının birinci cümlede tarz yoluyla üstü kapalı bir şekilde ifade edilen tehditten sonra daha sarıh bir tehdide intikal için geldiğini söylemiştir.⁸⁵ Bu ayetin meâllerdeki tercümesi şu şekildedir:

Çantay: “Hepsi saf (lar) haline Rabbine arz edilmişlerdir. Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Hayır**, size vadimizi yerine getirecek bir zaman tayin etmediğimizi sandınız değil mi?”

Şahin - Altuntaş: “Hepsi saf saf Rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Onlara, ‘Andolsun sizi ilk önce yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız’ denir.”

Kur’an Yolu: “Artık hepsi sıra sıra rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. (Onlara): ‘Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız gibi (tek başınıza) bize geldiniz. **Oysa** size asla bir buluşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız.”

Hayrat Neşriyat: “(hepsi) sıra sıra Rabbinin huzuruna arz olunmuş (çıkartılmış)lardır. (Onlara:) ‘And olsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi (çıplak ve hiçbir şeye sâhip olmayarak) bize geldiniz. **Hayır!** Size (söylenenlerin gerçekleşeceği) bir va’d zamanı(nı) aslâ tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi? (denir.)”

Okuyan: “Hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılacak ve (kendilerine) şöyle denecektir: ‘Şüphesiz ki sizi ilk yarattığımız şekilde bize geldiniz. **Aslında** sizin için böyle bir buluşmayı asla gerçekleştiremeyeceğimizi sanmıştınız.”

Görüldüğü gibi Çantay ve Hayrat Neşriyat, intikal manası ifade eden bel edatını (**hayır**) ifadesiyle tercüme ederek iptalî idrâb manası yüklemişlerdir. Böylelikle önceki

⁸³ el-Kehf 18/48.

⁸⁴ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/283; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 7/506; Muhammed b. Abdurrahmân el-Îcî, *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdülhmîd Hündâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 2/445; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/226; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Acîbe eş-Şâzelî, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah Kureşî (Kahire: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısıriyye, 1419/1999), 3/277; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/404; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 15/290.

⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/337.

cümlede ifade edilen “insanların saf saf Allah’ın huzuruna arz edilmeleri” hükmü iptal edilmiştir. Bu şekilde bir tercüme maksada uygun değildir. Diğer meâllerde ise bel edatı (oysa ve aslında) gibi manalarla tercüme edilerek önceki cümlede ifade edilen hüküm iptal edilmeden daha önemli bir cümleye geçiş yapılmıştır. Bu tercüme maksada daha uygundur.

Örnek 4:

سَيُهْرَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرٌ
*“Yakında o (inkarcıların) toplu kuvvetleri (ordusu) yenilerek sırtlarını dönüp kaçacaklar. **Aslında** onların esas randevusu kıyamet anıdır. Kıyametin (azabı) daha şiddetli ve daha acıdır.”*⁸⁶ İki ayet arasında yer alan bel edatı, müfessirlerin ifadelerine göre bir konudan başka bir konuya intikal manası içermektedir. Ebüssuûd Efendi, müşriklerin Bedir’de hezimete uğramalarının azaplarının tamamı olmayıp, esas azabın ahirette olacağını göstermek için bel edatının, birinci cümleden daha önemli olan başka bir cümleye geçişi ifade ettiğini söylemiştir.⁸⁷ İbn Âşûr’un açıklamaları da şöyledir: “Bel, intikâlî idrâb için gelmiştir. Müşrikler Bedir’de dünya azabıyla tehdit edildikten sonra daha şiddetli olan ahiret azabıyla da tehdit edilmişlerdir.”⁸⁸ Senâullah el-Mazharî’de (öl. 1225/1810) iki ayet arasındaki bel edatının mühim bir konudan daha mühim bir konuya intikal manası içerdiğini söylemiştir.⁸⁹ Bu durumda bel edatını intikal manası ifade eden “aslında, zaten” gibi ifadelerle tercüme etmek daha isabetlidir. İncelediğimiz meâller bu ayeti şöyle tercüme etmişlerdir:

Çantay: “Yakında o cem’iyyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Daha doğrusu** onlara va’d olunan asil (azabın) vakti, o saatdir. O saat (in azâbı) daha belâlı, daha acıdır.”

Şahin - Altuntaş: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır**, kıyamet, onların (göreceklere asil azabın) vaktidir. Kıyamet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır.”

Kur’an Yolu: “Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar. **Ama** asıl vadeleri kıyamet günüdür ve kıyamet günü şüphesiz daha dehşetli ve daha acıdır.”

Hayrat Neşriyat: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır!** Onlara va’d olunan (asil azab vakti) kıyamettir; çünkü kıyamet, daha dehşetli ve daha acıdır!”

Okuyan: “O topluluk, ileride bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Aslında** o (Son) Saat, onların buluşma zamanıdır ve o (Son) Saat daha dehşetlidir; daha acıdır.”

Bu meâllere bakıldığında Çantay, Kur’an Yolu ve Okuyan’ın meâlleri bel edatına (daha doğrusu, ama ve aslında) gibi mana vererek, intikal manasına idrâbı Türkçe çeviriye yansıtıma çalıştıkları görülür. Bu tercümede, önce geçen cümlelerin hükmü iptal edilmemiştir. Fakat Şahin - Altuntaş ve Hayrat Neşriyat meâlleri bel edatına (hayır) manası vererek önceki cümlelerin hükmünü iptal edecek bir anlam yansıtılmışlardır. Bu yaklaşım ayetlerin ifade etmek istediği manaları karşılayamamaktadır.

Sonuç

Dilde varlığını sürdüren her kelimenin kendine ait kullanımı ve anlam özellikleri vardır. Bu özelliklerden biri de çok anlamlılıktır. Arap dilinde ve Kur’ân’ı Kerîm’de en önemli konulardan biri de kelimelerin birden çok anlam taşımasıdır. Çok anlamlı kelimelerin taşıdığı manalardan birini tercih etmek sözün siyak ve sibakından yararlanmayı zorunlu kılar. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan

⁸⁶ el-Kamer 54/45-46.

⁸⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 8/174.

⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 27/217.

⁸⁹ Muhammed Senâullah el-Mazharî, *Tefsîru’l-Mazharî*, thk. Ahmed ‘Izz el-‘Înâye (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1425/2004) 9/119.

hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da olur.

Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişkisi oluşturarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Tarihî süreçte Arap dilinde ve Kur'an'ı Kerîm'deki edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu alanla ilgili daha spesifik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Günümüz insanı Kur'an'ı Kerîm'i anlamak istediğinde tefsirlerden çok meâllere yöneldiği için bu tür çalışmaların meâllerde yapılarak çeviri problemlerinin tespit edilmesi çok önemli bir yerde durmaktadır. Meâl çalışmalarında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından zorunludur. Buna dikkat edilmediği takdirde kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da kastedilmeyen anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır.

Sayıları her geçen gün artan meâller, çok anlamlı lafızların tercümesi konusunda bir hayli problemleri gözükmektedir. Özellikle çok anlamlı edatların tercümesindeki problemlere dikkat çekmek ve bu alanda yapılabilecek araştırmalara katkı sunabilmek amacıyla Kur'ân'ı Kerîm'de farklı sure ve ayetlerde 127 kere geçen "Bel" edatının kullanımını ve taşıdığı manaları tespit edildi. Bel edatının birbirine zıt iki kullanımını farklı meâller üzerinden incelenerek tercüme problemlerine dikkat çekildi.

Kendisinden sonra ister müfret isim ister cümle gelsin bel edatı "ıdrâb", "istidrâk" ve "yanılgı, hata ve yanlışı engellemek ve düzeltmek" gibi manalardan birini ifade eder. İdrâb, bir şeye yöneldikten sonra ondan vaz geçmek; kendinden önce geçen hükmü iptal etmek manasını ifade ettiği gibi, bazı durumlarda da önceki hükmü olduğu gibi bırakarak daha mühim bir hükme intikal etmek manasını ifade eder. Bunlardan birincisine *iptâlî idrâb*, ikincisine *intikâlî idrâb* denir. Bel edatı kendisinden önceki hükmü iptal eden idrâb manasına kullanıldığında Türkçeye çevirisinin "hayır, asla, aksine, bilakis" gibi kelimelerle yapılması uygundur. Ancak kendisinden önceki cümlenin hükmünü iptal etmeden daha önemli olan başka bir cümleye intikal manasına olduğu durumlarda da çevirisinin "oysa, aslında, zaten" ve benzeri ifadelerle yapılması uygundur.

Bu çalışmada incelenen meâllere bakıldığında bel edatının intikâlî idrâb için olduğu yerlerde tercüme hataları yapıldığı görülmüştür. Bel edatı, Kur'ân meâlleriyle meşgul olanların zihninde daha çok iptal manasına idrâbı çağrıştırdığı için intikal manasını ifade ettiği ayetlerde de genellikle iptal manası verilmiştir. Bu durum, ayetin ifade ettiği mananın meâl okuyucularına hatalı bir şekilde aktarılmasına sebep olmaktadır. Oysa meâl çalışması yapanların içinde bel edatı geçen ayetleri tercüme etmeden önce tefsirlerden ve i'râbü'l-Kur'ân eserlerinden inceleyerek idrâbın hangi çeşidini ifade ettiğini tespit edip sonra tercüme etmeleri gerekir.

Kaynakça

Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 1981.

Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.

Bâkûlî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn. *Şerhu'l-lüma'*. thk. İbrâhim b. Muhammed 'Ubâde. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990.

- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdülkâdir en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1412.
- Beyzâvî, Nasiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Câmî, Nüreddîn Abdurrahmân. *el-Fevâidü'z-ziyâiyye*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdillâh. *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*. thk. Abdülazîm ed-Dîb. 2 Cilt. Katar: Dâru'l-Ensâr, ts.
- Durmuş, İsmail. "İstidrâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/329-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *İrtişâfu'd-drab min lisâni'l-Arab*. thk. Receb Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1. Basım, 1418/1998.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Bahru'l-muhît*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1. Basım, 1432/2010.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*. 9 Cilt. Kahire: Dârü'l-Mushaf, ts.
- Enbârî, Ebû'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed. *Esrâru'l-arabiyye*. thk. Muhammed Behcet el-Baytâr. Dımeşk: Matbûa'tü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısrî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993.
- Gökkır, Necmettin. *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Güman, Osman. *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Hacibekiroğlu, Abdullah. *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Hân, Muhammed. "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları". çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (2015/2), 129-140.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisyye, 1. Basım. 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz*. thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422/2001.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *Kâfiye*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*. thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah. Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, 1. Basım, 1384/1964.

- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. *Şerhu şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-Arab*. thk. Abdulganî ed-Dakr. Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.
- İbn Kemâl Paşa, Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân. *Esrâru'n-nahv*. thk. Ahmed Hasan Hâmid. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Muhammed el-Endelüsî. *Şeru't-teshîl*. thk. Abdurrahmân es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Hicr, 1. Basım, 1410/1990.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî el-Bağdâdî. *el-Usûl fi'n-nahv*. thk. Muhammed Osman. Kahire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye ed-Dîniyye, 1. Basım, 1430/2009.
- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî el-Halebî. *Şerhu'l-Mufassal*. 10 Cilt. Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.
- İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed eş-Şâzelî. *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah Kureşî. 5 Cilt. Kahire: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısriyye, 1. Basım, 1419/1999.
- Îcî, Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed. *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdülhamîd Hündâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kırcı, Recep. "Arap Dilindeki مآ ve گآ Edatları İle İlgili Bir İnceleme". Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 /1 (Haziran 2021): 588-600.
- Kur'an Meal-Tefsir*. çev. Mehmet Okuyan. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kur'an'ı Kerim Meâli*. çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti. İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016.
- Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. çev. Hasan Basri Çantay. İstanbul: Elif Ofset Yayınları, 15. Basım, 1410/1990.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 16. Basım, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abullah b. Abülmuhsin et-Türkî. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1427/2006.
- Mahallî, Celâlüddîn - Suyûtî, Celâlüddîn. *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Mazharî, Muhammed Senâullah. *Tefsîru'l-Mazharî*. thk. Ahmed 'Izz el-'Înâye. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- Molla Hüsrevî, Muhammed b. Ferâmurz Hüsrevî. *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*. İstanbul: Eser Kitabevi, ts.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdülhâlik 'Uzeyme. 2 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 2. Basım, 1415/1994.
- 'Uzeyme, Muhammed Abdülhâlik. *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 11 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.

- Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım. *Mukaddimetü câmi't-tefâsîr*. thk. Ahmed Hasan Ferhât. Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1. Basım, 1405/1984.
- Râğıb, el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-gayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1417/1997.
- Rummânî, Ebü'l-Hasen Ali b. İsâ. *Me'âni'l-hurûf*. thk. İrfân b. Selîm el-Hassûne. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 1426/2005.
- Samarrâî, Fâdıl Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. 4. Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420/2000.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürrü'l-masûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd. 11 Cilt. Dımişk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Sîbeveyhi, Ebû Bısr Amr b. Osmân el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 5Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 3. Basım, 1408/1988.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Ali. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdurrahmân 'Umeyre. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ts.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed. *Mevsûa'ü keşşâfı ısdılâhâtı'l-funûn*. thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1. Basım, 1996.
- Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk. *el-İdâh fî 'ileli'n-nahv*. thk. Mâzin el-Mübârek. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1. Basım, 1986.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an gavâmizi't-tenzîl*. thk. 'Adil Ahmed el-Mevcûd-Ali Muhammed el-Mu'avviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Abîkân, 1. Basım, 1418/1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Mufassal fî san'ati'l-i'râb*. thk. Fahr Sâlih Kadâre. Ammân: Dâru 'Ammâr, 1. Basım, 1425/2004.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm. 4. Cilt. Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.

Hakem Değerlendirmesi-3

Hakem: [REDACTED]

E-posta: [REDACTED]

Kurum: P [REDACTED] t Fakóltesi

Değerlendirme Tarihi: 26-02-2022

Değerlendirdiği Dosya: Makale İlk Hali

Form Cevabı:

Makalenin başlığı İngilizce açısından uygun mu?: *Uygundur.*

Makalenin özeti İngilizce açısından uygun mu?: *Uygundur, bu şekli ile yayımlanabilir.*

Makalenin anahtar kelimeleri, İngilizce imla açısından doğru yazılmış mı?: *Uygundur, bu şekli ile yayımlanabilir.*

Dil editörü olarak üzerinde düzeltme yaptığınız makale metnini, ek dosya olarak DergiPark sistemine eklediniz mi?: *Evet*

İngilizce metin tashih mi edilmeli, baştan mı çevrilmelidir?: *Tashih edilmesi yeterlidir.*

Diğer: *İlk defa böyle bir değerlendirme sayfasıyla karşılaşıyorum. şaşırdım açıkçası. Kolaylıklar dilerim.*

Hakemin Yükleği Değerlendirme Dosyaları

Kur'ân-ı Kerîm'de Bel Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri Problemi

Öz

Dil sürekli değişen ve gelişen bir yapıdır. Dilde varlığını sürdüren her lafzın taşıdığı bir mana ve değer vardır. Bu manalar, lafızların ilişki kurduğu diğer kavramlarla zenginleşir. Arap dilinin ve Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli dil özelliklerinde **n** biri de çok anlamlılıktır. Çok anlamlı lafızların ifade ettiği manalar sıyak ve sibakın delaletiyle tespit edilmeye çalışılır. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik, kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da vardır. Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişkisi kurarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili erken dönemlerden itibaren çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar gramer eserlerinde, tefsirlerde, fıkıh usûlü eserlerinde dağınık olarak yapıldığı gibi sadece edatları konu edinen eserlerin yanı sıra sadece bir edattan bahseden çalışmalar da yapılmıştır. Tercüme çalışmaları açısından bakıldığında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından kaçınılmazdır. Bu başarılacağı zaman kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da esas metnin sahibinin kastetmediği anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır. Bu çalışmada, Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de çokça kullanılan ve Allah Teâlâ'nın muradının anlaşılmasında önemli roller üstlenen "Bel" edatının kullanımı ve ifade ettiği manalar, incelendikten sonra, bu manaların Türkçeye çevirisindeki problemler seçilen bazı meâller üzerinden tetkik edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân-ı Kerîm, Bel, Edat, Çeviri, Problem.

The Meanings of the Preposition Bel in the Qur'ân and the Problem of Its Translation into Turkish

Abstract

Language has a constantly changing and developing structure. Every word in the language has a meaning and value. These meanings are enriched with other concepts with which the words relate. One of the most important linguistic features of the Arabic language and the Holy Quran is polysemy. The meanings expressed by polysemous words are determined by the testimony of the context. It is of great importance to determine the meanings expressed by polysemous words according to their context in understanding the Holy Quran and transferring it to languages other than Arabic through translations. This feature occurs in prepositions as well as nouns and verbs. Prepositions are the main elements that make up the sentence. They facilitate the construction of the text by creating a semantic relationship between the sentences that make up the text. Since the early periods, very in-depth studies have been carried out on the use of prepositions used in the Arabic language and in the Qur'an and the richness of their meanings. Information about prepositions is scattered in grammatical works, tafsir and fiqh works, and there are also independent studies that only talk about prepositions. When we look at the translation studies, we see the following: It is inevitable for the accuracy of the translation to determine the meanings of the words in the source language according to their positions in the sentence and to find the eastern equivalent in the target language. When this is not achieved, the meaning of the text in the source language will either be lost while being transferred to the target language, or the meanings that the owner of the main text did not mean will be transferred to the target language. This situation will cause misunderstanding of the source text and also cause confusion for the readers of the target language. In this study, the preposition "Bel", which is widely used in the Arabic language and the

Qur'ân and plays an important role in understanding the will of Allah in the Qur'ân, will be evaluated in terms of its usage and meanings. The problems in the translation of the meanings of this preposition into Turkish will be tried to be determined by examining some selected translations.

Keywords: Tafsîr, The Qur'ân, Bel, Preposition, Translation, Problem.

Giriş

Peygamberler gönderildikleri topluma lazım gelen bilgileri anlaşılır bir şekilde açıklayabilmeleri için Allah Teâlâ onları kendi kavimlerinin diliyle göndermiştir.¹ Zira söylenen sözle onun ilk muhatapları arasında dil birliğinin olması iletilmek istenen mesajın etkili olmasında önemlidir. -Kur'ân-ı Kerîm, cahiliye dönemi kültürünün hâkim olduğu fasih Arapçayla nazil olsa da nüzul sürecinde bazı kelimelerin ve kavramların kullanımında anlam genişlemesi, anlam daralması ve anlam değişimi gibi birtakım tasarruflarda bulunarak Arap dilini daha aktif hale getirmiştir.²

Canlı bir organizma gibi sürekli kendini yenileyen dillerde en büyük değişim çok anlamlı lafızlarda gerçekleşmektedir. Çok anlamlılık kelimenin kısımlarından isim ve fiilde olduğu gibi edat dediğimiz harflerde de vardır. Çok anlamlılık genellikle kelimelerin ilk vaz' edildikleri anlamlara sonraki dönemlerde yan anlamların ilave edilmesiyle gerçekleşir.³ Çünkü anlamlar çok, lafızlar onlara nispetle sınırlıdır. Bu tür lafızlar, içinde yer aldıkları cümlelerin yapısına göre farklı anlamlar içerirler. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre tespit etmek önem arz etmektedir. Tercümenin tam ve etkili olabilmesi için mütercim hem kaynak dilin bütün özelliklerini hem de aktarılan hedef dilin imkân ve anlatım üsluplarını iyi bilmesi gerekir. Türkçe meallere bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça kullanılan çok anlamlı lafızların çevirisinde ciddi tercüme problemlerinin olduğu müşahade edilir. Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de farklı anlamlarda kullanılan kelimelerden biri de "bel" edatıdır.

Bu makalede öncelikle Arap dilindeki edatlar hakkında genel bilgiler verildikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'de farklı sure ve ayetlerde yüz yirmi yedi defa kullanılan bel edatının⁴ Arap dilindeki kullanımı ve ifade ettiği farklı manalar tespit edilecektir. İkinci olarak bel edatının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımı ve içerdiği manalarla ilgili müfessirlerin görüşlerine yer verilecektir. Son aşamada ise bazı meâllerden farklı örneklerle tercüme problemlerine dikkat çekilerek bu edatın Türkçeye tercümesinde daha dikkatli olunması hususu ele alınacaktır. Her geçen gün sayıları artan meâllerin tamamını incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından bunlardan beş meâl tercih edilmiştir. Hasan Basri Çantay'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* isimli çalışması,⁵ Türkiye'de yapılan ilk meal çalışmalarından biri olması; Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Kur'an'ı Kerim Meâli* isimli çalışmayla⁶ *Kur'an Yolu Meali*,⁷ resmi bir kurum tarafından yayınlanmış olması; Hayrat Neşriyatın yayınladığı *Kur'an'ı Kerim*

¹ İbrâhim 14/4.

² Necmettin Gökçür, *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014) 21.

³ Ebü'l-Kâsim er-Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü câmi't-tefâsîr*, thk. Ahmed Hasan Ferhât (Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1405/1984), 33.

⁴ el-Bakara 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân 3/150, 169,180; en-Nisâ 4/49, 155, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-En'âm 6/28, 41; el-A'râf 7/81, 179; Yûnus 10/39; Hûd 11/27; Yûsuf 12/18, 83; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/15, 63; en-Nahl 16/75, 101; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5, 18, 24, 26 ,41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü'minûn 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr 24/11, 50; el-Furkân 25/ 11, 40, 44; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût 29/49, 63; er-Rûm 30/29; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/3, 10; Fâtır 35/40; Yâsîn 36/19; es-Sâffât 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd 38/8, 60; ez-Zümer 39/29, 49, 66; el-Mü'min 40/74; ez-Zuhuf 43/22, 29, 58; ed-Duhân 44/9; el-Ahkâf 46/24, 28; el-Feth 48/11, 12, 15; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/33, 36; el-Kamer 54/25, 46; el-Vâkia 56/67; el-Mülk 67/21; el-Kalem 68/27; el-Müdesir 74/53; el-Kiyâmet 75/5, 20; el-İnfittâr 82/9; el-Mudaffifin 83/13; el-İnşikâk 84/22; el-Burûc 85/19, 21; el- A'lâ 87/16; el-Fecr 89/17.

⁵ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Elif Ofset Yayınları, 1410/1990).

*Meâli*⁶ isimli çalışma, ilmî bir heyet tarafından hazırlanıp Türk okurları tarafından sıklıkla tercih edilmesi ve Mehmet Okuyan'ın hazırladığı *Kur'an Meali*⁹ akademiye temsil etmesi ve üzerinde farklı tartışmalar yapılması açısından tercih edilmiştir.

1. Arap Dilinde Edatlar ve İşlevleri

“Edat” kavramı Kûfeli dil bilgileri tarafından kullanılsa da daha çok Basralı dilcilerin kullandığı “Hurûfû'l-me'ânî” kavramı meşhur olmuştur. الحرف/harf kelimesi sözlükte, “bir şeyin ucu, sınırı ve kenarı, suyun aktığı mecra, zayıf ve yorgun düşmek, bir tarafa meyletmek, bir şeyin iki ucunu birbirine bağlamak” gibi çok farklı anlamları ifade etmektedir.¹⁰ Kelimenin üç kısmından biri olarak değerlendirilen harf/edat, Sibeveyhi (öl. 180/796) tarafından الحرف ما جاء لمعنى ليس باسم ولا فعل “-Harf, isim ve fiil olmayan bir mana için gelen lafızdır.”¹¹ ifadeleriyle tanımlanmıştır. Sibeveyhi'den sonra gelen nahivciler bu hususta genellikle onun yolunu takip etmişlerdir.¹²

Bünyesinde farklı unsurları birleştirerek mürekkep bir mahiyet arz eden dil olgusu anlamlı cümlelerden oluşur. Cümleyi oluşturan kelimeler zamana bağlı olmaksızın bağımsız bir mana ifade eden isimlerden, zamana bağlı iş, oluş ve kılış ifade eden fiillerden ve cümle içerisinde fiillerle isimler arasındaki anlamları birbirine bağlayan harflerden/edatlardan oluşur.¹³ İsimler hem müsned hem de müsned-i ileyh olabildiklerinden, iki isimden cümle oluşturmak mümkünken, fiiller sadece müsned olduklarından iki fiilden cümle oluşturmak imkân dahilinde değildir. Edatlar ise müsned ve müsned-i ileyh olamadıkları için iki harften, bir isim bir harften ve bir fiil bir harften cümle oluşturulamaz.¹⁴ Bu yönüyle bakıldığında edatlar cümlenin bir cüzü olabilmek için isim ya da fiile muhtaçtır.¹⁵ Edatlar, hüküm ve yargı bildiren söz öbekleri içinde bağlaç, anlamı kuvvetlendirme, anlamı daraltma, genişletme, sınırlandırma, benzetme, sebep-sonuç, şart-cevap, önce geçen hükmü değiştirme, lafızları kısaltma ve benzeri anlamlar ifade ederler.

Cümlelerin aslî unsurları isimlerden ve fiillerden oluşurken, edatlar içinde yer aldıkları cümlelere çok yönlü anlam zenginliği kazandırır. Arap dilinde genel olarak “Hurûfû'l-me'ânî” diye isimlendirilen edatlar, kendi içinde farklı kategorilere ayrılmışlardır.¹⁶ Arap dilinde kullanılan edatların ifade ettikleri manalar ve cümle içinde icra ettikleri fonksiyonlar erken dönemden itibaren gramer ve belâgat kitaplarında,

⁶ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

⁷ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020).

⁸ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti (İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016).

⁹ *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021).

¹⁰ Ebû'l-Kâsım er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010), “hrf”, 121.

¹¹ Ebû Bişr Sibeveyhi Amr b. Osmân el-Hârîsî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1408/1988), 1/12.

¹² Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *el-İdâh fi 'ileli'n-nahv*, thk. Mâzin el-Mübârek (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 54; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fi San'ati'l-irâb*, thk. Ali Ebû Mülhim (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993), 397; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf el-Ensârî, *Şerhu şüzûri'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, thk. Abdulganî ed-Dakr (Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.), 18; Mustafa el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye*, (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993), 1/12.

¹³ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred el-Ezdî, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzeyme (Beyrut: 'Alemu'l-Kütüb, 1415/1994), 1/141; Zemahşerî, *el-Mufassal*, 37; Ebu'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *Esrâru'l-arabiyye*, tak. Muhammed Behcet el-Baytâr (Dımeşk: Matbûa'ü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.) 4-20; Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân el-Marûf bi İbn Kemâl Paşa, *Esrâru'n-nahv*, thk. Ahmed Hasan Hâmid (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002) 72-73.

¹⁴ Nûrüddîn Abdurrahmân el-Câmî, *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.), 11.

¹⁵ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Hâcib, *Kâfiye*, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 89-90.

¹⁶ İbn Hâcib, *Kâfiye*, 90-107.

ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde, fıkıh usûlü kaynaklarında, edatların bir arada toplandığı bağımsız eserlerde, sözlük çalışmalarında, tefsirlerde ve benzeri kaynaklarda değişik tertip ve yaklaşımlarla incelenmiştir.¹⁷ Bazen bir edat birbirine zıt anlamlar ifade ettiği için nassa dayalı kelam, fıkıh ve tefsir gibi ilimlerde çok derin görüş ayrılıklarına ve tartışmalara sebep olabilmektedir. Bu itibarla edatlarla ilişkisi olan her ilim dalı, edatları kendi bakış açısıyla değerlendirmiştir. Dil bilimciler ve belâgat alimleri edatları daha çok, anlamın belirlenmesinde önemli etken olan i'râbın tespitinde ve taşıdıkları anlamlar açısından incelerken, kalamcılar, fakihler ve müfessirler de edatların ifade ettiği anlamların pratik hayata yansıyan yönünü ele almışlardır. Birbirinden bağımsız olmayan bu çalışmalar neticesinde edatlarla ilgili büyük bir [literatüredebiyat](#) oluşmuştur.

Edatlar ilk dönem gramer eserlerinde sistematik olmaktan uzak; dağınık bir şekilde incelenmiştir. Sibeveyhi, *el-Kitâb* isimli eserinde edatları farklı başlıklar altında ele almıştır. Müberred, (öl. 285/898) *el-Muktedab* isimli eserinde, Zeccâcî, (öl. 337/949) *el-Cümel*'de Zemahşerî (öl. 538/1144) *el-Mufassal*'da ve İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249) *Kâfiye*'de edatları belli başlıklar altında daha sistemli olarak incelemişlerdir. Fakihler, nasların anlaşılması için tesis ettikleri metodoloji içinde edatların manalarını ve aralarındaki farklılıkları ele almışlardır. Nassları anlamada dil bilimleri önemli bir noktada bulunduğu için fıkıh usûlüyle nahiv ilimi arasında etkileşim çok derinliklidir. Molla Hüsrev, (öl. 885/1480) Hanefi fıkıh usûlüne dair yazdığı *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl* isimli eserinde edatları, "hurûfü'l-meânî" başlığı altında manaya delaletleri yönüyle incelemiştir.¹⁸

Edatlar, tefsiri ilgilendiren me'âni'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân ve ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde de incelenmiştir. Ferrâ, (öl. 207/822) ve Ahfeş el-Evsat (öl. 215/830) *Me'âni'l-Kur'ân* isimli eserlerinde, Zeccâcî, (öl. 311/923) *I'râbu'l-Kur'ân*'da edatları gerek kullanım gerekse ifade ettikleri anlamlar açısından dağınık bir şekilde incelemişlerdir. Zerkeşî, (öl. 794/1392) *el-Burhân*'nın son kısmında Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen edatları bir arada incelerken¹⁹ Suyûtî, (öl. 911/1505) edatları *el-İtkân*'da "müfessirin bilmesi gereken edatlar" başlığı altında alfabetik sıraya göre ayetlerden örneklerle anlatmıştır.²⁰ Tarihi süreçte edatların önemine dikkat çekmek için sadece edatları konu edinen bağımsız çalışmalar da yapılmıştır. Sadece edatları konu edinen ilk eserin Zeccâcî'nin *Hurûfu'l-me'ânî*'si olduğu söylenmiştir. Daha sonraki dönemlerde yazılan Rummânî'nin (öl. 384/994) *Me'âni'l-hurûf*'u, Murâdî'nin (öl. 749/1348) *el-Cene'd-dânî 'alâ hurûfi'l-me'ânî*' si ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) *Me'âni'l-edevât ve'l-hurûf*'u bu alanın en önemli eserleri arasındadır.²¹ Arap dilindeki edatları farklı yönleriyle inceleyen eserlerin yanı sıra sadece tek bir edatı inceleyen eserler de yazılmıştır. Kutrub'un (öl. 206/821) *el-Hemz* isimli eseri, Mâzinî'nin (öl. 249/863) *Kitâbu'l-elif ve'l-lâm*'ı ve Ebû Bekr el-Enbârî'nin (öl. 328/940) *Kitâbu'l-elifât*'ı bunlardan bazılarıdır.²² Edatlarla ilgili klasik dönem çalışmalarına ilaveten çağdaş dönemde de gerek Arap dünyasında gerekse ülkemizde farklı çalışmalar yapılmıştır. Sâdık Halîfe Râşid'in *Devru'l-harf fî edâi ma'ne'l-cümle*'si, Bedî' Yakûb'un *Mevsû'atü'l-hurûf fî'l-lügati'l-Arabiyye*'si, Muhammed Hasan Şerîf'in *Mu'cemü hurûfi'l-me'ânî fî'l-Kur'ân*'ı, Hasan Akdağ'ın *Arap Dilinde Edatlar* isimli eseri ve Ahmet Kazım Ürün'ün *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler* isimli eseri bunlardan bazılarıdır.

¹⁷ Abdullah Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015). 13-17.

¹⁸ Muhammed b. Ferâmurz Molla Muhyiddin Hüsrevî, *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*, (İstanbul: Eser Kitabevi, ts.), 242; fıkıh usûlü eserlerinde edatlarla ilgili daha geniş bilgi için bakınız. Osman Güman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006).

¹⁹ Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm (Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.), 4/175- 445.

²⁰ Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 2/460- 561.

²¹ Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 12.

²² Muhammed Hân, "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları", çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/28 (2015/2), 129-140.

2. Bel Edatının Kullanımı ve İçerdiği Manalar

Bel edatı, lafızları kısaltmak, bir çok şeyi bir hükümde toplamak ve benzeri maksatlar için birden çok kelime veya cümleyi birbirine bağlayan el-hurûrû'l-'atıfa kategorisinde incelenmiştir.²³ Atıf harfleri kelimeleri ve cümleleri anlam ve biçim/i'râb yönünden birbirine bağlayıp²⁴ tekrarları azaltarak söze farklı dinamikler ve semantik açılımlar kazandırır.²⁵ Bu edatlar, tabî ile metbûu' yani ma'tûf ile ma'tûfun aleyhi cümledeki nispette bir araya getirirken her bir edat kendi anlamını cümleye verir.²⁶

Kendisinden sonra ister müfret isim ister cümle gelsin bel edatı, الاضراب "İdrâb", الاستدراك "İstidrâk" ve تدارك الغلط "yanılgı, hata ve yanlışı engellemek ve düzeltmek" gibi manalardan birini ifade eder.²⁷ İdrâb, "bBir şeye yöneldikten sonra ondan vaz geçmek; kendinden önce geçen hükmü iptal etmek" manasını ifade ettiği gibi "önceki hükmü olduğu gibi bırakarak daha mühim bir hükme intikal" manasını da ifade eder. Bunlardan birincisine *iptâlî idrâb* الاضراب الابطالی ikincisine intikâlî idrâb الاضراب الانتقالي diye isim verilir.²⁸ İstidrâk, önce geçen cümle sebebiyle zihinlerde oluşabilecek kuruntu, zan, şüphe, yanlış anlama, ön_yargı v**e benzeri** tevehhümleri uzaklaştırmak ve kaldırmaktır.²⁹ Tedârikü'l-galat, bilerek ya da unutarak bir hükmü hatalı ya da yanlış ifade ettikten sonra durumu düzeltip doğru hükme yönelmektir.³⁰ Bel edatındaki bu manalar cümle içinde iki zıt anlamı ve duyguyu bir araya getirerek genellikle övgü, yergi, sevgi, nefret, sevinç, hüzün, şaşkınlık, kasıt, hata ve yanılgı gibi duygularla verilen yargıdan sonra hemen duygusallıktan çıkarak hakikatin farkına varıp yapılan yanlışlığın ortadan kaldırılmasına ve tamir edilmesine yöneliktir.³¹

2.1. Bel Edatının Atıf Harfi Olarak Kullanımı

Kendisinden sonra müfret isim gelen bel edatı atıf harfidir. Bilerek ya da unutarak yapılan bir yanlışı düzeltmek ya da hükmü birinci isimden alıp ikincisine

²³ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Serrâc el-Bağdâdî, *el-Usûl fi'n-nahv*, thk. Muhammed Osman (Kâhire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye ed-Dîniyye, 1430/2009) 1/442; Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş el-Halebî, *Şerhu'l-Mufassal*, (Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.) 8/88-89.

²⁴ Recep Kırıcı, "Arap Dilindeki م و آ Edatları İle İlgili Bir İnceleme", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 / 1 (Haziran 2021): 588-600.

²⁵ Atıf kelimesinin sözlük anlamı, "meyil etmek, ip ya da bohça gibi bir şeyin iki ucunu birleştirmek gibi manalara gelir. (İsfahânî, el-Müfredât, "عطف") Atıf, Arap gramerinde tevâbi konuları arasında iki şekilde ele alınır. 1. **Atfu'l-beyân**: Kendinden önce geçen anlamca kapalı bir isimi (metbûu'nu) açıklayan ve izah eden ya da tahsis eden isimdir. Atfu'l-beyân, metbûu'nda her hangi bir manaya delalet etmediği için sıfattan ayrılır. *ابوحفص عمر* örneğinde ikinci isim olan *عمر* kendisinden önce geçen anlamca kapalı *ابو حفص* ismini izah etmiştir. Daha geniş bilgi için bk. (el-Câmî, *el-Fevâidü'z-ziyâiyye*, 227-228) 2. **el-Atfu bi'l-hurûf/Atfu'n-nesak**: Cümle içindeki nispette metbûu'yla birlikte (ma'tûfun aleyh) kastedilen tabî' (ma'tûf)dur; Atıf harfleri *و* - *ف* - *ثم* - *حتى* - *أو* - *إما* - *أم* - *لا* - *بل* - *لكن* dir. Atıf harflerinden biri ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında gelerek her ikisini bir hükümde birleştirir. *عمر* örneğinde ikinci isim olan *عمر* tabî' ma'tûf, birinci isim olan *زيد* metbûu'/ma'tûfun aleyhdır. Aralarında atıf harflerinden *ثم* gelerek her ikisini kıyam hükmünde bir araya getirmiştir. bk. (*el-Fevâidü'z-ziyâiyye*, 213-218)

²⁶ Atıf harflerinden *و*, mutlak cemiyet içindir; kendisinde tertip ve mühlet manası yoktur. *ف*, cemiyetle birlikte tertip içindir; kendisinde mühlet yoktur. *ثم/حتى*, cemiyetle birlikte hem tertip hem de mühlet manası ifade eder. *حتى* nin *ثم* den farkı, *حتى* ma'tûfta kuvvet ya da zayıflık ifade eder. *أو* - *إما* - *أم*, bunlar tahyîr yani iki şeyden birini tercih içindir. Bazı durumlarda da muhatabın şek içinde olduğunu ya da dinleyiciyi şüpheye düşürmek içindir. *لكن* - *بل* - *لا* bu üç edat cümlede ifade edilen hükmü bir şeyden alıp başka bir şeye vermek içindir. Daha geniş bilgi için bk. *el-Fevâidü'z-ziyâiyye*, 404-408; Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, (Konya: Tekin Kitabevi, 1981).

²⁷ Radiyyüddîn, Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısırî (Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417/1996). 2/1352-1354; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürüsi'l-arabiyye*, 3/247-249.

²⁸ Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed et-Tehânevî, *Mevsûa'ü keşşâfi isdlâhâti'l-funûn*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996), "İdrâb", 218.

²⁹ Tehânevî, "İstidrâk", 150, 151.

³⁰ Tehânevî, "Tedârikü'l-galat", 317.

³¹ İsmail Durmuş, "İstidrâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/329-330.

vermek gibi manalar taşır. Bu hususta Sibeveyhi, “Bel edatı bir şeyi terk edip başka bir şeye yönelmek içindir.”³² şeklinde bir açıklama yaparken, Rummânî(öl.), “Bel edatı, cümledeki ilk kısımdan (mâ kablından) vaz geçip kendisinden sonrakini (mâ ba’dini) zorunlu kılmaktır.”³³ şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Bel edatının içerisinde yer aldığı cümlede fiil olumlu, olumsuz, emir ya da nehiy olabilir. Bu edat, olumlu fiil ya da emirden sonra geldiğinde, hükmü kendisinden önce geçen isimden alıp sonra gelen isme verir. Kendisinden önce geçen ma’tûf aleyh yok hükmündedir; meskût-ü anhdır; hiç söylenmemiş kabul edilir. Bu durumda bel edatı bilerek ya da unutarak söylenen bir hatayı düzeltmek için gelmiş olur. جاء زيد بل عمرو “Zeyid geldi. Hayır, Amr” örneğinde ma’tûf aleyh olan زيد yok hükmündedir; gelme fiili ma’tûf olan عمرو ‘a isnat edilmiştir. Gelen Amr’dır.³⁴ بل اكرم زيدا بل عمروا örneğinde bel edatından önce emir fiili geçmiştir. Bunun manası بل اكرم عمروا “Bilakis Amr’a ikram et” demektir. Her iki durumda konuşmacı başlangıçta unutarak ya da hata ederek fiili önce ma’tûf aleyh isnat etmiş, sonra hatasını düzeltmek için bel edatıyla hükmü ma’tûfa vererek muhatabın zihninde oluşabilecek şüpheyi ortadan kaldırmış, yapılan hatayı düzeltmiştir.³⁵ İbn Cinnî, (öl. 392/1002) *el-Lüma’*³⁶ da şöyle demiştir: “Bel edatı birincisinde (ma’tûf aleyh) idrâb, ikincisinde (ma’tûf) ispat içindir.”³⁶ İbn Yaîş’de (öl. 643/1245) *Şerhu’l-Mufassal*’da, “Bel edatından önce geçen hüküm, ister müspet, ister menfi olsun birincisinde (ma’tûf aleyh) idrâb, ikincisinde (ma’tûf) ispat içindir.” açıklamasını yapmıştır.³⁷

Müfret ismi müfret isme atıf için kullanılan bel edatından önce olumsuz fiil ya da nehiy bulunursa, hükmü ma’tûf aleyhte olumsuz bırakıp kendisinden sonra gelen ma’tûfa ispat eder. جاء زيد بل عمرو ma cümlesinin manası, “Zeyid gelmedi, aksine Amr geldi.” demektir. لا تكرم زيدا بل عمروا cümlesinde mana “Zeyid’e ikram etme, aksine Amr’a ikram et.” demektir. Her iki örnekte de bel edatı ma’tûf aleyhteki olumsuz hükmü ma’tûfta olumlu yapmıştır.³⁸

Dil bilimciler müfret ismi başka bir müfret isme atıf için kullanılan bel edatının iptâli idrâb ya da yapılan bir hatanın (galat) düzeltilmesi için kullanıldığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Müberred, bu hususta cumhurun görüşleri aksine farklı bir görüş ileri sürerek şunları söylemiştir: “Kendisinden önce olumlu fiil geçen bel edatı, fiili olumlu olarak kendisinden sonra gelen ma’tûfa verdiği gibi kendisinden önce geçen olumsuz fiili olumsuz olarak ma’tûfa verir.”³⁹ Cumhura göre جاء زيد بل عمرو ma cümlesinin manası “Zeyid gelmedi, bilakis Amr geldi.” iken, Müberred’e göre “Zeyid gelmedi, hayır, Amr gelmedi.” şeklindedir. Bu durumda mütekellim önce olumsuz fiilde galat/hatalı kullanım yapıp sonra bel ile o hatasını düzeltme yoluna gitmiştir.

Müfret ismi başka bir müfret isme atıf ederek hata ya da unutma sebebiyle oluşan yanlış anlamanın önüne geçmek için kullanılan bel edatı idrâb ya tedârükü’l-galat ifade edecek şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de yer almamıştır. Müberred, *el-Muktedab*’da bel edatının kullanımıyla ilgili açıklamalarda bulunurken söz konusu edatın unutma ya da hata yaptıktan sonra ortaya çıkan yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için idrâb manasında kullanıldığını, bu şekilde bir kullanımın Allah Teâlâ hakkında düşünülmemeyeceğini söylemiştir. Bir kişi hata ederek ya da unutarak مررت بزيد “Zeyid’e uğradım” dedikten sonra hata ettiğini anlayıp hatasını düzeltmek için hemen ardından بل عمرو “Hayır, Amr’a uğradım” dediğinde idrâb yoluyla hatasını düzelterek

³² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/439.

³³ Ebu’l-Hasen Ali b. İsâ er-Rummânî, *Me’âni’l-hurûf*, thk. İrfan b. Selîm el-Hassûne (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1426/2005) 71.

³⁴ Enbârî, *Esrâru’l-arabiyye*, 306; Radiyyüddîn el-Esterâbâdî, *Şerhu’r-Radî*, 2/1352; Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf, *İrtişâfu’d-drab min lisâni’l-Arab*, thk. Receb Osmân Muhammed (Kahire: Mektebetü’l-Hânci, 1418/1998) 1994.

³⁵ Câmî, *el-Fevâidü’z-ziyâiyye*, 409.

³⁶ Ebu’l-Hasen Ali b. el-Hüseyn el-Bâkûlî, *Şerhu’l-lüma’ li’l-Bâkûlî*, thk. İbrâhim b. Muhammed ‘Ubâde, (Suudi Arabistan: Câmî’atü’l- İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990) 1/586.

³⁷ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 8/105.

³⁸ Cemâlüddîn Muhammed b. Mâlik el-Endelüsî, *Şerhu’t-teshîl*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Beyrut: Dâru Hicr, 1410/1990), 1/367-368.

³⁹ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 8/105.

hükmü Amr'a vermiş olur. Bu gibi kullanımlar Allah Teâlâ hakkında caiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ hata ve nisyandan münezzehtir. Eğer Kur'ân-ı Kerîm'de bu gibi kullanımı çağrıştıran bir kullanım varsa, hata ve unutmaya önceden hikâye yoluyla aktarılan başkalarına ait sözdendir. *“Rahman, çocuk edindi dediler. O bundan münezzehtir. Hayır, (çocuk diye isnat ettikleri melekler) ikrama erdirilmiş kullardır.”*⁴⁰ Bu ayette bel edatı müşriklerin melekler hakkındaki yanlış düşüncelerini reddetmek için gelmiştir.⁴¹ Bu hususta Süyûtî, *el-İtkân*'da İbn Malik ve İbnü'l-Hâcib'den şunları nakletmiştir: “Eğer bel edatı yapılan hatayı ortadan kaldırmak için hükmü birincisinden (ma'tûfaleyh) iptal edip ikincisine (ma'tûf) ispat için kullanılırsa, bu kullanım şekli Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmaz. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm hatadan ve galattan münezzehtir.”⁴²

2.2. Bel Edatının İbtida/Başlangıç Harfi Olarak Kullanımı

Kendisinden sonra cümle gelen bel edatının atıf harfi olabileceğini söyleyenler olsa da⁴³ dil bilimcilerin ve müfessirlerin kahir ekseriyetine göre ibtidâ harfidir; kendisiyle yeni bir cümleye başlanır.⁴⁴ Şârih Radî'nin (öl. 688/1289) bu husustaki ifadeleri şöyledir: “Kendisini cümlenin takip ettiği bel edatı, bir cümleden başka bir cümleye intikal içindir; ikinci cümle birinci cümleden daha önemli ve daha mühimdir.”⁴⁵ İbn Hişâm'da (öl. 761/1360) *el-Mugni*'de şöyle söylemiştir: “Doğru olan kendisinden sonra cümle gelen bel edatının atıf için değil ibtidâ için olmasıdır.”⁴⁶

Kendisinden sonra cümle geldiği için ibtidâ edatı olarak kullanılan bel edatının manası yine idrâbdır. Yukarıda da temas edildiği gibi idrâb iki türdür. Birincisi, kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal ederek birinci cümlenin aksine yeni bir cümlede yeni bir hüküm ifade eden iptâlî idrâbdır. İptâl için gelen bel edatından önce geçen cümle, mana ve hüküm olarak bel'den sonra gelen cümleye zıttır. Bel edatının bu manada kullanımı Kur'ân-ı Kerîm'de sıklıkla görülür. *“Am̄ يقولون به جِنَّةٌ بل جاءهم بالحقِّ”* *“Ya da O (Muhammed) cinnet mi geçirmiş diyorlar. Hayır, bilakis O, onlara hakkı getirdi.”*⁴⁷ Bu ayette kendisinden sonra cümle gelen bel edatı, ibtidâ harfi olup, kendisinden önce geçen cümlenin manasını ve hükmünü iptal ederek birinci cümlenin aksine yeni bir hüküm ifade etmiştir.⁴⁸ İkincisi, bel edatı kendinden önce geçen cümlenin ifade ettiği hükmü iptal etmeden birinci cümleden daha önemli, başka bir cümleye geçişi ifade eden intikâlî idrâbdır. Bu kullanımda, birinci cümleyle kastedilen mana sona ermiş, bel ile yeni bir cümleye geçilmiştir. Bel edatının bu manada kullanımı da Kur'ân-ı Kerîm'de çoktur. *“وَلَا تُكَلِّفُ تَفْسًا إِلَّا أَوْسَعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُعْلَمُونَ”* *“Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Nezdimizde gerçeği konuşan bir kitap vardır. Onlar zulme uğratılmazlar. Ama kafirlerin kalpleri bu (Kur'ân'a) karşı bir taşkınlık içindedir.”*⁴⁹ Bu ayetlerde bel atıf edatı olmayıp, ibtidâ harfidir. Manası da intikâlî idrâbdır. Kendinden önce geçen cümlenin manasını iptal etmeden daha önemli başka bir konuya intikal için gelmiştir.⁵⁰

3. Bel Edatının Kur'ân-ı Kerîm'de Kullanımı

⁴⁰ el-Enbiyâ 21/26.

⁴¹ Müberred, *el-Muktedab*, 3/305.

⁴² Süyûtî, *el-İtkân*, 2/500.

⁴³ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *“Onlar ne zaman bir antlaşma yapılırsa, içlerinde bir grup onu bozmadı mı? -Zaten onların çoğu iman etmezler.”* el-Bakara 2/100. ayetindeki *بل* edatının *يعلمون* cümlesini kendinden önceki cümleye atıf olduğu görüşündedir. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1432/2010), 1/520; Zerkeşî, *el-Burhân*, 4/258-259.

⁴⁴ Muhammed Abdülhâlık 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 2/62-63.

⁴⁵ Radiyyüddîn, *Şerhu'r-Radî*, 2/351.

⁴⁶ Cemâluddîn İbn Hişâm el-Ensârî, *Mugni'l-lebîb 'an Kütübi'l-e'ârîb*, thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah (Dimişk: Dâru'l-Fikr, 1384/1964), 1/119-120.

⁴⁷ el-Mü'minûn 23/70.

⁴⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/499.

⁴⁹ el-Mü'minûn 23/62-63.

⁵⁰ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 119-120.

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i nüzul dönemi Araplarının kullandığı fasih Arapçayla indirmiştir.⁵¹ Ayetleri oluşturan kelimeler en güzel insicam ve ahenk içinde icâz ve i'câzin en mükemmel şeklini gerçekleştirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de farklı terkip ve manalarda kullanılan bel edatı 48 surede 127 kere geçmektedir.⁵² Arap kelimelerinde bel edatı müfredi müfrede atıf için kullanıldığı gibi cümleyi cümleye atıf için de kullanılır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de müfredi müfrede atıf için gelmemiştir. Sadece cümleyi cümleye bağlamak için gelmiştir.

Bel edatı, Kur'ân-ı Kerîm'de kırk bir yerde olumlu cümlede gelmiştir.⁵³ Altı yerde ~~كَلَّا~~ edatından sonra gelmiştir.⁵⁴ Kendisinden önce geçen cümledeki hükmü reddetmek için kullanılan ~~كَلَّا~~ dan sonra gelen bel edatı, çok kere istinaf ve intikâlî idrâb-ı ~~yani bir hükümden başka bir hükme geçişi~~ ifade eder.⁵⁵ *إِذَا تَلَّى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ* "Ona ayetlerimiz okunduğunda 'eskilerin masalları' derdi. Hayır, (Kur'ân masal değildir.) Fakat kazandıkları (günahları), kalplerinin üstünde pas bağlamıştır."⁵⁶ Bu ayetlerde ~~كَلَّا~~ kendinden önce geçen cümlelerin manasını iptal etmiş, bel edatı da istinaf ve intikal manasını ifade ederek müşriklerin Kur'ân hakkındaki yanlış inançlarının sebebini açıklamıştır.⁵⁷

Bel edatı, on bir ayette iki ya da daha çok şey arasından birini tercih etmek manasına kullanılan ~~مَالٍ~~ edatından sonra gelmiştir.⁵⁸ Yirmi sekiz ayette istifhâm/soru edatlarından sonra kullanılmıştır.⁵⁹ Altı ayette birden çok tekrar etmiştir.⁶⁰ Altı ayette nehiy fiilinden sonra, iki yerde temenniden sonra, iki yerde kasemden sonra, dört yerde nefiyden sonra, on beş yerde şart edatlarından sonra gelmiştir.⁶¹

3.1. Bel Edatının İptâlî İdrâb İçin Gelmesi

⁵¹ Yûsuf 12/2; Tâhâ 20/113; ez-Zümer 39/28.

⁵² el-Bakara 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân 3/150, 169,180; en-Nisâ 4/49, 155, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-En'âm 6/28, 41; el-A'râf 7/81, 179; Yûnus 10/39; Hûd 11/27; Yûsuf 12/18, 83; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/15, 63; en-Nahl 16/75, 101; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5,18, 24, 26, 41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü'minûn 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr 24/11, 50; el-Furkân 25/ 11, 40, 44; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût 29/49, 63; er-Rûm 30/29 ; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/3, 10; Fâtır 35/40; Yâsîn 36/19; es-Sâffât 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd 38/8, 60; ez-Zümer 39/29, 49, 66; el-Mü'min 40/74; ez-Zuhruf 43/22, 29, 58; ed-Duhân 44/9; el-Ahkâf 46/24, 28; el-Feth 48/11, 12, 15; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/33, 36; el-Kamer 54/25, 46; el-Vâkia 56/67; el-Mülk 67/21; el-Kalem 68/27; el-Müdeşsir 74/53; el-Kiyâmet 75/5, 20; el-İnfîtâr 82/9; el-İnşikâk 84/22; el-Burûc 85/19, 21; el- A'lâ 87/16; el-Fecr 89/17.

⁵³ el-Bakara 2/88, 116, 135, 259; Âl-i İmrân 3/88; el-Mâide 5/18, 64; el-A'râf 7/81, 179; Yûsuf 12/18, 83; el-Hicr 15/63; en-Nahl 16/75; el-Kehf 18/48; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5-6, 21, 26; el-Mü'minûn 23/62-63; el-Furkân 25/44; en-Neml 27/36, 47, 55; el-Ankebût 29/63; Lokmân 30/29; Fâtır 34/41-41; es-Sâffât 37/11-12, 28-29; Sâd 38/59-60; ez-Zümer 39/29; el-Mü'min 40/73-74; ed-Duhân 44/8-9; el-Fetih 48/15; Kâf 50/5, 54; el-Vâkia 56/66, 76; el-Kiyâmet 75/13-14; el-Burûc 85/20-21; el- A'lâ 87/14, 17.

⁵⁴ es-Sebe' 34/27; el-Müdeşsir 74/53; el-Kiyâmet 75/20; el-İnfîtâr 82/9; el-Mudaffifîn 83/14; el-Fecr 89/17.

⁵⁵ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdülkadir en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1412), 8/365; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1417/1997) 11/87.

⁵⁶ el-Mudaffifîn 83/13-14.

⁵⁷ Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*, (Kahire: Dâru'l-Mushaf, ts.) 9/127; Ebû Abdillâh Muhammed Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, thk. Abdurrahmân 'Umeyre (Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ts.) 5/532; Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 30/72.

⁵⁸ er-Ra'd 13/33; el-Enbiyâ 21/43; el-Mü'minûn 23/70; en-Nûr 24/50; Fâtır 35/40; ez-Zuhruf 43/21-22, 58; et-Tûr 52/33, 36; el-Mülk 67/21.

⁵⁹ el-Bakara 2/100; en-Nisâ 4/49; el-En'âm 6/41, 42; el-Mü'minûn 23/55, 56; el-Furkân 25/40; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/60, 61, 66; Lokmân 31/11; es-Secde 32/10; Sebe' 34/32; Yâsîn 36/19; Sâd 38/8; el-Fetih 48/11; Kâf 50/15; el-Kamer 54/25; el-Burûc 85/19.

⁶⁰ el-Enbiyâ 21/5; en-Neml 27/8, 38, 66; el-Fetih 48/12, 15

⁶¹ Bel edatının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımını için bakınız, 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/60-75.

Bel edatının kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal etmesi ve devamındaki cümlelerin önce geçen cümlelerin aksine olması, ayetin bağlamından anlaşılır. Arap dili araştırmacılarından Muhammed Abdülhâlık 'Uzeyme, (öl. 1984) *Dirâsât fi üslûbi'l-Kur'ân* isimli eserinde Kur'ân-ı Kerîm'de bel edatının kırka yakın ayette iptâlî idrâb için geldiğini bildirmiştir.⁶²

﴿يَا هٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا قُلُوْٓنَا غُلْفٌ ۚ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ قَلِيْلًا مَّا يُؤْمِنُوْنَ﴾ (Yahudiler alay ederek) 'Kalplerimiz perdelidir' dediler. Hayır, inkarları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. Onlar pek az inanırlar."⁶³ Bu ayetteki bel edatı, Yahudilerin alaycı bir tavırla kalplerinin kılıflı ve perdeli olmasından dolayı kendilerine yapılan tebliği anlamadıkları yönündeki iddialarını reddederek, onların sözlerini iptal etmiştir.⁶⁴ Ebû Hayyân, (öl. 745/1344) bel edatının Yahudilerin "Kalplerimiz kılıflıdır." sözlerini iptal için geldiğini söylemiştir.⁶⁵

﴿وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْا لِلْحٰٓدِثِ الْبٰٓتِلِ وَالشُّرٰٓكِ الْمَكْنُوْنِ ۗ قُلْ لِلّٰهِ الْحُكْمُ ۗ اِنَّمَا يَدْعُوْنَ عَلَيْهِمْ لِقٰٓءِ رَبِّهِمْ ۗ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۗ﴾ (Allah, çocuk edindi.' dediler. O, bu gibi eksik niteliklerden uzaktır. **Aksine** göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ındır. Hepsi O'na boyun eğmiştir."⁶⁶ Müfessirler bu ayetteki bel edatının kendinden önceki cümlede inkarcıların iddia ettiği yanlış ve gerçek dışı sözlerini iptal için idrâb manası ifade ettiğini söylemişlerdir.⁶⁷

Bel edatı, bazen de kendinden önce geçen mahzup bir cümlelerin manasını iptal eder. Kur'ân-ı Kerîm'de bel edatının mukadder bir cümlelerin manasını iptal için gelmesi, ayetin siyak ve sibakından anlaşılır. Yapılan araştırmalarda bel edatının mukadder ve mahzup bir cümleden idrâb için gelmesi yirmiden fazla ayette söz konusudur.⁶⁸ "Onlara, 'Allah'ın indirdiği (Kur'ân'a) uyun' denildiğinde, 'Hayır, atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız' derler."⁶⁹ Bu ayette bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin fehvasından anlaşılman mukadder *لا تَتَّبِعْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ* cümlesinden idrâb ifade etmiştir. Bel edatından sonra gelen cümle, kendisinden önce zikredilen cümleye ma'tûf değildir.⁷⁰ Bu taktirde ayetin manası "Onlara, 'Allah'ın indirdiği (Kur'ân'a) uyun!' denildiğinde, onlar, Allah'ın indirdiğine uymayız! Aksine, 'atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız' derler." şeklinde olması uygun olur. Semîn el-Halebî, (öl. 756/1355) bu ayetin tefsirinde şu yorumu yapmıştır: "Burada bel edatı kendisinden önce geçen mukadder *لا تَتَّبِعْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ* cümlesinde iptâlî idrâb için gelmiştir. Bir konudan başka bir konuya geçiş ifade eden intikâlî idrâb manası yoktur."⁷¹

3.2. Bel Edatının İntikâlî İdrâb İçin Gelmesi

Yukarıda da ifade edildiği gibi bel edatının ifade ettiği idrâb manası bazı durumlarda kendinden önce geçen cümlelerin manasını ve ifade ettiği hükmü bozmadan, bir konudan daha önemli bir konuya geçişi ifade eder. Bu mana genel

⁶² el-Bakara 2/88, 116, 135, 154, 170; en-Nisâ 4/49, 155, 157, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-İsrâ 15/15; el-Kehf 16/101; el-Enbiyâ 21/5, 17,18, 26, 97; en-Nûr 24/50; eş-Şuarâ 26/72, 74; Lokmân 32/3; Sebe' 34/7, 8, 27, 32, 33; es-Sâffât 37/28, 29, 36, 37; Sâd 38/8, 59, 60; ez-Zümer 39/49; el-Mü'min 40/73, 74; el-Ahkâf 46/24; el-Feth 48/15. Daha geniş bilgi için bk. 'Uzeyme, *Dirâsât fi üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/60-75.

⁶³ el-Bakara 2/88.

⁶⁴ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 1/177.

⁶⁵ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 1/483.

⁶⁶ el-Bakara 2/116.

⁶⁷ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd, (Dımişk: Dâru'l-Kalem, ts.) 2/83; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 1/580-581.

⁶⁸ el-Bakara 2/170, 258; Yûsuf 12/18, 83; el-İsrâ 15/62-63; el-Enbiyâ 21/39-40, 55-56, 62-63; el-Mü'minûn 23/80-81; el-Ankebût 29/63; er-Rûm 30/28-29; Lokmân 31/21; es-Sâffât 37/11-12; ez-Zümer 39/65-66; ez-Zuhuruf 43/28-29; ed-Duhân 44/8-9; Kâf 50/4-5, 15; el-Mülk 67/21; el-Müdesir 74/50-52. Daha geniş bilgi için bk. 'Uzeyme, *Dirâsât fi üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/ 60-75.

⁶⁹ el-Bakara 2/170.

⁷⁰ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 2/102-103.

⁷¹ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd (Dımişk: Dâru'l-Kalem, ts.), 2/226.

olarak intikâlî idrâb diye isimlendirilir.⁷² Kur'ân-ı Kerîm'de seksene yakın ayette bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin ifade ettiği hükmü bozmadan başka bir hükmü geçişi ifade eder.⁷³

أَوْكَلَّمَا غَاهِدُوا عَهْدًا بَيْنَهُمْ لَأُكْتَرَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “Ne zaman onlar (Yahudiler) bir antlaşma yaptılarsa, kendilerinden bir grup onu bozmadı mı? **Zaten** onların çoğu iman etmez.”⁷⁴ Bu ayette bel edatı ibtida harfî olup kendisinden önce geçen cümledeki hükmü bozmadan, daha önemli bir konuya intikal manasını içermektedir. Yahudilerden bir kısmı yaptıkları ahitleri bozmakla birlikte onların çoğunun iman etmeyecekleri ifade edilmiştir.⁷⁵ Burada bel edatı (hayır ya da aksine) gibi manalarla tercüme edilip iptâlî idrâb manası verilirse Yahudilerin ahitlerini bozmadıkları gibi bir mana ortaya çıkar ki bu mana hatalıdır.

4. Bel Edatının Türkçe Meâllerde Tercüme Problemi

~~Önceki başlıklarda bel edatının Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımları ve ifade ettiği manalar incelendi.~~ Arap dilindeki kullanımı itibarıyla bel edatı daha çok iptâlî idrâb için kullanıldığından bu edat, Türkçeye genellikle “aksine, bilakis, hayır” gibi manalarla tercüme edilmektedir. Bundan hareketle Kur'ân-ı Kerîm'deki bel edatının da geçtiği her ayette iptâlî idrâb ifade ettiği zannedilerek Kur'ân tercümelerinde ve meâllerde bazı hatalı çeviriler yapılmaktadır. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ayette yer alan bel edatı, kendinden önceki cümlelerin hükmünü bozmadan yeni bir hükme geçişi ifade eder. İntikal manası ifade eden bel edatını “zaten, oysa, aslında, hatta” gibi manalarla Türkçeye çevirmek gerekir. Bu ayrıma dikkat edilmediği takdirde ayetlerin hatalı ya da eksik çeviriyle hedef dile aktarılmasını neticelendirecektir. Yapılan meâl incelemelerinde çeviri hatalarının, daha çok intikâlî idrâb ifade eden bel edatının tercümesinde olduğu görülmüştür. Konunun daha iyi anlaşılması için seçilen meâllerden bazı örnekler vermek yerinde olacaktır.

Örnek 1:

يا أيها الذين آمنوا إن تطيعوا الذين كفروا يردوكم على أعقابكم فتقتلبوا خاسرين بل الله مولاكم وهو خير الناصرين “Ey müminler! Eğer inkar edenlere itaat ederseniz, sizi gerisin geri (küfre) döndürürler. Yolunuzu kaybederek tersine dönersiniz. **Oysa** ki Allah sizin sahibinizdir. O yardım edenlerin en hayırlısıdır”⁷⁶ Al-i İmrân suresi 150. ayetin başında bulunan bel edatı, müfessirlere göre intikâlî idrâb manasına olup, önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden başka bir hükme geçişi ifade etmektedir.⁷⁷ Ebû Hayyân, bu ayetin tefsirinde bu edatın ifade ettiği manayı açıklarken “Bel, birinci kelamın manasını iptal etmeden başka bir kelama başlamak için gelmiştir.” demek suretiyle bu hususa işaret etmiştir.⁷⁸ Âlûsî'nin (öl. 1270/1854) bu ayetteki bel edatıyla ilgili yorumu

⁷² Fâdil Sâlih es-Samarrâî, *Me'âni'n-nahv*, (Amman: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 3/257-258.

⁷³ el-Bakara 100; Âl-i İmrân 3/149-150; el-En'âm 6/227-28, 40-41; el-A'râf 7/81,179; Yûnus 10/38-39; Hûd 11/27; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/ 62/63; en-Nahl 16/75; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66-67; el-Enbiyâ 21/24, 39- 40, 42- 43-44, 55-56; el-Mü'minûn 23/55-56, 62-63, 71, 80-81,89-90; en-Nûr 24/11; el-Furkân 25/10-11,40, 44; eş-Şuarâ 26/165-166; en-Neml 27/36, 55, 60-61, 65-66; el-Ankebût 29/48-49, 62, 68-69; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/10; Sebe' 34/40-41; Fâtır 35/40; Yasîn 36/19; es-Sâffât 37/11-12, 24-26; Sâd 38/1-2, 8; ez-Zümer 39/29, 65-66; ez-Zuhuruf 43/22-23, 28-39, 58; ed-Duhân 44/7-8; el-Ahkâf 46/28; el-Fetih 48/11-12; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/1-2, 5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/32-33, 36; el-Kamer 54/25, 45-46; el-Vâkia 56/66-67; el-Mülk 67/21; el-Müddessir 74/53; el-Kiyâmet 75/4-5, 13-14, 20; el-İnfittâr 82/9; el-Mudaffifîn,83/14; el-İnşikâk 84/21-22; el-Burûc 85/17-19; el-A'lâ 87/14-17; el-Fecr 89/17. 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/ 60-75.

⁷⁴ el-Bakara 2/100.

⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abullah b. Abülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006) 3/268; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîd*, 1/520; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 2/26; Celâlüddîn el-Mahallî - Celâlüddîn es-Suyûtî, *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.) 15; Muhammed et-Tâhir b. Âşûr et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984) 1/627.

⁷⁶ Âl-i İmrân 3/149-150.

⁷⁷ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001) 1/528.

⁷⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîd*, 3/376.

da şöyledir: “Bu edat, kendinden önceki cümlenin hükmünü iptal etmeden başka bir hükme intikal içindir. Ayetin manası, kafirler sizin dostlarınız değil ki onlara itaat edesiniz. Oysa sizin yardımcınız Allah’tır.”⁷⁹ Bu ayetlerin çevirisi meâllerde şu şekilde olmuştur:

Çantay: “Ey îman edenler, eğer küfr (-ü inkâr) edenlere itaat ederseniz sizi ökçelerinizin üstünde (gerisin geri küfre) çevirirler de (dünyada da ahirette de) büyük zarara uğrayanların haline dönersiniz. **Hayır**, sizin yâriniz, yardımcınız Allah’tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.”

Şahin - Altuntaş: “Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarsanız sizi gerisingeriye (küfre) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız. **Hayır!** Yalnız Allah yardımcınızdır. O, yardımcılarının en hayırlısıdır.”

Kur’an Yolu: “Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi gerisin geri döndürürler de sonra hüsrana uğramış olursunuz. **Oysa** sizin mevlânız (koruyup kollayanınız) Allah’tır ve O, yardımcılarının en iyisidir.”

Hayrat Neşriyat: “Ey îmân edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi ökçeleriniz üzerinde geriye (küfre) çevirirler de hüsrâna uğrayanlara dönersiniz. **Hayır!** Sizin Mevlânız Allah’dır! ve O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.”

Okuyan: “Ey iman edenler! kâfir olanlara itaat ederseniz, sizi topuklarınız üzere (eski dininize) döndürürler ve kaybedersiniz. **(Oysa)** Allah sizin [mevla]nız (efendiniz)dir. O, yardımcılarının en hayırlısıdır.”

Yapılan bu meâllere bakıldığı zaman Kur’an Yolu ve Okuyan’ın çevirilerinde bel edatına intikâlî idrâb manası verdikleri görülür. Önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden, başka bir cümleye intikali ifade için (Oysa) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme isabetlidir. Diğer meâller ise bel edatına iptâlî idrâb manası yükleyerek (Hayır) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme önceki cümlenin hükmünü iptal etmektedir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki bel edatı iptal için değil, intikal içindir. Bu edatı (oysa, ama, zaten) gibi ifadelerle tercüme etmek daha isabetli gözükmetedir.

Örnek 2:

﴿مَنْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ﴾ بل أَنتُمْ قَوْمٌ مُشْرِفُونَ
Gerçekten siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz, **zaten** siz haddi aşan bir topluluksunuz.”⁸⁰ Müfessirler, bu ayetteki بل edatının iptal değil intikal manasına olduğunu söylemişlerdir. Zemahşerî, (öl. 538/1144) el-Keşşâf’ta bel edatının Lût kavminin haddi aşan çirkin hallerine tembihte bulunmak, azabı gerektiren hallerini kınamak ve açıklamak için bir cümleden başka bir cümleye intikal manasını ifade ettiğini bildirmiştir.⁸¹ Bu yorumun benzerlerini başka müfessirler de yapmışlardır.⁸² Ayetin tercümesi meâllerde şu şekilde yapılmıştır:

Çantay: “Çünkü siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Meğer** siz haddi aşan bir kavim imişsiniz.”

Şahin - Altuntaş: “Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır**, siz haddi aşan bir toplumsunuz.”

Kur’an Yolu: “Kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz taşkınlık eden bir topluluksunuz.”

⁷⁹ Âlûsî, Rûhu’l-meânî, 4/87.

⁸⁰ el-A’râf 7/81.

⁸¹ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, el-Keşşâf ‘an gavâmizî’t-tenzîl, thk. Adil Ahmed el-Mevcûd - Ali Muhammed el-Mu’avviz (Riyad, Mektebetü’l-Â’bîkân, 1418/1998), 2/470.

⁸² İbn Atıyye, el-Muharrerü’l-vecîz, 2/425; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, ts.) 3/22; İbn. Âşûr, et-Tahrîr ve’t-tenvîr, 8/231-232.

Hayrat Neşriyat: “Çünkü siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır!** Siz (haddi aşarak) israf eden bir kavimsiniz.”

Okuyan: “Şüphesiz ki siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz haddi aşan bir topluluksunuz.”

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin hükmünü iptal etmemektedir. Muhataplarını kınamak ve onların yaptığı taşkınlıkların fenalığını göstermek için, birbirine bağlı bir konudan başka bir konuya intikal manasını ifade etmektedir. Meâllere baktığımızda Kur’an Yolu ve Okuyan’ın “Doğrusu” ifadeleriyle bel edatındaki intikal anlamını Türkçe çeviriye yansıtmaya çalıştıkları gözükmemektedir. Fakat Çantay’ın “meğer”, Şahin - Altuntaş ile Hayrat Neşriyat’ın “Hayır” kelimesiyle tercüme ederek bel edatını kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal edecek bir konumda değerlendirmişlerdir. Bu çeviriler ilmi veriler çerçevesinde sıhhatli gözükmemektedir. Çünkü bu tür bir çeviri, Lut kavminin yaptığı sapkınlıkları inkar anlamını içermektedir. Halbuki ayette onların içinde buldukları sapkınlıklar iptal edilmeden onların haddi aşan bir topluluk olduklarına geçiş yapılmıştır. Bizim önerdiğimiz tercüme, “zaten siz haddi aşan bir topluluksunuz.” şeklinde olmalıdır. Bu ayetin bir benzeri de eş-Şuarâ 26/166 ayettir.

Örnek 3:

وَعْرَضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ رَعَمْتُمُ اللَّئِن تَجْعَل لَّكُمْ مَوْعِدًا
“(İnsanlar ahirette) sıra sıra rabbinin (huzuruna) arz olunduğlarında ‘gerçekten sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** sizin için böyle bir buluşmayı yapamayacağımızı iddia ediyordunuz değil mi’ (denecek)”⁸³ Müfessirler, bu ayetteki bel edatının muhatapları tutum ve batıl inançları sebebiyle kınamak, ayıplamak ve azarlamak için olup, kendinden önceki hükmü iptal değil, başka bir cümleye intikal manasına olduğunu söylemişlerdir.⁸⁴ İbn Âşûr, (öl. 1973) bel edatının birinci cümlede tarz yoluyla üstü kapalı bir şekilde ifade edilen tehditten sonra daha sarıh bir tehdide intikal için geldiğini söylemiştir.⁸⁵ Bu ayetin meâllerdeki tercümesi şu şekildedir:

Çantay: “Hepsi saf (lar) haline Rabbine arz edilmişlerdir. Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Hayır**, size vadimizi yerine getirecek bir zaman tayin etmediğimizi sandınız değil mi?”

Şahin - Altuntaş: “Hepsi saf saf Rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Onlara, ‘Andolsun sizi ilk önce yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız’ denir.”

Kur’an Yolu: “Artık hepsi sıra sıra rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. (Onlara): ‘Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız gibi (tek başınıza) bize geldiniz. **Oysa** size asla bir buluşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız.”

Hayrat Neşriyat: “(hepsi) sıra sıra Rabbinin huzuruna arz olunmuş (çıkartılmış)lardır. (Onlara:) ‘And olsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi (çıplak ve hiçbir şeye sâhip olmayarak) bize geldiniz. **Hayır!** Size (söylenenlerin gerçekleşeceği) bir va’d zamanı(nı) aslâ tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi? (denir.)”

Okuyan: “Hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılacak ve (kendilerine) şöyle denecektir: ‘Şüphesiz ki sizi ilk yarattığımız şekilde bize geldiniz. **Aslında** sizin için böyle bir buluşmayı asla gerçekleştiremeyeceğimizi sanmıştınız.”

Görüldüğü gibi Çantay ve Hayrat Neşriyat, intikal manası ifade eden bel edatını (**hayır**) ifadesiyle tercüme ederek iptalî idrâb manası yüklemişlerdir. Böylelikle önceki

⁸³ el-Kehf 18/48.

⁸⁴ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/283; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 7/506; Muhammed b. Abdurrahmân el-Îcî, *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l- Kur'ân*, thk. Abdülhmîd Hündâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 2/445; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/226; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Acîbe eş-Şâzelî, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah Kureşî (Kahire: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısıriyye, 1419/1999), 3/277; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/404; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 15/290.

⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/337.

cümlede ifade edilen “insanların saf saf Allah’ın huzuruna arz edilmeleri” hükmü iptal edilmiştir. Bu şekilde bir tercüme maksada uygun değildir. Diğer meâllerde ise bel edatı (oysa ve aslında) gibi manalarla tercüme edilerek önceki cümlede ifade edilen hüküm iptal edilmeden daha önemli bir cümleye geçiş yapılmıştır. Bu tercüme maksada daha uygundur.

Örnek 4:

سَيُهْرَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ بِلِ السَّاعَةِ مَوْعِدَهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذَى وَأَمْرٌ
*“Yakında o (inkarcıların) toplu kuvvetleri (ordusu) yenilerek sırtlarını dönüp kaçacaklar. **Aslında** onların esas randevusu kıyamet anıdır. Kıyametin (azabı) daha şiddetli ve daha acıdır.”*⁸⁶ İki ayet arasında yer alan bel edatı, müfessirlerin ifadelerine göre bir konudan başka bir konuya intikal manası içermektedir. Ebüssuûd Efendi (öl.), müşriklerin Bedir’de hezimete uğramalarının azaplarının tamamı olmayıp, esas azabın ahirette olacağını göstermek için bel edatının, birinci cümleden daha önemli olan başka bir cümleye geçişi ifade ettiğini söylemiştir.⁸⁷ İbn Âşûr’un açıklamaları da şöyledir: “Bel, intikâl idrâb için gelmiştir. Müşrikler Bedir’de dünya azabıyla tehdit edildikten sonra daha şiddetli olan ahiret azabıyla da tehdit edilmişlerdir.”⁸⁸ Senâullah el-Mazharî (öl. 1225/1810) iki ayet arasındaki bel edatının mühim bir konudan daha mühim bir konuya intikal manası içerdiğini söylemiştir.⁸⁹ Bu durumda bel edatını intikal manası ifade eden “aslında, zaten” gibi ifadelerle tercüme etmek daha isabetlidir. İncelediğimiz meâller bu ayeti şöyle tercüme etmişlerdir:

Çantay: “Yakında o cem’iyyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Daha doğrusu** onlara va’d olunan asil (azabın) vakti, o saatdir. O saat (in azâbı) daha belâlı, daha acıdır.”

Şahin - Altuntaş: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır**, kıyamet, onların (görecekları asil azabın) vaktidir. Kıyamet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır.”

Kur’an Yolu: “Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar. **Ama** asıl vadeleri kıyamet günüdür ve kıyamet günü şüphesiz daha dehşetli ve daha acıdır.”

Hayrat Neşriyat: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır!** Onlara va’d olunan (asil azab vakti) kıyamettir; çünkü kıyamet, daha dehşetli ve daha acıdır!”

Okuyan: “O topluluk, ileride bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Aslında** o (Son) Saat, onların buluşma zamanıdır ve o (Son) Saat daha dehşetlidir; daha acıdır.”

Bu meâllere bakıldığında Çantay, Kur’an Yolu ve Okuyan’ın meâlleri bel edatına (daha doğrusu, ama ve aslında) gibi mana vererek, intikal manasına idrâbı Türkçe çeviriye yansıtıma çalıştıkları görülür. Bu tercümede, önce geçen cümlelerin hükmü iptal edilmemiştir. Fakat Şahin - Altuntaş ve Hayrat Neşriyat meâlleri bel edatına (hayır) manası vererek önceki cümlelerin hükmünü iptal edecek bir anlam yansıtılmışlardır. Bu yaklaşım ayetlerin ifade etmek istediği manaları karşılayamamaktadır.

Sonuç

Dilde varlığını sürdüren her kelimenin kendine ait kullanımı ve anlam özellikleri vardır. Bu özelliklerden biri de çok anlamlılıktır. Arap dilinde ve Kur’ân’ı Kerîm’de en önemli konulardan biri de kelimelerin birden çok anlam taşımasıdır. Çok anlamlı kelimelerin taşıdığı manalardan birini tercih etmek sözün siyak ve sibakından yararlanmayı zorunlu kılar. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan

⁸⁶ el-Kamer 54/45-46.

⁸⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 8/174.

⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 27/217.

⁸⁹ Muhammed Senâullah el-Mazharî, *Tefsîru’l-Mazharî*, thk. Ahmed ‘Izz el-‘Înâye (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1425/2004) 9/119.

hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da olur.

Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişkisi oluşturarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Tarihî süreçte Arap dilinde ve Kur'an'ı Kerîm'deki edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu alanla ilgili daha spesifik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Günümüz insanı Kur'an'ı Kerîm'i anlamak istediğinde tefsirlerden çok meâllere yöneldiği için bu tür çalışmaların meâllerde yapılarak çeviri problemlerinin tespit edilmesi çok önemli bir yerde durmaktadır. Meâl çalışmalarında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından zorunludur. Buna dikkat edilmediği takdirde kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da kastedilmeyen anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır.

Sayıları her geçen gün artan meâller, çok anlamlı lafızların tercümesi konusunda bir hayli problemler gözükmektedir. Özellikle çok anlamlı edatların tercümesindeki problemlere dikkat çekmek ve bu alanda yapılabilecek araştırmalara katkı sunabilmek amacıyla Kur'ân'ı Kerîm'de farklı sure ve ayetlerde 127 kere geçen "Bel" edatının kullanımını ve taşıdığı manaları tespit edildi. Bel edatının birbirine zıt iki kullanımını farklı meâller üzerinden incelenerek tercüme problemlerine dikkat çekildi.

Kendisinden sonra ister müfret isim ister cümle gelsin bel edatı "idrâb", "istidrâb" ve "yanılgı, hata ve yanlışı engellemek ve düzeltmek" gibi manalardan birini ifade eder. Idrâb, bir şeye yöneldikten sonra ondan vaz geçmek; kendinden önce geçen hükmü iptal etmek manasını ifade ettiği gibi, bazı durumlarda da önceki hükmü olduğu gibi bırakarak daha mühim bir hükme intikal etmek manasını ifade eder. Bunlardan birincisine *iptâlî idrâb*, ikincisine *intikâlî idrâb* denir. Bel edatı kendisinden önceki hükmü iptal eden idrâb manasına kullanıldığında Türkçeye çevirisinin "hayır, asla, aksine, bilakis" gibi kelimelerle yapılması uygundur. Ancak kendisinden önceki cümlenin hükmünü iptal etmeden daha önemli olan başka bir cümleye intikal manasına olduğu durumlarda da çevirisinin "oysa, aslında, zaten" ve benzeri ifadelerle yapılması uygundur.

Bu çalışmada incelenen meâllere bakıldığında bel edatının intikâlî idrâb için olduğu yerlerde tercüme hataları yapıldığı görülmüştür. Bel edatı, Kur'ân meâlleriyle meşgul olanların zihninde daha çok iptal manasına idrâbı çağrıştırdığı için intikal manasını ifade ettiği ayetlerde de genellikle iptal manası verilmiştir. Bu durum, ayetin ifade ettiği mananın meâl okuyucularına hatalı bir şekilde aktarılmasına sebep olmaktadır. Oysa meâl çalışması yapanların içinde bel edatı geçen ayetleri tercüme etmeden önce tefsirlerden ve i'râbü'l-Kur'ân eserlerinden inceleyerek idrâbın hangi çeşidini ifade ettiğini tespit edip sonra tercüme etmeleri gerekir.

Kaynakça

Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 1981.

Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Bâkûlî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn. *Şerhu'l-lüma'*. thk. İbrâhim b. Muhammed 'Ubâde. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990.

- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdülkâdir en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1412.
- Beyzâvî, Nasiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Câmî, Nüreddîn Abdurrahmân. *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdillâh. *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*. thk. Abdülazîm ed-Dîb. 2 Cilt. Katar: Dâru'l-Ensâr, ts.
- Durmuş, İsmail. "İstidrâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/329-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *İrtişâfu'd-drab min lisâni'l-Arab*. thk. Receb Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1. Basım, 1418/1998.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Bahru'l-muhît*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1. Basım, 1432/2010.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*. 9 Cilt. Kahire: Dârü'l-Mushaf, ts.
- Enbârî, Ebû'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed. *Esrâru'l-arabiyye*. thk. Muhammed Behcet el-Baytâr. Dımeşk: Matbûa'tü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısrî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993.
- Gökkır, Necmettin. *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Güman, Osman. *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Hacibekiroğlu, Abdullah. *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Hân, Muhammed. "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları". çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (2015/2), 129-140.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisyye, 1. Basım. 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz*. thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422/2001.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *Kâfiye*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*. thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah. Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, 1. Basım, 1384/1964.

- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. *Şerhu şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-Arab*. thk. Abdulganî ed-Dakr. Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.
- İbn Kemâl Paşa, Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân. *Esrâru'n-nahv*. thk. Ahmed Hasan Hâmid. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Muhammed el-Endelüsî. *Şeru't-teshîl*. thk. Abdurrahmân es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Hicr, 1. Basım, 1410/1990.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî el-Bağdâdî. *el-Usûl fi'n-nahv*. thk. Muhammed Osman. Kahire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye ed-Dîniyye, 1. Basım, 1430/2009.
- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî el-Halebî. *Şerhu'l-Mufassal*. 10 Cilt. Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.
- İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed eş-Şâzelî. *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah Kureşî. 5 Cilt. Kahire: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısriyye, 1. Basım, 1419/1999.
- İcî, Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed. *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdülhamîd Hündâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kırcı, Recep. "Arap Dilindeki مآ ve گآ Edatları İle İlgili Bir İnceleme". Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 /1 (Haziran 2021): 588-600.
- Kur'an Meal-Tefsir*. çev. Mehmet Okuyan. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kur'an'ı Kerim Meâli*. çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti. İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016.
- Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. çev. Hasan Basri Çantay. İstanbul: Elif Ofset Yayınları, 15. Basım, 1410/1990.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 16. Basım, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abullah b. Abülmuhsin et-Türkî. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1427/2006.
- Mahallî, Celâlüddîn - Suyûtî, Celâlüddîn. *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Mazharî, Muhammed Senâullah. *Tefsîru'l-Mazharî*. thk. Ahmed 'Izz el-'Înâye. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- Molla Hüsrevî, Muhammed b. Ferâmurz Hüsrevî. *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*. İstanbul: Eser Kitabevi, ts.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdülhâlik 'Uzeyme. 2 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 2. Basım, 1415/1994.
- 'Uzeyme, Muhammed Abdülhâlik. *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 11 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.

- Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım. *Mukaddimetü câmi't-tefâsîr*. thk. Ahmed Hasan Ferhât. Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1. Basım, 1405/1984.
- Râğıb, el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-gayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1417/1997.
- Rummânî, Ebü'l-Hasen Ali b. İsâ. *Me'âni'l-hurûf*. thk. İrfân b. Selîm el-Hassûne. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 1426/2005.
- Samarrâî, Fâdıl Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. 4. Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420/2000.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürrü'l-masûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd. 11 Cilt. Dımişk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Sîbeveyhi, Ebû Bısr Amr b. Osmân el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 5Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 3. Basım, 1408/1988.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Ali. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdurrahmân 'Umeyre. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ts.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed. *Mevsûa'ü keşşâfı ısdılâhâti'l-funûn*. thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1. Basım, 1996.
- Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk. *el-İdâh fî 'ileli'n-nahv*. thk. Mâzin el-Mübârek. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1. Basım, 1986.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an gavâmizi't-tenzîl*. thk. 'Adil Ahmed el-Mevcûd-Ali Muhammed el-Mu'avviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Abîkân, 1. Basım, 1418/1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Mufassal fî san'ati'l-i'râb*. thk. Fahr Sâlih Kadâre. Ammân: Dâru 'Ammâr, 1. Basım, 1425/2004.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm. 4. Cilt. Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.

Hakem Değerlendirmesi-4

Hakem: [REDACTED]

E-posta: [REDACTED]

Kurum: [REDACTED]akültesi

Değerlendirme Tarihi: 26-02-2022

Değerlendirdiği Dosya: Makale İlk Hali

Form Cevabı:

Eskiyei dergisi Yayın Kurulu, Mart 2022 tarihinde yayımlanacak sayısından itibaren, yayımlanan tüm makalelerin hakem raporlarını da hakem isimlerini gizli tutarak yayımlama kararı almıştır.: *Anladım (Yazara Açık)*

Makalenin Ağırlıklı Sınıfı / Submission Category:: *Bilgi Aktarma, Derleme / Composition (Yazara Açık)*

Başlıklar yazının konusunu kısa açık ve yeterli ölçüde yansıtıyor mu? / Does the title reflect the subject matter of the article clearly and exactly?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Özet yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the Turkish abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Abstract yazının amacını kapsamını ve sonuçlarını yansıtıyor mu? / Does the abstract reflect the aim scope and conclusions of the article?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Makale dilbilgisi kurallarına uygun açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmiş mi? / Is the text of the article clear and flawless as per the grammar rules?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Çalışmanın konusu yeterli ölçüde ele alınabilmiş mi? / Has the author presented the subject of the article in a proper methodological perspective?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Çalışmanın amacı yeterli ölçüde belirtilmiş mi? / Has the author presented the aim of the article?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Araştırmada kullanılan yöntem uygun mu? / Is the method used in the research appropriate?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar yeterli mi? / Has the author presented the result of the article sufficiently?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Yazarın ele aldığı konu hakkındaki yorum ve analizleri yeterli mi? / Are the comments and analysis of the subject covered by the author sufficient?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Makalede kullanılan kaynaklar makale yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş mi? /Are the resources which are referred in the article shown in accordance with the rules of the Journal?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Kullanılan eserlere kaynakça kısmında yer verilmiş mi? / Are the resources which are referred in the article shown properly in the bibliography?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Çalışma bilimsel yayın etiğine uygun hazırlanmış mı? /Is the study prepared in accordance with scientific publication ethics?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

İncelediğiniz makale bilime katkısı olan özgün bir çalışma mıdır? /Does the article have an original contribution to knowledge and the field?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Görüş ve önerilerinizi belirttiğiniz makale metnini WORD veya PDF formatında Dosya olarak eklediniz mi? / Have you attached the article text containing your comments and suggestions to your report in MS Word or Pdf format?: *Evet / Yes (Yazara Açık)*

Düzeltilmeler yapıldıktan sonra tarafınızdan tekrar incelenmesi gerekir mi?: *Hayır / No (Yazara Açık)*

Yazara Not: *Emeğinize sağlık... (Yazara Açık)*

Editöre Not: *Kolaylıklar dilerim...*

Öneri: *Kabul (Yazara Açık)*

Yazarın Cevabı: katkılarınız için teşekkür ederim. uyarılarınız metnin elverdiği oranda düzeltilmiştir.

Hakemin yüklediği değerlendirme dosyası bulunmamaktadır.

Editörlük Kararı

Ad Soyad: [REDACTED]

Rol: Alan Editörü

E-posta: [REDACTED]

Kurum: [REDACTED] ÜNİVERSİTESİ

Karar Tarihi: 05-03-2022

Yazara Not: Sn. Hocam, Makaleniz hakemlere sunulmuş ve gelen raporlar online olarak karar metninde tarafınıza açılmıştır. Hakemlerin sisteme yükledikleri ek değerlendirme metinleri varsa bunları DOSYALAR sekmesinde görebilirsiniz. Sürecin ilerlemesi için çalışmanızı hakem raporları çerçevesinde tashih ederek en kısa sürede dergi sistemine yüklemenizi bekleyeceğiz. Hakemlerin yaptığınız tashihi kolayca fark edebilmesi için tashihe

başlamadan önce Word'ün "Gözden Geçir/İzleme/Değişiklikleri İzle" özelliğini aktif edebilirsiniz. Bunu kullanmak istemiyorsanız tashihlerinizi KIRMIZI yazı tipi rengi ile belirtebilirsiniz. Metinde yaptığınız değişikliklerin fark edilmesi önemlidir. Hakem görüşlerinden katılmadıklarınız varsa DEĞERLENDİRME sekmesinde ilgili Hakem Raporunun yanında "YAZAR CEVABI" kısmından isminizi gizli tutarak "Hakem A/B/C'ye Bilgi Notu" şeklinde mesajınızı yazabilir veya hazırladığınız dosyayı sisteme yükleyebilirsiniz. Bilgilerinize sunarım.

Karar: Minör Revizyon

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Tam Metin

Başlık: Kur'ân-ı Kerîm'de 'Bel' Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri
Problemi.docx

Tarih:16-03-2022

Kur'ân-ı Kerîm'de 'Bel' Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri Problemi

Servet Demirbaş

Dr. Öğr. Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Ph. D. Lecturer, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic Language and Literature, Ankara/Turkey
sdemirbas@ybu.edu.tr
orcid.org/0000-0001-6415-2140

Öz

Dil sürekli değişen ve gelişen bir yapıdır. Dilde varlığını sürdüren her lafzın taşıdığı bir mana ve değer vardır. Bu manalar, lafızların ilişki kurduğu diğer kavramlarla zenginleşir. Arap dilinin ve Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli dil özelliklerinde biri de çok anlamlılıktır. Çok anlamlı lafızların ifade ettiği manalar siyak ve sibakın delaletiyle tespit edilmeye çalışılır. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik, kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da vardır. Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişki kurarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili erken dönemlerden itibaren çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar gramer eserlerinde, tefsirlerde, fıkıh usûlü eserlerinde dağınık olarak yapıldığı gibi sadece edatları konu edinen eserlerin yanı sıra sadece bir edattan bahseden çalışmalar da yapılmıştır. Tercüme çalışmaları açısından bakıldığında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından kaçınılmazdır. Bu başarısız olduğu zaman kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da esas metnin sahibinin kastetmediği anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacaktır. Bu çalışma, Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de çokça kullanılan ve Allah Teâlâ'nın muradının anlaşılmasında önemli roller üstlenen “/بَل” edatının kullanımını ve ifade ettiği manaları inceledikten sonra, bu manaların Türkçeye çevirisindeki problemler seçilen bazı meâller üzerinden tetkik edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân Mealleri, “Bel” Edatı, Çeviri, Problem.

The Meanings of the Preposition 'Bal' in the Qur'ân and the Problem of Its Translation into Turkish

Abstract

Language has a constantly changing and developing structure. Every word in the language has a meaning and value. These meanings are enriched with other concepts with which the words relate. One of the most important linguistic features of the Arabic Language and the Qur'ân is polysemy. The meanings expressed by polysemous words are determined by the testimony of the context. Due to the structure of the language, polysemous words express meanings close to each other as well as contain opposite meanings. Which of these meanings will be preferred is determined by presumptions. It is of great importance to determine the meanings expressed by polysemous words according to their context in understanding the Qur'ân and transferring it to languages other than Arabic through translations. This feature occurs in prepositions as well as nouns and verbs. Prepositions are the main elements that make up the sentence. They facilitate the construction of the text by creating a semantic relationship between the sentences that make up the text. Since the early periods, very in-depth studies have been carried out on the use of prepositions used in the Arabic language and in the Qur'ân and the richness of their meanings. Information about prepositions is scattered in grammatical works, tafsîr and uşûl al-fîqh works, and

there are also independent studies that only examine prepositions. In terms of the translation studies, It is inevitable for the accuracy of the translation to determine the meanings of the words in the source language according to their positions in the sentence and to find the eastern equivalent in the target language. When this is not achieved, the meaning of the text in the source language will either be lost while being transferred to the target language, or the meanings that the owner of the main text did not mean will be transferred to the target language. This situation will cause misunderstanding of the source text and also cause confusion for the readers of the target language. In this study, the preposition “/لـ*Bal*”, which is widely used in the Arabic language and the Qur’ân and plays an important role in understanding the will of Allah in the Qur’ân, will be evaluated in terms of its usage and meanings. Then the problems in the translation of the meanings of this preposition into Turkish will be tried to be determined by examining some selected Qur’ân translations.

Keywords: Tafsîr, Qur’ân Translations, The Preposition of Bal, Translation, Problem.

Giriş

Canlı bir organizma gibi sürekli kendini yenileyen dillerde en büyük değişim çok anlamlı lafızlarda gerçekleşmektedir. Çok anlamlılık kelimenin kısımlarından isim ve fiilde olduğu gibi edat dediğimiz harflerde de vardır. Çok anlamlılık genellikle kelimelerin ilk vaz’ edildikleri anlamlara sonraki dönemlerde yan anlamların ilave edilmesiyle gerçekleşir.¹ Çünkü anlamlar çok, lafızlar onlara nispetle sınırlıdır. Bu tür lafızlar, içinde yer aldıkları cümlelerin yapısına göre farklı anlamlar içerirler. Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre tespit etmek önem arz etmektedir. Tercümenin tam ve etkili olabilmesi için mütercim hem kaynak dilin bütün özelliklerini hem de aktarılan hedef dilin imkân ve anlatım üsluplarını iyi bilmesi gerekir. Türkçe meallere bakıldığında Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça kullanılan çok anlamlı lafızların çevirisinde ciddi tercüme problemlerinin olduğu müşahade edilir. Arap dilinde ve Kur’ân-ı Kerîm’de farklı anlamlarda kullanılan kelimelerden biri de “bel” edatıdır.

Bünyesinde farklı unsurları birleştirerek mürekkep bir mahiyet arz eden dil olgusu anlamlı cümlelerden oluşur. Cümleyi oluşturan kelimeler zamana bağlı olmaksızın bağımsız bir mana ifade eden isimlerden, zamana bağlı iş, oluş ve kılış ifade eden fiillerden ve cümle içerisinde fiillerle isimler arasındaki anlamları birbirine bağlayan harflerden/edatlardan oluşur.² İsimler hem müsned hem de müsned-i iley olabildiklerinden, iki isimden cümle oluşturmak mümkünken, fiiller sadece müsned olduklarından iki fiilden cümle oluşturmak imkân dahilinde değildir. Edatlar ise müsned ve müsned-i iley olamadıkları için iki harften, bir isim bir harften ve bir fiil bir harften cümle oluşturulamaz.³ Bu yönüyle bakıldığında edatlar cümlelerin bir cüzü olabilmek için isim ya da fiile muhtaçtır.⁴ Edatlar, hüküm ve yargı bildiren söz öbekleri içinde bağlaç, anlamı kuvvetlendirme, anlamı daraltma, genişletme, sınırlandırma, benzetme, sebep-sonuç, şart-cevap, önce geçen hükmü değiştirme, lafızları kısaltma ve benzeri anlamlar ifade ederler.

Cümlelerin aslî unsurları isimlerden ve fiillerden oluşurken, edatlar içinde yer aldıkları cümlelere çok yönlü anlam zenginliği kazandırırılar. Arap dilinde genel olarak “Hurûf’ü-l-meâ’nî” diye isimlendirilen edatlar, kendi içinde farklı kategorilere

¹ Ebû'l-Kâsım er-Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü câmi't-tefâsîr*, thk. Ahmed Hasan Ferhât (Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1405/1984), 33.

² Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred el-Ezdî, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzeyme (Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 1415/1994), 1/141; Ebu'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *Esrâru'l-arabiyye*, tak. Muhammed Behcet el-Baytâr (Dimişk: Matbûa'ü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.) 4-20; Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân el-Marûf bi İbn Kemâl Paşa, *Esrâru'n-nahv*, thk. Ahmed Hasan Hâmid (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002) 72-73.

³ Nûrüddîn Abdurrahmân el-Câmî, *el-Fevâidü'z-zıyâiyye* (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.), 11.

⁴ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Hâcib, *Kâfiye* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 89-90.

ayrılmışlardır.⁵ Arap dilinde kullanılan edatların ifade ettikleri manalar ve cümle içinde icra ettikleri fonksiyonlar erken dönemden itibaren gramer ve belâgat kitaplarında, ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde, fıkıh usûlü kaynaklarında, edatların bir arada toplandığı bağımsız eserlerde, sözlük çalışmalarında, tefsirlerde ve benzeri kaynaklarda değişik tertip ve yaklaşımlarla incelenmiştir.⁶

Bazen bir edat birbirine zıt anlamlar ifade ettiği için nassa dayalı kelimeler, fıkıh ve tefsir gibi ilimlerde çok derin görüş ayrılıklarına ve tartışmalara sebep olabilmektedir. Bu itibarla edatlarla ilişkisi olan her ilim dalı, edatları kendi bakış açısıyla değerlendirmiştir. Dil bilimciler ve belâgat alimleri edatları daha çok, anlamın belirlenmesinde önemli etken olan i'râbın tespitinde ve taşıdıkları anlamlar açısından incelerken, kelamcılar, fakihler ve müfessirler de edatların ifade ettiği anlamların pratik hayata yansıyan yönünü ele almışlardır. Birbirinden bağımsız olmayan bu çalışmalar neticesinde edatlarla ilgili büyük bir literatür oluşmuştur.

"Edat" kavramı Kûfeli dil bilginleri tarafından kullanılsa da daha çok Basralı dilcilerin kullandığı "Hurûfû'l-me'ânî" kavramı meşhur olmuştur. الحرف/harf sözlükte, "bir şeyin ucu, sınırı ve kenarı, suyun aktığı mecra, zayıf ve yorgun düşmek, bir tarafa meyletmek, bir şeyin iki ucunu birbirine bağlamak" gibi farklı anlamlar ifade etmektedir.⁷ Kelimenin üç kısmından biri olarak değerlendirilen harf/edat, Sibeveyhi (öl. 180/796) tarafından "Harf, isim ve fiil olmayan bir mana için gelen lafızdır."⁸ ifadeleriyle tanımlanmıştır. Sibeveyhi'den sonra gelen nahivciler bu hususta genellikle onun yolunu takip etmişlerdir.⁹

Edatlar ilk dönem gramer eserlerinde sistematik olmaktan uzak; dağınık bir şekilde incelenmiştir. Sibeveyhi, *el-Kitâb* isimli eserinde edatları farklı başlıklar altında ele almıştır. Müberred (öl. 285/898) *el-Muktedab* isimli eserinde, Zeccâcî (öl. 337/949) *el-Cümel*'de Zemahşerî (öl. 538/1144) *el-Mufasssal*'da ve İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249) *Kâfiye*'de edatları belli başlıklar altında daha sistemli olarak incelemişlerdir. Fakihler, nasların anlaşılması için tesis ettikleri metodoloji içinde edatların manalarını ve aralarındaki farklılıkları ele almışlardır. Nassları anlamada dil bilimleri önemli bir noktada bulunduğu için fıkıh usûlüyle nahiv ilimi arasında etkileşim çok derinliklidir. Molla Hüsrev (öl. 885/1480) Hanefi fıkıh usûlüne dair yazdığı *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl* isimli eserinde edatları, "hurûfû'l-me'ânî" başlığı altında manaya delaletleri yönüyle incelemiştir.¹⁰

Edatlar, tefsiri ilgilendiren me'ânî'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân ve ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde de incelenmiştir. Ferrâ (öl. 207/822) ve Ahfeş el-Evsat (öl. 215/830) *Me'ânî'l-Kur'ân* isimli eserlerinde, Zeccâcî (öl. 311/923) *İ'râbu'l-Kur'ân*'da edatları gerek kullanım gerekse ifade ettikleri anlamlar açısından dağınık bir şekilde incelemişlerdir. Zerkeşî (öl. 794/1392) *el-Burhân*'nın son kısmında Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen edatları bir arada incelerken¹¹ Suyûtî (öl. 911/1505) edatları *el-İtkân*'da "müfessirin bilmesi gereken edatlar" başlığı altında alfabetik sıraya göre

⁵ İbn Hâcib, *Kâfiye*, 90-107.

⁶ Abdullah Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015). 13-17.

⁷ Ebü'l-Kâsım er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010), "hrf", 121.

⁸ Ebû Bişr Sibeveyhi Amr b. Osmân el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1408/1988), 1/12.

⁹ Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *el-İdâh fî 'ileli'n-nahv*, thk. Mâzin el-Mübârek (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 54; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî San'ati'l-i'râb*, thk. Ali Ebû Mülhim (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993), 397; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf el-Ensârî, *Şerhu şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, thk. Abdulganî ed-Dakr (Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.), 18; Mustafa el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye* (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993), 1/12.

¹⁰ Muhammed b. Ferâmurz Molla Muhyiddin Hüsrevî, *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl* (İstanbul: Eser Kitabevi, ts.), 242; fıkıh usûlü eserlerinde edatlarla ilgili daha geniş bilgi için bakınız. Osman Güman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006).

¹¹ Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm (Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.), 4/175- 445.

ayetlerden örneklerle anlatmıştır.¹² Tarihi süreçte edatların önemine dikkat çekmek için sadece edatları konu edinen bağımsız çalışmalar da yapılmıştır. Sadece edatları konu edinen ilk eserin Zeccâcî'nin *Hurûfu'l-me'ânî*'si olduğu söylenmiştir. Daha sonraki dönemlerde yazılan Rummânî'nin (öl. 384/994) *Me'âni'l-hurûf*'u, Murâdî'nin (öl. 749/1348) *el-Cene'd-dânî 'alâ hurûfi'l-me'ânî*' si ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) *Me'âni'l-edevât ve'l-hurûf*'u bu alanın en önemli eserleri arasındadır.¹³ Arap dilindeki edatları farklı yönleriyle inceleyen eserlerin yanı sıra sadece tek bir edatı inceleyen eserler de yazılmıştır. Kutrub'un (öl. 206/821) *el-Hemz* isimli eseri, Mâzinî'nin (öl. 249/863) *Kitâbu'l-elif ve'l-lâm*'ı ve Ebû Bekr el-Enbârî'nin (öl. 328/940) *Kitâbu'l-elifât*'ı bunlardan bazılarıdır.¹⁴ Edatlarla ilgili klasik dönem çalışmalarına ilaveten çağdaş dönemde de gerek Arap dünyasında gerekse ülkemizde farklı çalışmalar yapılmıştır. Sâdık Halîfe Râşid'in *Devru'l-harf fi edâi ma'ne'l-cümle*'si, Bedî' Yakûb'un *Mevsû'atü'l-hurûf fi'l-lügati'l-Arabiyye*'si, Muhammed Hasan Şerîf'in *Mu'cemü hurûfi'l-me'ânî fi'l-Kur'ân*'ı, Hasan Akdağ'ın *Arap Dilinde Edatlar* isimli eseri ve Ahmet Kazım Ürün'ün *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler* isimli eseri bunlardan bazılarıdır. Tarihi süreçte edatlarla ilgili yazılan bu eserler daha çok genel çalışmalar olup bütün edatları kapsadığından bu çalışma onlardan ayrılmaktadır. Ayrıca bu çalışmada "Bel" edatının Kur'ân'ı Kerîm'deki kullanımı ve Türkçeye çeviri sorununu ele aldığı için özellikle meâl çalışmalarına ve meâl okuyucularına olumlu katkı sunması umulmaktadır.

Çalışmada, öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'de farklı sure ve ayetlerde yüz yirmi yedi defa kullanılan bel edatının¹⁵ Arap dilindeki kullanımı ve ifade ettiği farklı manaları tespit edilecektir. İkinci olarak bel edatının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımı ve içerdiği manalarla ilgili müfessirlerin görüşlerine yer verilecektir. Son aşamada ise bazı meâllerden farklı örneklerle tercüme problemlerine dikkat çekilerek bu edatın Türkçeye tercümesinde daha dikkatli olunması hususu ele alınacaktır. Her geçen gün sayıları artan meâllerin tamamını incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından bunlardan beş meâl tercih edilmiştir. Hasan Basri Çantay'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* isimli çalışması,¹⁶ Türkiye'de yapılan ilk meal çalışmalarından biri olması; Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Kur'an'ı Kerim Meâli* isimli çalışmayla¹⁷ *Kur'an Yolu Meali*,¹⁸ resmi bir kurum tarafından yayınlanmış olması; Hayrat Neşriyatın yayınladığı *Kur'an'ı Kerim Meâli*¹⁹ isimli çalışma, ilmî bir heyet tarafından hazırlanıp Türk okurları tarafından sıklıkla tercih edilmesi ve Mehmet Okuyan'ın hazırladığı *Kur'an Meali*²⁰ akademiye temsil etmesi ve üzerinde farklı tartışmalar yapılması açısından tercih edilmiştir.

¹² Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 2/460- 561.

¹³ Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 12.

¹⁴ Muhammed Hân, "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları", çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/28 (2015/2), 129-140.

¹⁵ el-Bakara 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân 3/150, 169,180; en-Nisâ 4/49, 155, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-En'âm 6/28, 41; el-A'râf 7/81, 179; Yûnus 10/39; Hûd 11/27; Yûsuf 12/18, 83; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/15, 63; en-Nahl 16/75, 101; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5, 18, 24, 26 ,41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü'minûn 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr 24/11, 50; el-Furkân 25/ 11, 40, 44; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût 29/49, 63; er-Rûm 30/29; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/3, 10; Fâtır 35/40; Yâsîn 36/19; es-Sâffât 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd 38/8, 60; ez-Zümer 39/29, 49, 66; el-Mü'min 40/74; ez-Zuhruf 43/22, 29, 58; ed-Duhân 44/9; el-Ahkâf 46/24, 28; el-Feth 48/11, 12, 15; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/33, 36; el-Kamer 54/25, 46; el-Vâkıa 56/67; el-Mülk 67/21; el-Kalem 68/27; el-Müdesir 74/53; el-Kiyâmet 75/5, 20; el-İnfittâr 82/9; el-Mudaffifîn 83/13; el-İnşikâk 84/22; el-Burûc 85/19, 21; el- A'lâ 87/16; el-Fecr 89/17.

¹⁶ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Elif Ofset Yayınları, 1410/1990).

¹⁷ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

¹⁸ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Harettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020).

¹⁹ *Kur'an'ı Kerim Meâli*, çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti (İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016).

²⁰ *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021).

vermek gibi manalar taşır. Bu hususta Sibeveyhi, “Bel edatı bir şeyi terk edip başka bir şeye yönelmek içindir.”³⁰ şeklinde bir açıklama yaparken, Rummânî (öl. 384/994) “Bel edatı, cümledeki ilk kısımdan (mâ kablinden) vaz geçip kendisinden sonrakini (mâ ba’dini) zorunlu kılmaktır.”³¹ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Her iki yaklaşımda birbirini tamamlayıcı mahiyettedir. Atıf olarak kullanılan Bel edatı cümledeki yargıyı değiştirir.

Bel edatının içerisinde yer aldığı cümlede fiil olumlu, olumsuz, emir ya da nehiy olabilir. Bu edat, olumlu fiil ya da emirden sonra geldiğinde, hükmü kendisinden önce geçen isimden alıp sonra gelen isme verir. Kendisinden önce geçen ma’tûf alyh yok hükmündedir; meskût-ü anhdır; hiç söylenmemiş kabul edilir. Bu durumda bel edatı bilerek ya da unutarak söylenen bir hatayı düzeltmek için gelmiş olur. جاء زيد بل عمرو “Zeyd geldi. Hayır, Amr” örneğinde ma’tûf aleyh olan زيد yok hükmündedir; gelme fiili ma’tûf olan عمرو ‘a isnat edilmiştir. Gelen Amr’dır.³² بل اكرم زيدا بل عمرو örneğinde bel edatından önce emir fiili geçmiştir. Bunun manası بل اكرم عمرو “Bilakis Amr’a ikram et” demektir. Her iki durumda konuşmacı başlangıçta unutarak ya da hata ederek fiili önce ma’tûf aleyhe isnat etmiş, sonra hatasını düzeltmek için bel edatıyla hükmü ma’tûfa vererek muhatabın zihninde oluşabilecek şüpheyi ortadan kaldırmış, yapılan hatayı düzeltmiştir.³³ İbn Cinnî (öl. 392/1002) *el-Lüma*’da şöyle demiştir: “Bel edatı birincisinde (ma’tûf aleyh) idrâb, ikincisinde (ma’tûf) ispat içindir.”³⁴ İbn Yaîş’de (öl. 643/1245) *Şerhu’l-Mufassal*’da, “Bel edatından önce geçen hüküm, ister müspet, ister menfi olsun birincisinde (ma’tûf alyh) idrâb, ikincisinde (ma’tûf) ispat içindir.” açıklamasını yapmıştır.³⁵

Müfret ismi müfret isme atıf için kullanılan bel edatından önce olumsuz fiil ya da nehiy fiili bulunursa, hükmü ma’tûf aleyhte olumsuz bırakıp kendisinden sonra gelen ma’tûfta ispat eder. ما جاء زيد بل عمرو cümlesinin manası, “Zeyd gelmedi, aksine Amr geldi.” demektir. لا اكرم زيدا بل عمرو cümlesinde mana “Zeyd’e ikram etme, aksine Amr’a ikram et.” demektir. Her iki örnekte de bel edatı ma’tûf aleyhteki olumsuz hükmü ma’tûfta olumlu yapmıştır.³⁶

Dil bilimciler müfret ismi başka bir müfret isme atıf için kullanılan bel edatının iptâli idrâb ya da yapılan bir hatanın (galat) düzeltilmesi için kullanıldığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Müberred, bu hususta cumhurun görüşleri aksine farklı bir görüş ileri sürerek şunları söylemiştir: “Kendisinden önce olumlu fiil geçen bel edatı, fiili olumlu olarak kendisinden sonra gelen ma’tûfa verdiği gibi kendisinden önce geçen olumsuz fiili olumsuz olarak ma’tûfa verir.”³⁷ Cumhura göre ما جاء زيد بل عمرو cümlesinin manası “Zeyd gelmedi, bilakis Amr geldi.” iken, Müberred’e göre “Zeyd gelmedi, hayır, Amr gelmedi.” şeklindedir. Bu durumda mütekellim önce failin tayininde galat/hatalı kullanım yapıp sonra bel ile o hatasını düzeltme yoluna gitmiştir.

Müfret ismi başka bir müfret isme atıf ederek hata ya da unutma sebebiyle oluşan yanlış anlamın önüne geçmek için kullanılan bel edatı idrâb ya tedârükü’l-galat ifade edecek şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de yer almamıştır. Müberred, *el-Muktedab*’da bel edatının kullanımıyla ilgi açıklamalarda bulunurken söz konusu edatın unutma ya da hata yaptıktan sonra ortaya çıkan yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için idrâb manasında kullanıldığını, bu şekilde bir kullanımın Allah Teâlâ hakkında düşünülmemeyeceğini söylemiştir. Bir kişi hata ederek ya da unutarak مررتُ بزید “Zeyd’e

³⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/439.

³¹ Ebu’l-Hasen Ali b. İsâ er-Rummânî, *Me’âni’l-hurûf*, thk. İrfan b. Selîm el-Hassûne (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1426/2005) 71.

³² Enbârî, *Esrâru’l-arabiyye*, 306; Radiyyüddîn el-Esterâbâdî, *Şerhu’r-Radî*, 2/1352; Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf, *İrtişâfu’d-drab min lisâni’l-Arab*, thk. Receb Osmân Muhammed (Kahire: Mektebetü’l-Hânci, 1418/1998) 1994.

³³ Câmî, *el-Fevâidü’z-zıyâiyye*, 409.

³⁴ Ebu’l-Hasen Ali b. el-Hüseyn el-Bâkûlî, *Şerhu’l-lüma’ li’l-Bâkûlî*, thk. İbrâhim b. Muhammed ‘Ubâde (Suudi Arabistan: Câmî’atü’l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990) 1/586.

³⁵ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 8/105.

³⁶ Cemâlüddîn Muhammed b. Mâlik el-Endelüsî, *Şerhu’t-teshîl*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Beyrut: Dâru Hicr, 1410/1990), 1/367-368.

³⁷ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 8/105.

uğradım” dedikten sonra hata ettiğini anlayıp hatasını düzeltmek için hemen ardından *بل عمرو* “Hayır, Amr’a uğradım” dediğinde idrâb yoluyla hatasını düzelterek hükmü Amr’a vermiş olur. Bu gibi kullanımlar Allah Teâlâ hakkında caiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ hata ve nisyandan münezzehtir. Eğer Kur’ân-ı Kerîm’de bu gibi kullanımı çağrıştıran bir ayet varsa, hata ve unutmaya önceden hikâye yoluyla aktarılan başkalarına ait sözdendir. *وقالوا اتخذ الرحمن ولداً سبحانه بل عباداً مكرمون* “Rahman, çocuk edindi dediler. O bundan münezzehtir. Hayır, (çocuk diye isnat ettikleri melekler) ikrama erdirilmiş kullardır.”³⁸ Bu ayette bel edatı müşriklerin melekler hakkındaki yanlış düşüncelerini reddetmek için gelmiştir.³⁹ Bu hususta Süyûtî, *el-İtkân*’da şunları nakletmiştir: “Eğer bel edatı yapılan hatayı ortadan kaldırmak için hükmü birincisinden (ma’tûf aleyh) iptal edip ikincisine (ma’tûf) ispat için kullanılırsa, bu kullanım şekli Kur’ân-ı Kerîm’de bulunmaz. Çünkü Kur’ân’ı Kerîm hatadan ve galattan münezzehtir.”⁴⁰

1.2. “بل /Bel” Edatının İbtidâ/Başlangıç Harfi Olarak Kullanımı

Kendisinden sonra cümle gelen bel edatının atıf harfi olabileceğini söyleyenler olsa da⁴¹ dil bilimcilerin ve müfessirlerin kahir ekseriyetine göre ibtidâ harfidir; kendisiyle yeni bir cümleye başlanır.⁴² Şârih Radî’nin (öl. 688/1289) bu husustaki ifadeleri şöyledir: “Kendisini cümlenin takip ettiği bel edatı, bir cümleden başka bir cümleye intikal içindir; ikinci cümlenin birinci cümleden daha önemli ve daha mühim olduğuna işaret içindir.”⁴³ İbn Hişâm’da (öl. 761/1360) *el-Mugni*’de şöyle söylemiştir: “Doğru olan kendisinden sonra cümle gelen bel edatının atıf için değil ibtidâ için olmasıdır.”⁴⁴

Kendisinden sonra cümle geldiği için ibtidâ olarak kullanılan bel edatının manası yine idrâbdır. Yukarıda da temas edildiği gibi idrâb iki türdür. Birincisi, kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal ederek birinci cümlenin aksine yeni bir cümlede yeni bir hüküm ifade eden iptâlî idrâbdır. İptâl için gelen bel edatından önce geçen cümle, mana ve hüküm olarak bel edatından sonra gelen cümleye zıttır. Bel edatının bu manada kullanımı Kur’ân-ı Kerîm’de sıklıkla görülür. *أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ* “Ya da O (Muhammed) cinnet mi geçirmiş diyorlar. Hayır, bilakis O, onlara hakkı getirdi.”⁴⁵ Bu ayette kendisinden sonra cümle gelen bel edatı, ibtidâ harfi olup, kendisinden önce geçen cümlenin manasını ve hükmünü iptal ederek birinci cümlenin aksine yeni bir hüküm ifade etmiştir.⁴⁶ İkincisi, bel edatı kendinden önce geçen cümlenin ifade ettiği hükmü iptal etmeden birinci cümleden daha önemli, başka bir cümleye geçişi ifade eden intikâlî idrâbdır. Bu kullanımda, birinci cümleyle kastedilen mana sona ermiş, bel ile yeni bir cümleye geçilmiştir. Bel edatının bu manada kullanımı da Kur’ân-ı Kerîm’de çoktur. *لَا يُطْلَقُ بِحَقِّ وَهُمْ لَا يُطْلَمُونَ* “Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Nezdimizde gerçeği konuşan bir kitap vardır. Onlar zulme uğratılmazlar. Ama kafirlerin kalpleri bu (Kur’ân’a) karşı bir taşkınlık içindedir.”⁴⁷ Bu ayetlerde bel atıf edatı olmayıp, ibtidâ harfidir. Manası da intikâlî idrâbdır. Kendinden önce geçen cümlenin manasını iptal etmeden daha önemli başka bir konuya intikal için gelmiştir.⁴⁸

³⁸ el-Enbiyâ 21/26.

³⁹ Müberred, *el-Muktedab*, 3/305.

⁴⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/500.

⁴¹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Onlar ne zaman bir antlaşma yapılırsa, içlerinde bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler.* el-Bakara 2/100. ayetindeki *بل* edatının *لا يعلمون* cümlesini kendinden önceki cümleye atıf olduğu görüşündedir. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhîr* (Beirut: Dâru’l-Fikr, 1432/2010), 1/520; Zerkeşi, *el-Burhân*, 4/258-259.

⁴² Muhammed Abdülhâlık ‘Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, ts.), 2/62-63.

⁴³ Radiyyüddîn, *Şerhu’r-Radî*, 2/351.

⁴⁴ Cemâluddîn İbn Hişâm el-Ensârî, *Mugni’l-lebîb ‘an Kütübi’l-e’ârîb*, thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah (Dimişk: Dâru’l-Fikr, 1384/1964), 1/119-120.

⁴⁵ el-Mü’minûn 23/70.

⁴⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/499.

⁴⁷ el-Mü’minûn 23/62-63.

⁴⁸ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 119-120.

2. “بَل /Bel” Edatının Kur’ân-ı Kerîm’de Kullanımı

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’i nüzul dönemi Araplarının kullandığı fasih Arapçayla indirmiştir.⁴⁹ Ayetleri oluşturan kelimeler en güzel insicam ve ahenk içinde icâz ve i’câzin en mükemmel şeklini gerçekleştirmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de farklı terkip ve manalarda kullanılan bel edatı 48 surede 127 kere geçmektedir.⁵⁰ Arap kelimelerinde bel edatından sonra müfret isim ve cümle gelebilirken Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılan bel edatından sonra müfret isim değil cümle yer almıştır; kendisinden sona cümle bel edatı ibtidâ harfi olup atıf için değildir.

Bel edatı, Kur’ân-ı Kerîm’de kırk bir yerde olumlu cümlede gelmiştir.⁵¹ Altı yerde كَلَّ edatından sonra gelmiştir.⁵² Kendisinden önce geçen cümledeki hükmü reddetmek için kullanılan كَلَّ dan sonra gelen bel edatı, çok kere istinaf ve intikâlî idrâb manası ifade eder.⁵³ “إِنَّا نُنزِلُ آيَاتِنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ” *“Ona ayetlerimiz okunduğunda ‘eskilerin masalları’ derdi. Hayır, (Kur’ân masal değildir.) Fakat kazandıkları (günahları), kalplerinin üstünde pas bağlamıştır.”*⁵⁴ Bu ayetlerde كَلَّ kendinden önce geçen cümlelerin manasını iptal etmiş, bel edatı da istinaf ve intikal manasını ifade ederek müşriklerin Kur’ân hakkındaki yanlış inançlarının sebebini açıklamıştır.⁵⁵

Bel edatı, on bir ayette iki ya da daha çok şey arasından birini tercih etmek manasına kullanılan مَلَّ edatından sonra gelmiştir.⁵⁶ Yirmi sekiz ayette istifhâm/soru edatlarından sonra kullanılmıştır.⁵⁷ Altı ayette birden çok tekrar etmiştir.⁵⁸ Altı ayette nehiy fiilinden sonra, iki yerde temenniden sonra, iki yerde kasemden sonra, dört yerde nefiyden sonra, on beş yerde şart edatlarından sonra gelmiştir.⁵⁹

⁴⁹ Yûsuf 12/2; Tâhâ 20/113; ez-Zümer 39/28.

⁵⁰ el-Bakara 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân 3/150, 169,180; en-Nisâ 4/49, 155, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-En’âm 6/28, 41; el-A’râf 7/81, 179; Yûnus 10/39; Hûd 11/27; Yûsuf 12/18, 83; er-Ra’d 13/31, 33; el-Hicr 15/15, 63; en-Nahl 16/75, 101; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5,18, 24, 26, 41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü’minûn 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr 24/11, 50; el-Furkân 25/ 11, 40, 44; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût 29/49, 63; er-Rûm 30/29 ; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/3, 10; Fâtır 35/40; Yâsîn 36/19; es-Sâffât 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd 38/8, 60; ez-Zümer 39/29, 49, 66; el-Mü’min 40/74; ez-Zuhruf 43/22, 29, 58; ed-Duhân 44/9; el-Ahkâf 46/24, 28; el-Feth 48/11, 12, 15; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/33, 36; el-Kamer 54/25, 46; el-Vâkia 56/67; el-Mülk 67/21; el-Kalem 68/27; el-Müdeessir 74/53; el-Kiyâmet 75/5, 20; el-İnfîtâr 82/9; el-İnşikâk 84/22; el-Burûc 85/19, 21; el- A’lâ 87/16; el-Fecr 89/17.

⁵¹ el-Bakara 2/88, 116, 135, 259; Âl-i İmrân 3/88; el-Mâide 5/18, 64; el-A’râf 7/81, 179; Yûsuf 12/18, 83; el-Hicr 15/63; en-Nahl 16/75; el-Kehf 18/48; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5-6, 21, 26; el-Mü’minûn 23/62-63; el-Furkân 25/44; en-Neml 27/36, 47, 55; el-Ankebût 29/63; Lokmân 30/29; Fâtır 34/41-41; es-Sâffât 37/11-12, 28-29; Sâd 38/59-60; ez-Zümer 39/29; el-Mü’min 40/73-74; ed-Duhân 44/8-9; el-Fetih 48/15; Kâf 50/5, 54; el-Vâkia 56/66, 76; el-Kiyâmet 75/13-14; el-Burûc 85/20-21; el- A’lâ 87/14, 17.

⁵² es-Sebe’ 34/27; el-Müdeessir 74/53; el-Kiyâmet 75/20; el-İnfîtâr 82/9; el-Mudaffifîn 83/14; el-Fecr 89/17.

⁵³ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd el-Ferrâ el-Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, thk. Muhammed Abdülkadir en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Tayyibe li’n-Neşr, 1412), 8/365; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1417/1997) 11/87.

⁵⁴ el-Mudaffifîn 83/13-14.

⁵⁵ Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kur’ân-i’l-Kerîm* (Kahire: Dâru’l-Mushaf, ts.) 9/127; Ebû Abdillâh Muhammed Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, thk. Abdurrahmân ‘Umeyre (Beyrut: Dâru’l-Vefâ, ts.) 5/532; Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.), 30/72.

⁵⁶ er-Ra’d 13/33; el-Enbiyâ 21/43; el-Mü’minûn 23/70; en-Nûr 24/50; Fâtır 35/40; ez-Zuhruf 43/21-22, 58; et-Tûr 52/33, 36; el-Mülk 67/21.

⁵⁷ el-Bakara 2/100; en-Nisâ 4/49; el-En’âm 6/41, 42; el-Mü’minûn 23/55, 56; el-Furkân 25/40; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/60, 61, 66; Lokmân 31/11; es-Secde 32/10; Sebe’ 34/32; Yâsîn 36/19; Sâd 38/8; el-Fetih 48/11; Kâf 50/15; el-Kamer 54/25; el-Burûc 85/19.

⁵⁸ el-Enbiyâ 21/5; en-Neml 27/8, 38, 66; el-Fetih 48/12, 15

⁵⁹ Bel edatının Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımı için bakınız, ‘Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 2/60-75.

2.1. “Bel /Bel” Edatının İptâlî İdrâb İçin Gelmesi

“Bel” edatının kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal etmesi ve devamındaki cümlenin önce geçen cümlenin aksine olması, ayetin bağlamından anlaşılır. Arap dili araştırmacılarından Muhammed Abdülhâlık ‘Uzeyme (öl. 1984) *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’ân* isimli eserinde Kur’ân-ı Kerîm’de bel edatının kırka yakın ayette iptâlî idrâb için geldiğini bildirmiştir.⁶⁰

﴿قَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَل لَعَنَهُمُ اللَّهُ يَكْفُرَهُمْ قَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ﴾ (Yahudiler alay ederek) ‘Kalplerimiz perdelidir’ dediler. Hayır, inkarları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. Onlar pek az inanırlar.”⁶¹ Bu ayetteki bel edatı, Yahudilerin alaycı bir tavırla kalplerinin kılıflı ve perdeli olmasından dolayı kendilerine yapılan tebliği anlamadıkları yönündeki iddialarını reddederek, onların sözlerini iptal etmiştir.⁶² Ebû Hayyân (öl. 745/1344) bel edatının Yahudilerin “Kalplerimiz kılıflıdır.” sözlerini iptal için geldiğini söylemiştir.⁶³

﴿وَاللَّهُ يَوْمَئِذٍ عَلِيمٌ﴾ (Allah, çocuk edindi.) dediler. O, bu gibi eksik niteliklerden uzaktır. **Aksine** göklerdeki ve yerdeki her şey Allah’ındır. Hepsi O’na boyun eğmiştir.”⁶⁴ Müfessirler bu ayetteki bel edatının kendinden önceki cümlede inkarcıların iddia ettiği yanlış ve gerçek dışı sözlerini iptal için iptâlî idrâb manası ifade ettiğini söylemişlerdir.⁶⁵

Bel edatı, bazen de kendinden önce geçen mahzup bir cümlenin manasını iptal eder. Kur’ân-ı Kerîm’de bel edatının mukadder bir cümlenin manasını iptal için gelmesi, ayetin siyak ve sibakından anlaşılır. Yapılan araştırmalarda bel edatının mukadder ve mahzup bir cümleden idrâb için gelmesi yirmiden fazla ayette söz konusudur.⁶⁶ ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُم اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَل نَتَّبِعُ مَا أَفْبَاهَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾ (Onlara, ‘Allah’ın indirdiği (Kur’ân’a) uyun’ denildiğinde, ‘Hayır, atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız’ derler.”⁶⁷ Bu ayette bel edatı kendinden önce geçen cümlenin fehvasından anlaşılman mukadder *لا تتبع ما أنزل الله* cümlesinden idrâb ifade etmiştir. Bel edatından sonra gelen cümle, kendisinden önce zikredilen cümleye ma’tûf değildir.⁶⁸ Bu taktirde ayetin manası “Onlara, ‘Allah’ın indirdiği (Kur’ân’a) uyun!’ denildiğinde, onlar, Allah’ın indirdiğine uymayız! Aksine, ‘atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız’ derler.” şeklinde olması uygun olur. Semîn el-Halebî (öl. 756/1355) bu ayetin tefsirinde şu yorumu yapmıştır: “Burada bel edatı kendisinden önce geçen mukadder *لا تتبع ما أنزل الله* cümlesinde iptâlî idrâb için gelmiştir. Bir konudan başka bir konuya geçiş ifade eden intikâlî idrâb manası yoktur.”⁶⁹

2.2. “Bel /Bel” Edatının İntikâlî İdrâb İçin Gelmesi

Yukarıda da ifade edildiği gibi bel edatının ifade ettiği idrâb manası bazı durumlarda kendinden önce geçen cümlenin manasını ve ifade ettiği hükmü bozmadan, bir konudan daha önemli bir konuya geçişi ifade eder. Bu mana genel

⁶⁰ el-Bakara 2/88, 116, 135, 154, 170; en-Nisâ 4/49, 155, 157, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-İsrâ 15/15; el-Kehf 16/101; el-Enbiyâ 21/5, 17, 18, 26, 97; en-Nûr 24/50; eş-Şuarâ 26/72, 74; Lokmân 32/3; Sebe’ 34/7, 8, 27, 32, 33; es-Sâffât 37/28, 29, 36, 37; Sâd 38/8, 59, 60; ez-Zümer 39/49; el-Mü’min 40/73, 74; el-Ahkâf 46/24; el-Feth 48/15. Daha geniş bilgi için bk. ‘Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’ân-ı Kerîm*, 2/60-75.

⁶¹ el-Bakara 2/88.

⁶² Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1422/2001), 1/177.

⁶³ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhît*, 1/483.

⁶⁴ el-Bakara 2/116.

⁶⁵ Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf el-Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd (Dimişk: Dâru’l-Kalem, ts.) 2/83; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhît*, 1/580-581.

⁶⁶ el-Bakara 2/170, 258; Yûsuf 12/18, 83; el-İsrâ 15/62-63; el-Enbiyâ 21/39-40, 55-56, 62-63; el-Mü’minûn 23/80-81; el-Ankebût 29/63; er-Rûm 30/28-29; Lokmân 31/21; es-Sâffât 37/11-12; ez-Zümer 39/65-66; ez-Zuhuruf 43/28-29; ed-Duhân 44/8-9; Kâf 50/4-5, 15; el-Mülk 67/21; el-Müdesir 74/50-52. Daha geniş bilgi için bk. ‘Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’ân-ı Kerîm*, 2/ 60-75.

⁶⁷ el-Bakara 2/170.

⁶⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhît*, 2/102-103.

⁶⁹ Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd (Dimişk: Dâru’l-Kalem, ts.), 2/226.

olarak intikâlî idrâb diye isimlendirilir.⁷⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de seksene yakın ayette bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin ifade ettiği hükmü bozmadan başka bir hükme geçişi ifade eder.⁷¹

“*أَوَكَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا بَدَّهٖ قَرِيْبٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ*” *“Ne zaman onlar (Yahudiler) bir antlaşma yaptılarsa, kendilerinden bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez.”*⁷² Bu ayette bel edatı ibtidâ harfi olup kendisinden önce geçen cümledeki hükmü bozmadan, daha önemli bir konuya intikal manasını içermektedir. Yahudilerden bir kısmı yaptıkları ahitleri bozmakla birlikte onların çoğunun iman etmeyecekleri ifade edilmiştir.⁷³ Burada bel edatı (hayır ya da aksine) gibi manalarla tercüme edilip iptâlî idrâb manası verilirse Yahudilerin ahitlerini bozmadıkları gibi bir mana ortaya çıkar ki bu mana hatalıdır.

3. “Bel” Edatının Türkçe Meâllerde Tercüme Problemi

Arap dilindeki kullanımı itibarıyla bel edatı daha çok iptâlî idrâb için kullanıldığından bu edat, Türkçeye genellikle “aksine, bilakis, hayır” gibi manalarla tercüme edilmektedir. Bundan hareketle Kur'ân-ı Kerîm'deki bel edatının da geçtiği her ayette iptâlî idrâb ifade ettiği zannedilerek Kur'ân tercümelerinde ve meâllerde bazı hatalı çeviriler yapılmaktadır. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ayette yer alan bel edatı, kendinden önceki cümlelerin hükmünü bozmadan yeni bir hükme geçişi ifade eder. İntikal manası ifade eden bel edatını “zaten, oysa, aslında, hatta” gibi manalarla Türkçeye çevirmek gerekir. Bu ayrıma dikkat edilmediği takdirde ayetlerin hatalı ya da eksik çeviriyle hedef dile aktarılmasını neticelendirecektir. Yapılan meâl incelemelerinde çeviri hatalarının, daha çok intikâlî idrâb ifade eden bel edatının tercümesinde olduğu görülmüştür. Konunun daha iyi anlaşılması için seçilen meâllerden bazı örnekler vermek yerinde olacaktır.

Örnek 1:

يا أيها الذين آمنوا إن تطيعوا الذين كفروا يردوكم على أعقابكم فتنقلبوا خاسرين بل الله مولاكم وهو خير الناصرين *“Ey müminler! Eğer inkar edenlere itaat ederseniz, sizi gerisin geri (küfre) döndürürler. Yolunuzu kaybederek tersine dönersiniz. Oysa ki Allah sizin sahibinizdir. O yardım edenlerin en hayırlısıdır”*⁷⁴ Al-i İmrân suresi 150. ayetin başında bulunan bel edatı, müfessirlere göre intikâlî idrâb manasına olup, önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden başka bir hükme geçişi ifade etmektedir.⁷⁵ Ebû Hayyân, bu ayetin tefsirinde bu edatın ifade ettiği manayı açıklarken “Bel, birinci kelamın manasını iptal etmeden başka bir kelama başlamak için gelmiştir.” demek suretiyle bu hususa işaret etmiştir.⁷⁶ Âlûsî'nin (öl. 1270/1854) bu ayetteki bel edatıyla ilgili yorumu da şöyledir: “Bu edat, kendinden önceki cümlelerin hükmünü iptal etmeden başka bir

⁷⁰ Fâdîl Sâlih es-Samarrâî, *Me'âni'n-nahv* (Amman: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 3/257-258.

⁷¹ el-Bakara 100; Âl-i İmrân 3/149-150; el-En'âm 6/227-28, 40-41; el-A'râf 7/81,179; Yûnus 10/38-39; Hûd 11/27; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/ 62/63; en-Nahl 16/75; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66-67; el-Enbiyâ 21/24, 39- 40, 42- 43-44, 55-56; el-Mü'minûn 23/55-56, 62-63, 71, 80-81,89-90; en_Nûr 24/11; el-Furkân 25/10-11,40, 44; eş-Şuarâ 26/165-166; en-Neml 27/36, 55, 60-61, 65-66; el-Ankebût 29/48-49, 62, 68-69; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/10; Sebe' 34/40-41; Fâtır 35/40; Yasîn 36/19; es-Sâffât 37/11-12, 24-26; Sâd 38/1-2, 8; ez-Zümer 39/29, 65-66; ez-Zuhuf 43/22-23, 28-39, 58; ed-Duhân 44/7-8; el-Ahkâf 46/28; el-Fetih 48/11-12; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/1-2, 5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/32-33, 36; el-Kamer 54/25, 45-46; el-Vâkia 56/66-67; el-Mülk 67/21; el-Müddessir 74/53; el-Kiyâmet 75/4-5, 13-14, 20; el-İnfittâr 82/9; el-Mudaffifîn,83/14; el-İnşikâk 84/21-22; el-Burûc 85/17-19; el-A'lâ 87/14-17; el-Fecr 89/17. 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/ 60-75.

⁷² el-Bakara 2/100.

⁷³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abullah b. Abülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006) 3/268; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîr*, 1/520; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 2/26; Celâlüddîn el-Mahallî - Celâlüddîn es-Suyûtî, *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.) 15; Muhammed et-Tâhir b. Âşûr et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984) 1/627.

⁷⁴ Âl-i İmrân 3/149-150.

⁷⁵ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001) 1/528.

⁷⁶ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîr*, 3/376.

hükme intikal içindir. Ayetin manası, kafirler sizin dostlarınız değil ki onlara itaat edersiniz. Oysa sizin yardımcınız Allah'tır."⁷⁷ Bu ayetlerin çevirisi meâllerde şu şekilde olmuştur:

Çantay: "Ey îman edenler, eğer küfr (-ü inkâr) edenlere itaat ederseniz sizi ökçelerinizin üstünde (gerisin geri küfre) çevirirler de (dünyada da ahirette de) büyük zarara uğrayanların haline dönersiniz. **Hayır**, sizin yâriniz, yardımcınız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır."

Altuntaş - Şahin : "Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarsanız sizi gerisingeriye (küfre) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız. **Hayır!** Yalnız Allah yardımcınızdır. O, yardımcıların en hayırlısıdır."

Kur'an Yolu: "Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi gerisin geri döndürürler de sonra hüsrana uğramış olursunuz. **Oysa** sizin mevlânız (koruyup kollayanınız) Allah'tır ve O, yardımcıların en iyisidir."

Hayrat Neşriyat: "Ey îmân edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi ökçeleriniz üzerinde geriye (küfre) çevirirler de hüsrâna uğrayanlara dönersiniz. **Hayır!** Sizin Mevlânız Allah'dır! ve O, yardım edenlerin en hayırlısıdır."

Okuyan: "Ey iman edenler! kâfir olanlara itaat ederseniz, sizi topuklarınız üzere (eski dininize) döndürürler ve kaybedersiniz. **(Oysa)** Allah sizin [mevla]nız (efendiniz)dir. O, yardımcıların en hayırlısıdır."

Yapılan bu meâllere bakıldığı zaman Kur'an Yolu ve Okuyan'ın çevirilerinde bel edatına intikâlî idrâb manası verdikleri görülür. Önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden, başka bir cümleye intikali ifade için (Oysa) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme isabetlidir. Diğer meâller ise bel edatına iptâlî idrâb manası yükleyerek (Hayır) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme önceki cümlenin hükmünü iptal etmektedir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki bel edatı iptal için değil, intikal içindir. Bu edatı (oysa, ama, zaten) gibi ifadelerle tercüme etmek daha isabetli gözükmetedir.

Örnek 2:

﴿فَرَحَكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ﴾ **zaten** siz haddi aşan bir topluluksunuz."⁷⁸ Müfessirler, bu ayetteki بل edatının iptal değil intikal manasına olduğunu söylemişlerdir. Zemaşerî (öl. 538/1144) el-Keşşâf'ta bel edatının Lût kavminin haddi aşan çirkin hallerine tembihte bulunmak, azabı gerektiren hallerini kınamak ve açıklamak için bir cümleden başka bir cümleye intikal manasını ifade ettiğini bildirmiştir.⁷⁹ Bu yorumun benzerlerini başka müfessirler de yapmışlardır.⁸⁰ Ayetin tercümesi meâllerde şu şekilde yapılmıştır:

Çantay: "Çünkü siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Meğer** siz haddi aşan bir kavim imişsiniz."

Altuntaş - Şahin: "Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşılıyorsunuz. **Hayır**, siz haddi aşan bir toplumsunuz."

Kur'an Yolu: "Kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz taşkınlık eden bir topluluksunuz."

⁷⁷ Âlûsî, Rûhu'l-meânî, 4/87.

⁷⁸ el-A'râf 7/81.

⁷⁹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemaşerî, el-Keşşâf 'an gavâmizî't-tenzîl, thk. Adil Ahmed el-Mevcûd - Ali Muhammed el-Mu'avviz (Riyad, Mektebetü'l-Â'bîkân, 1418/1998), 2/470.

⁸⁰ İbn Atıyye, el-Muharrerü'l-vecîz, 2/425; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.) 3/22; İbn. Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 8/231-232.

Hayrat Neşriyat: “Çünkü siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır!** Siz (haddi aşarak) israf eden bir kavimsiniz.”

Okuyan: “Şüphesiz ki siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz haddi aşan bir topluluksunuz.”

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin hükmünü iptal etmemektedir. Muhataplarını kınamak ve onların yaptığı taşkınlıkların fenalığını göstermek için, birbirine bağlı bir konudan başka bir konuya intikal manasını ifade etmektedir. Meâllere baktığımızda Kur’an Yolu ve Okuyan’ın “Doğrusu” ifadeleriyle bel edatındaki intikal anlamını Türkçe çeviriye yansıtmaya çalıştıkları gözükmemektedir. Fakat Çantay’ın “meğer”, Altuntaş - Şahin ile Hayrat Neşriyat’ın “Hayır” kelimesiyle tercüme ederek bel edatını kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal edecek bir konumda değerlendirmişlerdir. Bu çeviriler ilmi veriler çerçevesinde sıhhatli gözükmemektedir. Çünkü bu tür bir çeviri, Lut kavminin yaptığı sapkınlıkları inkâr anlamını içermektedir. Halbuki ayette onların içinde buldukları sapkınlıklar iptal edilmeden onların haddi aşan bir topluluk olduklarına geçiş yapılmıştır. Bizim önerdiğimiz tercüme, “zaten siz haddi aşan bir topluluksunuz.” şeklinde olmalıdır. Bu ayetin bir benzeri de eş-Şuarâ 26/166 ayettir.

Örnek 3:

وَعْرَضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْتُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ رَعَمْتُمُ اللَّيْلَ تَجْعَلُ لَكُمْ مَوْعِدًا
“(İnsanlar ahirette) sıra sıra rabbinin (huzuruna) arz olunduğlarında ‘gerçekten sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** sizin için böyle bir buluşmayı yapamayacağımızı iddia ediyordunuz değil mi’ (denecek)”⁸¹ Müfessirler, bu ayetteki bel edatının muhatapları tutum ve batıl inançları sebebiyle kınamak, ayıplamak ve azarlamak için olup, kendinden önceki hükmü iptal değil, başka bir cümleye intikal manasına olduğunu söylemişlerdir.⁸² İbn Âşûr (öl. 1973) bel edatının birinci cümlede tariz yoluyla üstü kapalı bir şekilde ifade edilen tehditten sonra daha sarîh bir tehdide intikal için geldiğini söylemiştir.⁸³ Bu ayetin meâllerdeki tercümesi şu şekildedir:

Çantay: “Hepsi saf (lar) haline Rabbinin arz edilmişlerdir. Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Hayır**, size vadimizi yerine getirecek bir zaman tayin etmediğimizi sandınız değil mi?”

Altuntaş - Şahin: “Hepsi saf saf Rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Onlara, ‘Andolsun sizi ilk önce yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız’ denir.”

Kur’an Yolu: “Artık hepsi sıra sıra rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. (Onlara): ‘Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız gibi (tek başınıza) bize geldiniz. **Oysa** size asla bir buluşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız.”

Hayrat Neşriyat: “(hepsi) sıra sıra Rabbinin huzuruna arz olunmuş (çıkarılmış)lardır. (Onlara:) ‘And olsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi (çıplak ve hiçbir şeye sâhip olmayarak) bize geldiniz. **Hayır!** Size (söylenenlerin gerçekleşeceği) bir va’d zamanı(nı) aslâ tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi? (denir.)”

Okuyan: “Hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılacak ve (kendilerine) şöyle denecektir: ‘Şüphesiz ki sizi ilk yarattığımız şekilde bize geldiniz. **Aslında** sizin için böyle bir buluşmayı asla gerçekleştiremeyeceğimizi sanmıştınız.”

Görüldüğü gibi Çantay ve Hayrat Neşriyat, intikal manası ifade eden bel edatını (**hayır**) ifadesiyle tercüme ederek iptalî idrâb manası yüklemişlerdir. Böylelikle önceki

⁸¹ el-Kehf 18/48.

⁸² Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/283; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 7/506; Muhammed b. Abdurrahmân el-Îcî, *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdülhmîd Hündâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 2/445; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/226; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Acîbe eş-Şâzelî, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah Kureşî (Kahire: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısıriyye, 1419/1999), 3/277; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/404; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 15/290.

⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/337.

cümlede ifade edilen “insanların saf saf Allah’ın huzuruna arz edilmeleri” hükmü iptal edilmiştir. Bu şekilde bir tercüme maksada uygun değildir. Diğer meâllerde ise bel edatı (oysa ve aslında) gibi manalarla tercüme edilerek önceki cümlede ifade edilen hüküm iptal edilmeden daha önemli bir cümleye geçiş yapılmıştır. Bu tercüme maksada daha uygundur.

Örnek 4:

سَيُهْرَمُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبُرَ بِلِ السَّاعَةِ مُوعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذَى وَأَمْرٌ
Yakında o (inkarcıların) toplu kuvvetleri (ordusu) yenilerek sırtlarını dönüp kaçacaklar. Aslında onların esas randevusu kıyamet anıdır. Kıyametin (azabı) daha şiddetli ve daha acıdır.”⁸⁴ İki ayet arasında yer alan bel edatı, müfessirlerin ifadelerine göre bir konudan başka bir konuya intikal manası içermektedir. Ebüssuûd Efendi (öl. 982/1574) müşriklerin Bedir’de hezimete uğramalarının azaplarının tamamı olmayıp, esas azabın ahirette olacağını göstermek için bel edatının, birinci cümleden daha önemli olan başka bir cümleye geçişi ifade ettiğini söylemiştir.⁸⁵ İbn Âşûr’un açıklamaları da şöyledir: “Bel, intikâlî idrâb için gelmiştir. Müşrikler Bedir’de dünya azabıyla tehdit edildikten sonra daha şiddetli olan ahiret azabıyla da tehdit edilmişlerdir.”⁸⁶ Senâullah el-Mazharî’de (öl. 1225/1810) iki ayet arasındaki bel edatının mühim bir konudan daha mühim bir konuya intikal manası içerdiğini söylemiştir.⁸⁷ Bu durumda bel edatını intikal manası ifade eden “aslında, zaten” gibi ifadelerle tercüme etmek daha isabetlidir. İncelediğimiz meâller bu ayeti şöyle tercüme etmişlerdir:

Çantay: “Yakında o cem’iyyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Daha doğrusu** onlara va’d olunan asil (azabın) vakti, o saatdir. O saat (in azâbı) daha belâlı, daha acıdır.”

Altuntaş - Şahin: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır**, kıyamet, onların (görecekları asil azabın) vaktidir. Kıyamet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır.”

Kur’an Yolu: “Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar. **Ama** asıl vadeleri kıyamet günüdür ve kıyamet günü şüphesiz daha dehşetli ve daha acıdır.”

Hayrat Neşriyat: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır!** Onlara va’d olunan (asil azab vakti) kıyâmettir; çünkü kıyâmet, daha dehşetli ve daha acıdır!”

Okuyan: “O topluluk, ileride bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Aslında** o (Son) Saat, onların buluşma zamanıdır ve o (Son) Saat daha dehşetlidir; daha acıdır.”

Bu meâllere bakıldığında Çantay, Kur’an Yolu ve Okuyan’ın meâlleri bel edatına (daha doğrusu, ama ve aslında) gibi mana vererek, intikal manasına idrâbı Türkçe çeviriye yansıtmaya çalıştıkları görülür. Bu tercümede, önce geçen cümlelerin hükmü iptal edilmemiştir. Fakat Altuntaş - Şahin ve Hayrat Neşriyat meâlleri bel edatına (hayır) manası vererek önceki cümlelerin hükmünü iptal edecek bir anlam yansıtılmışlardır. Bu yaklaşım ayetlerin ifade etmek istediği manaları karşılayamamaktadır.

Sonuç

Dilde varlığını sürdüren her kelimenin kendine ait kullanımı ve anlam özellikleri vardır. Arap dilinde ve Kur’ân’ı Kerîm’de en önemli konulardan biri de kelimelerin birden çok anlam taşımasıdır. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların

⁸⁴ el-Kamer 54/45-46.

⁸⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 8/174.

⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 27/217.

⁸⁷ Muhammed Senâullah el-Mazharî, *Tefsîru’l-Mazharî*, thk. Ahmed ‘Izz el-‘Înâye (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1425/2004) 9/119.

ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da olur.

Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişkisi oluşturarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Tarihî süreçte Arap dilinde ve Kur'an'ı Kerim'deki edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu alanla ilgili daha spesifik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Günümüz insanı Kur'an'ı Kerim'i anlamak istediğinde tefsirlerden çok meâllere yöneldiği için bu tür çalışmaların meâllerde yapılarak çeviri problemlerinin tespit edilmesi çok önemli bir yerde durmaktadır. Meâl çalışmalarında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından zorunludur. Buna dikkat edilmediği takdirde kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da kastedilmeyen anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır.

Sayıları her geçen gün artan meâller, çok anlamlı lafızların tercümesi konusunda bir hayli problemleri gözükmemektedir. Özellikle çok anlamlı edatların tercümesindeki problemlere dikkat çekmek ve bu alanda yapılabilecek araştırmalara katkı sunabilmek amacıyla Kur'an'ı Kerim'de farklı sure ve ayetlerde 127 kere geçen "Bel" edatının kullanımını ve taşıdığı manaları tespit edildi. Bel edatının birbirine zıt iki kullanımı farklı meâller üzerinden incelenerek tercüme problemlerine dikkat çekildi. Kendisinden sonra ister müfret isim ister cümle gelsin "bel" edatı "idrâb", "istidrâk" ve "yanılgı, hata ve yanlış engellemek ve düzeltmek" gibi manalardan birini ifade eder. Idrâb, bir şeye yöneldikten sonra ondan vaz geçmek; kendinden önce geçen hükmü iptal etmek manasını ifade ettiği gibi, bazı durumlarda da önceki hükmü olduğu gibi bırakarak daha mühim bir hükme intikal etmek manasını ifade eder. Bunlardan birincisine "*iptâlî idrâb*", ikincisine "*intikâlî idrâb*" denir. Bel edatı kendisinden önceki hükmü iptal eden idrâb manasına kullanıldığında Türkçeye çevirisinin "hayır, asla, aksine, bilakis" gibi kelimelerle yapılması uygundur. Ancak kendisinden önceki cümlenin hükmünü iptal etmeden daha önemli olan başka bir cümleye intikal manasına olduğu durumlarda da çevirisinin "oysa, aslında, zaten" ve benzeri ifadelerle yapılması uygundur.

Arap dilindeki kullanımı itibarıyla bel edatı daha çok iptâlî idrâb için kullanıldığından bu edat, Türkçeye genellikle "aksine, bilakis, hayır" gibi manalarla tercüme edilmektedir. Bundan hareketle Kur'an-ı Kerim'deki bel edatının da geçtiği her ayette iptâlî idrâb ifade ettiği zannedilerek Kur'an tercümelerinde ve meâllerde bazı hatalı çeviriler yapıldığı görülmüştür. Halbuki Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette yer alan bel edatı, kendinden önceki cümlenin hükmünü bozmadan yeni bir hükme geçişi ifade eder. Bu ayrıma dikkat edilmediği için bazı ayetlerin hatalı ya da eksik çeviriyle Türkçeye aktarıldığı görülmüştür. Yapılan meâl incelemelerinde çeviri hatalarının, daha çok intikâlî idrâb ifade eden bel edatının tercümesinde olduğu söylenebilir. Bel edatı, Kur'an meâlleriyle meşgul olanların zihninde daha çok iptal manasına idrâbı çağrıştırdığı için intikal manasını ifade ettiği ayetlerde de genellikle iptal manası verilmiştir. Bu durum, ayetin ifade ettiği mananın meâl okuyucularına hatalı bir şekilde aktarılmasına sebep olmaktadır. Oysa meâl çalışması yapanların içinde "bel" edatı geçen ayetleri tercüme etmeden önce tefsirlerden ve i'râbü'l-Kur'an eserlerinden inceleyerek idrâbın hangi çeşidini ifade ettiğini tespit edip sonra tercüme etmeleri gerekir.

Kaynakça

- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 1981.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Bâkûlî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn. *Şerhu'l-lüma'*. thk. İbrâhim b. Muhammed 'Ubâde. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdülkâdir en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1412.
- Beyzâvî, Nasiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Câmî, Nûreddîn Abdurrahmân. *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdillâh. *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*. thk. Abdülazîm ed-Dîb. 2 Cilt. Katar: Dâru'l-Ensâr, ts.
- Durmuş, İsmail. "İstidrâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/329-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *İrtişâfu'd-drab min lisâni'l-Arab*. thk. Receb Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1. Basım, 1418/1998.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Bahru'l-muhît*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1. Basım, 1432/2010.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*. 9 Cilt. Kahire: Dârü'l-Mushaf, ts.
- Enbârî, Ebü'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed. *Esrâru'l-arabiyye*. thk. Muhammed Behcet el-Baytâr. Dımeşk: Matbûa'tü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısırî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmî'u'd-dürûsi'l-arabiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993.
- Güman, Osman. *Nahiv-Fıkh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

- Hacibekiroğlu, Abdullah. *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Hân, Muhammed. "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları". çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (2015/2), 129-140.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1. Basım. 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecz*. thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422/2001.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *Kâfiye*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*. thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah. Dımişk: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1384/1964.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. *Şerhu şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-Arab*. thk. Abdulganî ed-Dakr. Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.
- İbn Kemâl Paşa, Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân. *Esrâru'n-nahv*. thk. Ahmed Hasan Hâmid. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Muhammed el-Endelüsî. *Şeru't-teshîl*. thk. Abdurrahmân es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Hicr, 1. Basım, 1410/1990.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî el-Bağdâdî. *el-Usûl fî'n-nahv*. thk. Muhammed Osman. Kahire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye ed-Dîniyye, 1. Basım, 1430/2009.
- İbn Yaîş, Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî el-Halebî. *Şerhu'l-Mufassal*. 10 Cilt. Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.
- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed eş-Şâzelî. *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah Kureşî. 5 Cilt. Kahire: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısriyye, 1. Basım, 1419/1999.
- İcî, Ebû'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed. *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdülhamîd Hündâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kırcı, Recep. "Arap Dilindeki مآ ve مآ Edatları İle İlgili Bir İnceleme". Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 /1 (Haziran 2021): 588-600.
- Kur'an Meal-Tefsir*. çev. Mehmet Okuyan. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kur'an'ı Kerim Meâli*. çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti. İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016.
- Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. çev. Hasan Basri Çantay. İstanbul: Elif Ofset Yayınları, 15. Basım, 1410/1990.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 16. Basım, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abullah b. Abülmuhsin et-Türkî. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1427/2006.
- Mahallî, Celâlüddîn - Suyûtî, Celâlüddîn. *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Mazharî, Muhammed Senâullah. *Tefsîru'l-Mazharî*. thk. Ahmed 'Izz el-'Înâye. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- Molla Hüsrevî, Muhammed b. Ferâmurz Hüsrevî. *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*. İstanbul: Eser Kitabevi, ts.
- Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzeyme. 2 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 2. Basım, 1415/1994.
- 'Uzeyme, Muhammed Abdülhâlik. *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 11 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Râğıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım. *Mukaddimetü câmi't-tefâsîr*. thk. Ahmed Hasan Ferhât. Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1. Basım, 1405/1984.
- Râğıb, el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1417/1997.

- Rummânî, Ebü'l-Hasen Ali b. İsa. *Me'âni'l-hurûf*. thk. İrfân b. Selîm el-Hassûne. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 1426/2005.
- Samarrâî, Fâdıl Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. 4. Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420/2000.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürrü'l-masûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd. 11 Cilt. Dımişk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 5Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 3. Basım, 1408/1988.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Ali. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdurrahmân 'Umeyre. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ts.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed. *Mevsûa'ü keşşâfı ısdılâhâti'l-funûn*. thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1. Basım, 1996.
- Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk. *el-İdâh fî 'ileli'n-nahv*. thk. Mâzin el-Mübârek. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1. Basım, 1986.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an gavâmizi't-tenzîl*. thk. 'Adil Ahmed el-Mevcûd-Ali Muhammed el-Mu'avviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Abîkân, 1. Basım, 1418/1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Mufassal fî san'ati'l-i'râb*. thk. Fahr Sâlih Kadâre. Ammân: Dâru 'Ammâr, 1. Basım, 1425/2004.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm. 4. Cilt. Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.

3. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

2. Değerlendirme

Yazardan Gelen Revizyon Dosyaları

Tam Metin

Başlık: Kur'ân-ı Kerîm'de 'Bel' Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri Problemi.docx

Tarih:16-03-2022

Kur'ân-ı Kerîm'de 'Bel' Edatının İçerdiği Manalar ve Türkçeye Çeviri Problemi

Servet Demirbaş

Dr. Öğr. Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Ph. D. Lecturer, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic Language and Literature, Ankara/Turkey
sdemirbas@ybu.edu.tr
orcid.org/0000-0001-6415-2140

Öz

Dil sürekli değişen ve gelişen bir yapıdır. Dilde varlığını sürdüren her lafzın taşıdığı bir mana ve değer vardır. Bu manalar, lafızların ilişki kurduğu diğer kavramlarla zenginleşir. Arap dilinin ve Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli dil özelliklerinde biri de çok anlamlılıktır. Çok anlamlı lafızların ifade ettiği manalar siyak ve sibakın delaletiyle tespit edilmeye çalışılır. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik, kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da vardır. Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişki kurarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili erken dönemlerden itibaren çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar gramer eserlerinde, tefsirlerde, fıkıh usûlü eserlerinde dağınık olarak yapıldığı gibi sadece edatları konu edinen eserlerin yanı sıra sadece bir edattan bahseden çalışmalar da yapılmıştır. Tercüme çalışmaları açısından bakıldığında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından kaçınılmazdır. Bu başarısız olduğu zaman kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da esas metnin sahibinin kastetmediği anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacaktır. Bu çalışma, Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de çokça kullanılan ve Allah Teâlâ'nın muradının anlaşılmasında önemli roller üstlenen “/بَل” edatının kullanımını ve ifade ettiği manaları inceledikten sonra, bu manaların Türkçeye çevirisindeki problemler seçilen bazı meâller üzerinden tetkik edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân Mealleri, “Bel” Edatı, Çeviri, Problem.

The Meanings of the Preposition 'Bal' in the Qur'ân and the Problem of Its Translation into Turkish

Abstract

Language has a constantly changing and developing structure. Every word in the language has a meaning and value. These meanings are enriched with other concepts with which the words relate. One of the most important linguistic features of the Arabic Language and the Qur'ân is polysemy. The meanings expressed by polysemous words are determined by the testimony of the context. Due to the structure of the language, polysemous words express meanings close to each other as well as contain opposite meanings. Which of these meanings will be preferred is determined by presumptions. It is of great importance to determine the meanings expressed by polysemous words according to their context in understanding the Qur'ân and transferring it to languages other than Arabic through translations. This feature occurs in prepositions as well as nouns and verbs. Prepositions are the main elements that make up the sentence. They facilitate the construction of the text by creating a semantic relationship between the sentences that make up the text. Since the early periods, very in-depth studies have been carried out on the use of prepositions used in the Arabic language and in the Qur'ân and the richness of their meanings. Information about prepositions is scattered in grammatical works, tafsîr and uşûl al-fîqh works, and

there are also independent studies that only examine prepositions. In terms of the translation studies, It is inevitable for the accuracy of the translation to determine the meanings of the words in the source language according to their positions in the sentence and to find the eastern equivalent in the target language. When this is not achieved, the meaning of the text in the source language will either be lost while being transferred to the target language, or the meanings that the owner of the main text did not mean will be transferred to the target language. This situation will cause misunderstanding of the source text and also cause confusion for the readers of the target language. In this study, the preposition “/لـBal”, which is widely used in the Arabic language and the Qur’ân and plays an important role in understanding the will of Allah in the Qur’ân, will be evaluated in terms of its usage and meanings. Then the problems in the translation of the meanings of this preposition into Turkish will be tried to be determined by examining some selected Qur’ân translations.

Keywords: Tafsîr, Qur’ân Translations, The Preposition of Bal, Translation, Problem.

Giriş

Canlı bir organizma gibi sürekli kendini yenileyen dillerde en büyük değişim çok anlamlı lafızlarda gerçekleşmektedir. Çok anlamlılık kelimenin kısımlarından isim ve fiilde olduğu gibi edat dediğimiz harflerde de vardır. Çok anlamlılık genellikle kelimelerin ilk vaz’ edildikleri anlamlara sonraki dönemlerde yan anlamların ilave edilmesiyle gerçekleşir.¹ Çünkü anlamlar çok, lafızlar onlara nispetle sınırlıdır. Bu tür lafızlar, içinde yer aldıkları cümlelerin yapısına göre farklı anlamlar içerirler. Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların ifade ettikleri manaları bağlamına göre tespit etmek önem arz etmektedir. Tercümenin tam ve etkili olabilmesi için mütercim hem kaynak dilin bütün özelliklerini hem de aktarılan hedef dilin imkân ve anlatım üsluplarını iyi bilmesi gerekir. Türkçe meallere bakıldığında Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça kullanılan çok anlamlı lafızların çevirisinde ciddi tercüme problemlerinin olduğu müşahade edilir. Arap dilinde ve Kur’ân-ı Kerîm’de farklı anlamlarda kullanılan kelimelerden biri de “bel” edatıdır.

Bünyesinde farklı unsurları birleştirerek mürekkep bir mahiyet arz eden dil olgusu anlamlı cümlelerden oluşur. Cümleyi oluşturan kelimeler zamana bağlı olmaksızın bağımsız bir mana ifade eden isimlerden, zamana bağlı iş, oluş ve kılış ifade eden fiillerden ve cümle içerisinde fiillerle isimler arasındaki anlamları birbirine bağlayan harflerden/edatlardan oluşur.² İsimler hem müsned hem de müsned-i iley olabildiklerinden, iki isimden cümle oluşturmak mümkünken, fiiller sadece müsned olduklarından iki fiilden cümle oluşturmak imkân dahilinde değildir. Edatlar ise müsned ve müsned-i iley olamadıkları için iki harften, bir isim bir harften ve bir fiil bir harften cümle oluşturulamaz.³ Bu yönüyle bakıldığında edatlar cümlelerin bir cüzü olabilmek için isim ya da fiile muhtaçtır.⁴ Edatlar, hüküm ve yargı bildiren söz öbekleri içinde bağlaç, anlamı kuvvetlendirme, anlamı daraltma, genişletme, sınırlandırma, benzetme, sebep-sonuç, şart-cevap, önce geçen hükmü değiştirme, lafızları kısaltma ve benzeri anlamlar ifade ederler.

Cümlelerin aslî unsurları isimlerden ve fiillerden oluşurken, edatlar içinde yer aldıkları cümlelere çok yönlü anlam zenginliği kazandırır. Arap dilinde genel olarak “Hurûf’ü-l-meâ’nî” diye isimlendirilen edatlar, kendi içinde farklı kategorilere

¹ Ebû'l-Kâsım er-Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü câmi't-tefâsîr*, thk. Ahmed Hasan Ferhât (Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1405/1984), 33.

² Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred el-Ezdî, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzeyme (Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 1415/1994), 1/141; Ebu'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *Esrâru'l-arabiyye*, tak. Muhammed Behcet el-Baytâr (Dimişk: Matbûa'ü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.) 4-20; Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân el-Marûf bi İbn Kemâl Paşa, *Esrâru'n-nahv*, thk. Ahmed Hasan Hâmid (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002) 72-73.

³ Nûrüddîn Abdurrahmân el-Câmî, *el-Fevâidü'z-zıyâiyye* (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.), 11.

⁴ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Hâcib, *Kâfiye* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 89-90.

ayrılmışlardır.⁵ Arap dilinde kullanılan edatların ifade ettikleri manalar ve cümle içinde icra ettikleri fonksiyonlar erken dönemden itibaren gramer ve belâgat kitaplarında, ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde, fıkıh usûlü kaynaklarında, edatların bir arada toplandığı bağımsız eserlerde, sözlük çalışmalarında, tefsirlerde ve benzeri kaynaklarda değişik tertip ve yaklaşımlarla incelenmiştir.⁶

Bazen bir edat birbirine zıt anlamlar ifade ettiği için nassa dayalı kelimeler, fıkıh ve tefsir gibi ilimlerde çok derin görüş ayrılıklarına ve tartışmalara sebep olabilmektedir. Bu itibarla edatlarla ilişkisi olan her ilim dalı, edatları kendi bakış açısıyla değerlendirmiştir. Dil bilimciler ve belâgat alimleri edatları daha çok, anlamın belirlenmesinde önemli etken olan i'râbın tespitinde ve taşıdıkları anlamlar açısından incelerken, kelamcılar, fakihler ve müfessirler de edatların ifade ettiği anlamların pratik hayata yansıyan yönünü ele almışlardır. Birbirinden bağımsız olmayan bu çalışmalar neticesinde edatlarla ilgili büyük bir literatür oluşmuştur.

"Edat" kavramı Kûfeli dil bilginleri tarafından kullanılsa da daha çok Basralı dilcilerin kullandığı "Hurûfû'l-me'ânî" kavramı meşhur olmuştur. الحرف/harf sözlükte, "bir şeyin ucu, sınırı ve kenarı, suyun aktığı mecra, zayıf ve yorgun düşmek, bir tarafa meyilemek, bir şeyin iki ucunu birbirine bağlamak" gibi farklı anlamlar ifade etmektedir.⁷ Kelimenin üç kısmından biri olarak değerlendirilen harf/edat, Sibeveyhi (öl. 180/796) tarafından "Harf, isim ve fiil olmayan bir mana için gelen lafızdır."⁸ ifadeleriyle tanımlanmıştır. Sibeveyhi'den sonra gelen nahivciler bu hususta genellikle onun yolunu takip etmişlerdir.⁹

Edatlar ilk dönem gramer eserlerinde sistematik olmaktan uzak; dağınık bir şekilde incelenmiştir. Sibeveyhi, *el-Kitâb* isimli eserinde edatları farklı başlıklar altında ele almıştır. Müberred (öl. 285/898) *el-Muktedab* isimli eserinde, Zeccâcî (öl. 337/949) *el-Cümel*'de Zemahşerî (öl. 538/1144) *el-Mufasssal*'da ve İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249) *Kâfiye*'de edatları belli başlıklar altında daha sistemli olarak incelemişlerdir. Fakihler, nasların anlaşılması için tesis ettikleri metodoloji içinde edatların manalarını ve aralarındaki farklılıkları ele almışlardır. Nassları anlamada dil bilimleri önemli bir noktada bulunduğu için fıkıh usûlüyle nahiv ilimi arasında etkileşim çok derinliklidir. Molla Hüsrev (öl. 885/1480) Hanefî fıkıh usûlüne dair yazdığı *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl* isimli eserinde edatları, "hurûfû'l-me'ânî" başlığı altında manaya delaletleri yönüyle incelemiştir.¹⁰

Edatlar, tefsiri ilgilendiren me'ânî'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân ve ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde de incelenmiştir. Ferrâ (öl. 207/822) ve Ahfeş el-Evsat (öl. 215/830) *Me'ânî'l-Kur'ân* isimli eserlerinde, Zeccâcî (öl. 311/923) *İ'râbu'l-Kur'ân*'da edatları gerek kullanım gerekse ifade ettikleri anlamlar açısından dağınık bir şekilde incelemişlerdir. Zerkeşî (öl. 794/1392) *el-Burhân*'nın son kısmında Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen edatları bir arada incelerken¹¹ Suyûtî (öl. 911/1505) edatları *el-İtkân*'da "müfessirin bilmesi gereken edatlar" başlığı altında alfabetik sıraya göre

⁵ İbn Hâcib, *Kâfiye*, 90-107.

⁶ Abdullah Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015). 13-17.

⁷ Ebü'l-Kâsım er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010), "hrf", 121.

⁸ Ebû Bişr Sibeveyhi Amr b. Osmân el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1408/1988), 1/12.

⁹ Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *el-İdâh fî 'ileli'n-nahv*, thk. Mâzin el-Mübârek (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 54; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî San'ati'l-i'râb*, thk. Ali Ebû Mülhim (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993), 397; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf el-Ensârî, *Şerhu şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, thk. Abdulganî ed-Dakr (Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.), 18; Mustafa el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürûsi'l-arabiyye* (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993), 1/12.

¹⁰ Muhammed b. Ferâmurz Molla Muhyiddin Hüsrevî, *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl* (İstanbul: Eser Kitabevi, ts.), 242; fıkıh usûlü eserlerinde edatlarla ilgili daha geniş bilgi için bakınız. Osman Güman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006).

¹¹ Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm (Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.), 4/175- 445.

ayetlerden örneklerle anlatmıştır.¹² Tarihi süreçte edatların önemine dikkat çekmek için sadece edatları konu edinen bağımsız çalışmalar da yapılmıştır. Sadece edatları konu edinen ilk eserin Zeccâcî'nin *Hurûfu'l-me'ânî*'si olduğu söylenmiştir. Daha sonraki dönemlerde yazılan Rummânî'nin (öl. 384/994) *Me'âni'l-hurûf*'u, Murâdî'nin (öl. 749/1348) *el-Cene'd-dânî 'alâ hurûfi'l-me'ânî*' si ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) *Me'âni'l-edevât ve'l-hurûf*'u bu alanın en önemli eserleri arasındadır.¹³ Arap dilindeki edatları farklı yönleriyle inceleyen eserlerin yanı sıra sadece tek bir edatı inceleyen eserler de yazılmıştır. Kutrub'un (öl. 206/821) *el-Hemz* isimli eseri, Mâzinî'nin (öl. 249/863) *Kitâbu'l-elif ve'l-lâm*'ı ve Ebû Bekr el-Enbârî'nin (öl. 328/940) *Kitâbu'l-elifât*'ı bunlardan bazılarıdır.¹⁴ Edatlarla ilgili klasik dönem çalışmalarına ilaveten çağdaş dönemde de gerek Arap dünyasında gerekse ülkemizde farklı çalışmalar yapılmıştır. Sâdık Halîfe Râşid'in *Devru'l-harf fi edâi ma'ne'l-cümle*'si, Bedî' Yakûb'un *Mevsû'atü'l-hurûf fi'l-lügati'l-Arabiyye*'si, Muhammed Hasan Şerîf'in *Mu'cemü hurûfi'l-me'ânî fi'l-Kur'ân*'ı, Hasan Akdağ'ın *Arap Dilinde Edatlar* isimli eseri ve Ahmet Kazım Ürün'ün *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler* isimli eseri bunlardan bazılarıdır. Tarihi süreçte edatlarla ilgili yazılan bu eserler daha çok genel çalışmalar olup bütün edatları kapsadığından bu çalışma onlardan ayrılmaktadır. Ayrıca bu çalışmada "Bel" edatının Kur'ân'ı Kerîm'deki kullanımı ve Türkçeye çeviri sorununu ele aldığı için özellikle meâl çalışmalarına ve meâl okuyucularına olumlu katkı sunması umulmaktadır.

Çalışmada, öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'de farklı sure ve ayetlerde yüz yirmi yedi defa kullanılan bel edatının¹⁵ Arap dilindeki kullanımı ve ifade ettiği farklı manaları tespit edilecektir. İkinci olarak bel edatının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımı ve içerdiği manalarla ilgili müfessirlerin görüşlerine yer verilecektir. Son aşamada ise bazı meâllerden farklı örneklerle tercüme problemlerine dikkat çekilerek bu edatın Türkçeye tercümesinde daha dikkatli olunması hususu ele alınacaktır. Her geçen gün sayıları artan meâllerin tamamını incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından bunlardan beş meâl tercih edilmiştir. Hasan Basri Çantay'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* isimli çalışması,¹⁶ Türkiye'de yapılan ilk meal çalışmalarından biri olması; Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Kur'an'ı Kerim Meâli* isimli çalışmayla¹⁷ *Kur'an Yolu Meali*,¹⁸ resmi bir kurum tarafından yayınlanmış olması; Hayrat Neşriyatın yayınladığı *Kur'an'ı Kerim Meâli*¹⁹ isimli çalışma, ilmî bir heyet tarafından hazırlanıp Türk okurları tarafından sıklıkla tercih edilmesi ve Mehmet Okuyan'ın hazırladığı *Kur'an Meali*²⁰ akademiye temsil etmesi ve üzerinde farklı tartışmalar yapılması açısından tercih edilmiştir.

¹² Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 2/460- 561.

¹³ Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 12.

¹⁴ Muhammed Hân, "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları", çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/28 (2015/2), 129-140.

¹⁵ el-Bakara 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân 3/150, 169,180; en-Nisâ 4/49, 155, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-En'âm 6/28, 41; el-A'râf 7/81, 179; Yûnus 10/39; Hûd 11/27; Yûsuf 12/18, 83; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/15, 63; en-Nahl 16/75, 101; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5, 18, 24, 26 ,41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü'minûn 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr 24/11, 50; el-Furkân 25/ 11, 40, 44; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût 29/49, 63; er-Rûm 30/29; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/3, 10; Fâtır 35/40; Yâsîn 36/19; es-Sâffât 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd 38/8, 60; ez-Zümer 39/29, 49, 66; el-Mü'min 40/74; ez-Zuhruf 43/22, 29, 58; ed-Duhân 44/9; el-Ahkâf 46/24, 28; el-Feth 48/11, 12, 15; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/33, 36; el-Kamer 54/25, 46; el-Vâkıa 56/67; el-Mülk 67/21; el-Kalem 68/27; el-Müdesir 74/53; el-Kiyâmet 75/5, 20; el-İnfittâr 82/9; el-Mudaffifîn 83/13; el-İnşikâk 84/22; el-Burûc 85/19, 21; el- A'lâ 87/16; el-Fecr 89/17.

¹⁶ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Elif Ofset Yayınları, 1410/1990).

¹⁷ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

¹⁸ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Harettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020).

¹⁹ *Kur'an'ı Kerim Meâli*, çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti (İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016).

²⁰ *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021).

1. “Bel /Bel” Edatının Kullanımı ve İçerdiği Manalar

“Bel” edatı, lafızları kısaltmak ve bir çok şeyi bir hükümde toplamak maksadıyla kelimeleri veya cümleleri birbirine bağlayan el-hurûrû'l-'atifa kategorisinde incelenmiştir.²¹ Atıf harfleri kelimeleri ve cümleleri anlam ve biçim/i'râb yönünden birbirine bağlayıp²² tekrarları azaltarak söze farklı dinamikler ve semantik açılımlar kazandırır.²³ Bu edatlar, tabî ile metbûu' yani ma'tûf ile ma'tûfun alyhi cümledeki nispette bir araya getirirken her bir edat kendi anlamını cümleye verir.²⁴

Kendisinden sonra ister müfret isim ister cümle gelsin “bel” edatı, الاضراب “idrâb”, الاستدراك “istidrâk” ve تدارك الغلط “yanılgı, hata ve yanlışı engellemek ve düzeltmek” manalarından birini ifade eder.²⁵ Idrâb, “bir şeye yöneldikten sonra ondan vaz geçmek; kendinden önce geçen hükmü iptal etmek” manasını ifade ettiği gibi “önceki hükmü olduğu gibi bırakarak daha mühim bir hükme intikal” manasını da ifade eder. Bunlardan birincisine *iptâlî idrâb* الاضراب الابطالی ikincisine, intikâlî idrâb الاضراب الانتقالي diye isim verilir.²⁶ İstidrâk, önce geçen cümle sebebiyle zihinlerde oluşabilecek kuruntu, zan, şüphe, yanlış anlama, önyargı ve benzeri tevehhümleri uzaklaştırmak ve kaldırmaktır.²⁷ Tedârikü'l-galat, bilerek ya da unutarak bir hükmü hatalı ya da yanlış ifade ettikten sonra durumu düzeltip doğru hükme yönelmektir.²⁸ Bel edatındaki bu manalar cümle içinde iki zıt anlamı ve duyguyu bir araya getirerek genellikle övgü, yergi, sevgi, nefret, sevinç, hüzün, şaşkınlık, kasıt, hata ve yanılgı gibi duygularla verilen yargıdan sonra hemen duygusallıktan çıkarak hakikatin farkına varıp yapılan yanlışlığın ortadan kaldırılmasına ve tamir edilmesine yöneliktir.²⁹

1.1. “Bel /Bel” Edatının Atıf Harfi Olarak Kullanımı

Kendisinden sonra müfret isim gelen bel edatı atıf harfidir. Bilerek ya da unutarak yapılan bir yanlışı düzeltmek ya da hükmü birinci isimden alıp ikincisine

²¹ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Serrâc el-Bağdâdî, *el-Usûl fi'n-nahv*, thk. Muhammed Osman (Kâhire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye ed-Dîniyye, 1430/2009) 1/442; Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş el-Halebî, *Şerhu'l-Mufassal* (Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.) 8/88-89.

²² Recep Kırıcı, “Arap Dilindeki م ve و Edatları İle İlgili Bir İnceleme”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021): 588-600.

²³ Atıf kelimesinin sözlük anlamı, “meyil etmek, ip ya da bohça gibi bir şeyin iki ucunu birleştirmek gibi manalara gelir. (İsfahânî, el-Müfredât, “عطف”) Atıf, Arap gramerinde tevâbi konuları arasında iki şekilde ele alınır. 1. Atfu'l-beyân: Kendinden önce geçen anlamca kapalı bir isimi (metbûu'nu) açıklayan ve izah eden ya da tahsis eden isimdir. Atfu'l-beyân, metbûu'nda her hangi bir manaya delalet etmediği için sıfattan ayrılır. *ابو حفص عمر* örneğinde ikinci isim olan *عمر* kendisinden önce geçen anlamca kapalı *ابو حفص* ismini izah etmiştir. Daha geniş bilgi için bk. (el-Câmî, *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, 227-228) 2. el-Atfu bi'l-hurûf/Atfu'n-nesak: Cümle içindeki nispette metbûu'yla birlikte (ma'tûfun alyh) kastedilen tabî' (ma'tûf)dur; Atıf harfleri ف و و ف و ف و ف dir. Atıf harflerinden biri ma'tûf ile ma'tûfun alyh arasında gelerek her ikisini bir hükümde birleştirir. *عمر زيد ثم عمرو* örneğinde ikinci isim olan *عمرو* tabî/ma'tûf, birinci isim olan *زيد* metbûu'/ma'tûfun alyhdır. Aralarında atıf harflerinden *ثم* gelerek her ikisini kıyam hükmünde bir araya getirmiştir. bk. (*el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, 213-218)

²⁴ Atıf harflerinden و, mutlak cemiyet içindir; kendisinde tertip ve mühlet manası yoktur. ف, cemiyetle birlikte tertip içindir; kendisinde mühlet yoktur. *ثم/حتى*, cemiyetle birlikte hem tertip hem de mühlet manası ifade eder. *حتى* nin *ثم* den farkı, *حتى* ma'tûfta kuvvet ya da zayıflık ifade eder. *او - إِمَّا - أَمْ - لَكِنْ*, bunlar tahyîr yani iki şeyden birini tercih içindir. Bazı durumlarda da muhatabın şek içinde olduğunu ya da dinleyiciyi şüpheye düşürmek içindir. *لَكِنْ - بَل - لَ* bu üç edat cümlede ifade edilen hükmü bir şeyden alıp başka bir şeye vermek içindir. Daha geniş bilgi için bk. *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, 404-408; Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Kitabevi, 1981).

²⁵ Radiyyüddîn, Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısırî (Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417/1996). 2/1352-1354; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürüsi'l-arabiyye*, 3/247-249.

²⁶ Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed et-Tehânevî, *Mevsûa'ü keşşâfi isdlâhâti'l-funûn*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996), “Idrâb”, 218.

²⁷ Tehânevî, “İstidrâk”, 150, 151.

²⁸ Tehânevî, “Tedârikü'l-galat”, 317.

²⁹ İsmail Durmuş, “İstidrâk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/329-330.

vermek gibi manalar taşır. Bu hususta Sibeveyhi, “Bel edatı bir şeyi terk edip başka bir şeye yönelmek içindir.”³⁰ şeklinde bir açıklama yaparken, Rummânî (öl. 384/994) “Bel edatı, cümledeki ilk kısımdan (mâ kablinden) vaz geçip kendisinden sonrakini (mâ ba’dini) zorunlu kılmaktır.”³¹ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Her iki yaklaşımda birbirini tamamlayıcı mahiyettedir. Atıf olarak kullanılan Bel edatı cümledeki yargıyı değiştirir.

Bel edatının içerisinde yer aldığı cümlede fiil olumlu, olumsuz, emir ya da nehiy olabilir. Bu edat, olumlu fiil ya da emirden sonra geldiğinde, hükmü kendisinden önce geçen isimden alıp sonra gelen isme verir. Kendisinden önce geçen ma’tûf alyh yok hükmündedir; meskût-ü anhdır; hiç söylenmemiş kabul edilir. Bu durumda bel edatı bilerek ya da unutarak söylenen bir hatayı düzeltmek için gelmiş olur. جاء زيد بل عمرو “Zeyd geldi. Hayır, Amr” örneğinde ma’tûf aleyh olan زيد yok hükmündedir; gelme fiili ma’tûf olan عمرو ‘a isnat edilmiştir. Gelen Amr’dır.³² بل اكرم زيدا بل عمرو örneğinde bel edatından önce emir fiili geçmiştir. Bunun manası بل اكرم عمرو “Bilakis Amr’a ikram et” demektir. Her iki durumda konuşmacı başlangıçta unutarak ya da hata ederek fiili önce ma’tûf aleyhe isnat etmiş, sonra hatasını düzeltmek için bel edatıyla hükmü ma’tûfa vererek muhatabın zihninde oluşabilecek şüpheyi ortadan kaldırmış, yapılan hatayı düzeltmiştir.³³ İbn Cinnî (öl. 392/1002) *el-Lüma*’da şöyle demiştir: “Bel edatı birincisinde (ma’tûf aleyh) idrâb, ikincisinde (ma’tûf) ispat içindir.”³⁴ İbn Yaîş’de (öl. 643/1245) *Şerhu’l-Mufassal*’da, “Bel edatından önce geçen hüküm, ister müspet, ister menfi olsun birincisinde (ma’tûf alyh) idrâb, ikincisinde (ma’tûf) ispat içindir.” açıklamasını yapmıştır.³⁵

Müfret ismi müfret isme atıf için kullanılan bel edatından önce olumsuz fiil ya da nehiy fiili bulunursa, hükmü ma’tûf aleyhte olumsuz bırakıp kendisinden sonra gelen ma’tûfta ispat eder. ما جاء زيد بل عمرو cümlesinin manası, “Zeyd gelmedi, aksine Amr geldi.” demektir. لا اكرم زيدا بل عمرو cümlesinde mana “Zeyd’e ikram etme, aksine Amr’a ikram et.” demektir. Her iki örnekte de bel edatı ma’tûf aleyhteki olumsuz hükmü ma’tûfta olumlu yapmıştır.³⁶

Dil bilimciler müfret ismi başka bir müfret isme atıf için kullanılan bel edatının iptâli idrâb ya da yapılan bir hatanın (galat) düzeltilmesi için kullanıldığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Müberred, bu hususta cumhurun görüşleri aksine farklı bir görüş ileri sürerek şunları söylemiştir: “Kendisinden önce olumlu fiil geçen bel edatı, fiili olumlu olarak kendisinden sonra gelen ma’tûfa verdiği gibi kendisinden önce geçen olumsuz fiili olumsuz olarak ma’tûfa verir.”³⁷ Cumhura göre ما جاء زيد بل عمرو cümlesinin manası “Zeyd gelmedi, bilakis Amr geldi.” iken, Müberred’e göre “Zeyd gelmedi, hayır, Amr gelmedi.” şeklindedir. Bu durumda mütekellim önce failin tayininde galat/hatalı kullanım yapıp sonra bel ile o hatasını düzeltme yoluna gitmiştir.

Müfret ismi başka bir müfret isme atıf ederek hata ya da unutma sebebiyle oluşan yanlış anlamın önüne geçmek için kullanılan bel edatı idrâb ya tedârükü’l-galat ifade edecek şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de yer almamıştır. Müberred, *el-Muktedab*’da bel edatının kullanımıyla ilgi açıklamalarda bulunurken söz konusu edatın unutma ya da hata yaptıktan sonra ortaya çıkan yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için idrâb manasında kullanıldığını, bu şekilde bir kullanımın Allah Teâlâ hakkında düşünülmemeyeceğini söylemiştir. Bir kişi hata ederek ya da unutarak مررتُ بزید “Zeyd’e

³⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/439.

³¹ Ebu’l-Hasen Ali b. İsa er-Rummânî, *Me’âni’l-hurûf*, thk. İrfan b. Selîm el-Hassûne (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1426/2005) 71.

³² Enbârî, *Esrâru’l-arabiyye*, 306; Radiyyüddîn el-Esterâbâdî, *Şerhu’r-Radî*, 2/1352; Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf, *İrtişâfu’d-drab min lisâni’l-Arab*, thk. Receb Osmân Muhammed (Kahire: Mektebetü’l-Hânci, 1418/1998) 1994.

³³ Câmî, *el-Fevâidü’z-zıyâiyye*, 409.

³⁴ Ebu’l-Hasen Ali b. el-Hüseyn el-Bâkûlî, *Şerhu’l-lüma’ li’l-Bâkûlî*, thk. İbrâhim b. Muhammed ‘Ubâde (Suudi Arabistan: Câmî’atü’l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990) 1/586.

³⁵ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 8/105.

³⁶ Cemâlüddîn Muhammed b. Mâlik el-Endelüsî, *Şerhu’t-teshîl*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Beyrut: Dâru Hicr, 1410/1990), 1/367-368.

³⁷ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 8/105.

uğradım” dedikten sonra hata ettiğini anlayıp hatasını düzeltmek için hemen ardından *بل عمرو* “Hayır, Amr’a uğradım” dediğinde idrâb yoluyla hatasını düzelterek hükmü Amr’a vermiş olur. Bu gibi kullanımlar Allah Teâlâ hakkında caiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ hata ve nisyandan münezzehtir. Eğer Kur’ân-ı Kerîm’de bu gibi kullanımı çağrıştıran bir ayet varsa, hata ve unutmaya önceden hikâye yoluyla aktarılan başkalarına ait sözdendir. *وقالوا اتخذ الرحمن ولداً سبحانه بل عباداً مكرمون* “Rahman, çocuk edindi dediler. O bundan münezzehtir. Hayır, (çocuk diye isnat ettikleri melekler) ikrama erdirilmiş kullardır.”³⁸ Bu ayette bel edatı müşriklerin melekler hakkındaki yanlış düşüncelerini reddetmek için gelmiştir.³⁹ Bu hususta Süyûtî, *el-İtkân*’da şunları nakletmiştir: “Eğer bel edatı yapılan hatayı ortadan kaldırmak için hükmü birincisinden (ma’tûf aleyh) iptal edip ikincisine (ma’tûf) ispat için kullanılırsa, bu kullanım şekli Kur’ân-ı Kerîm’de bulunmaz. Çünkü Kur’ân’ı Kerîm hatadan ve galattan münezzehtir.”⁴⁰

1.2. “بل /Bel” Edatının İbtidâ/Başlangıç Harfi Olarak Kullanımı

Kendisinden sonra cümle gelen bel edatının atıf harfi olabileceğini söyleyenler olsa da⁴¹ dil bilimcilerin ve müfessirlerin kahir ekseriyetine göre ibtidâ harfidir; kendisiyle yeni bir cümleye başlanır.⁴² Şârih Radî’nin (öl. 688/1289) bu husustaki ifadeleri şöyledir: “Kendisini cümlenin takip ettiği bel edatı, bir cümleden başka bir cümleye intikal içindir; ikinci cümlenin birinci cümleden daha önemli ve daha mühim olduğuna işaret içindir.”⁴³ İbn Hişâm’da (öl. 761/1360) *el-Mugni*’de şöyle söylemiştir: “Doğru olan kendisinden sonra cümle gelen bel edatının atıf için değil ibtidâ için olmasıdır.”⁴⁴

Kendisinden sonra cümle geldiği için ibtidâ olarak kullanılan bel edatının manası yine idrâbdır. Yukarıda da temas edildiği gibi idrâb iki türdür. Birincisi, kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal ederek birinci cümlenin aksine yeni bir cümlede yeni bir hüküm ifade eden iptâlî idrâbdır. İptâl için gelen bel edatından önce geçen cümle, mana ve hüküm olarak bel edatından sonra gelen cümleye zıttır. Bel edatının bu manada kullanımı Kur’ân-ı Kerîm’de sıklıkla görülür. *أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمُ بِالْحَقِّ يَا دا O (Muhammed) cinnet mi geçirmiş diyorlar. Hayır, bilakis O, onlara hakkı getirdi.*⁴⁵ Bu ayette kendisinden sonra cümle gelen bel edatı, ibtidâ harfi olup, kendisinden önce geçen cümlenin manasını ve hükmünü iptal ederek birinci cümlenin aksine yeni bir hüküm ifade etmiştir.⁴⁶ İkincisi, bel edatı kendinden önce geçen cümlenin ifade ettiği hükmü iptal etmeden birinci cümleden daha önemli, başka bir cümleye geçişi ifade eden intikâlî idrâbdır. Bu kullanımda, birinci cümleyle kastedilen mana sona ermiş, bel ile yeni bir cümleye geçilmiştir. Bel edatının bu manada kullanımı da Kur’ân-ı Kerîm’de çoktur. *وَلَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظَلِّمُونَ* “Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Nezdimizde gerçeği konuşan bir kitap vardır. Onlar zulme uğratılmazlar. Ama kafirlerin kalpleri bu (Kur’ân’a) karşı bir taşkınlık içindedir.”⁴⁷ Bu ayetlerde bel atıf edatı olmayıp, ibtidâ harfidir. Manası da intikâlî idrâbdır. Kendinden önce geçen cümlenin manasını iptal etmeden daha önemli başka bir konuya intikal için gelmiştir.⁴⁸

³⁸ el-Enbiyâ 21/26.

³⁹ Müberred, *el-Muktedab*, 3/305.

⁴⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/500.

⁴¹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Onlar ne zaman bir antlaşma yapılırsa, içlerinde bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler.* el-Bakara 2/100. ayetindeki *بل* edatının *لا يعلمون* cümlesini kendinden önceki cümleye atıf olduğu görüşündedir. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhîr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1432/2010), 1/520; Zerkeşî, *el-Burhân*, 4/258-259.

⁴² Muhammed Abdülhâlık ‘Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, ts.), 2/62-63.

⁴³ Radiyyüddîn, *Şerhu’r-Radî*, 2/351.

⁴⁴ Cemâlüddîn İbn Hişâm el-Ensârî, *Mugni’l-lebîb ‘an Kütübi’l-e’ârîb*, thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah (Dimişk: Dâru’l-Fikr, 1384/1964), 1/119-120.

⁴⁵ el-Mü’minûn 23/70.

⁴⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/499.

⁴⁷ el-Mü’minûn 23/62-63.

⁴⁸ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 119-120.

2. “بَل /Bel” Edatının Kur’ân-ı Kerîm’de Kullanımı

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’i nüzul dönemi Araplarının kullandığı fasih Arapçayla indirmiştir.⁴⁹ Ayetleri oluşturan kelimeler en güzel insicam ve ahenk içinde icâz ve i’câzin en mükemmel şeklini gerçekleştirmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de farklı terkip ve manalarda kullanılan bel edatı 48 surede 127 kere geçmektedir.⁵⁰ Arap keliminde bel edatından sonra müfret isim ve cümle gelebilirken Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılan bel edatından sonra müfret isim değil cümle yer almıştır; kendisinden sona cümle bel edatı ibtidâ harfi olup atif için değildir.

Bel edatı, Kur’ân-ı Kerîm’de kırk bir yerde olumlu cümlede gelmiştir.⁵¹ Altı yerde كَلَّ edatından sonra gelmiştir.⁵² Kendisinden önce geçen cümledeki hükmü reddetmek için kullanılan كَلَّ dan sonra gelen bel edatı, çok kere istinaf ve intikâlî idrâb manası ifade eder.⁵³ *“إِنَّا نُنزِلُ الْكُرْآنَ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْمُبِينَةِ كَلَّا بَل رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ”* “Ona ayetlerimiz okunduğunda ‘eskilerin masalları’ derdi. Hayır, (Kur’ân masal değildir.) Fakat kazandıkları (günahları), kalplerinin üstünde pas bağlamıştır.”⁵⁴ Bu ayetlerde كَلَّ kendinden önce geçen cümlenin manasını iptal etmiş, bel edatı da istinaf ve intikal manasını ifade ederek müşriklerin Kur’ân hakkındaki yanlış inançlarının sebebini açıklamıştır.⁵⁵

Bel edatı, on bir ayette iki ya da daha çok şey arasından birini tercih etmek manasına kullanılan مَّا edatından sonra gelmiştir.⁵⁶ Yirmi sekiz ayette istifhâm/soru edatlarından sonra kullanılmıştır.⁵⁷ Altı ayette birden çok tekrar etmiştir.⁵⁸ Altı ayette nehiy fiilinden sonra, iki yerde temenniden sonra, iki yerde kasemden sonra, dört yerde nefiyden sonra, on beş yerde şart edatlarından sonra gelmiştir.⁵⁹

⁴⁹ Yûsuf 12/2; Tâhâ 20/113; ez-Zümer 39/28.

⁵⁰ el-Bakara 2/88, 100, 116, 135, 154, 170, 259; Âl-i İmrân 3/150, 169,180; en-Nisâ 4/49, 155, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-En’âm 6/28, 41; el-A’râf 7/81, 179; Yûnus 10/39; Hûd 11/27; Yûsuf 12/18, 83; er-Ra’d 13/31, 33; el-Hicr 15/15, 63; en-Nahl 16/75, 101; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5,18, 24, 26, 41, 42, 44, 56, 63, 97; el-Mü’minûn 23/ 56, 63, 70, 71, 81, 90; en-Nûr 24/11, 50; el-Furkân 25/ 11, 40, 44; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/36, 47, 55, 60, 61, 66; el-Ankebût 29/49, 63; er-Rûm 30/29 ; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/3, 10; Fâtır 35/40; Yâsîn 36/19; es-Sâffât 37/12, 26, 29, 30, 37; Sâd 38/8, 60; ez-Zümer 39/29, 49, 66; el-Mü’min 40/74; ez-Zuhruf 43/22, 29, 58; ed-Duhân 44/9; el-Ahkâf 46/24, 28; el-Feth 48/11, 12, 15; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/33, 36; el-Kamer 54/25, 46; el-Vâkia 56/67; el-Mülk 67/21; el-Kalem 68/27; el-Müdeessir 74/53; el-Kiyâmet 75/5, 20; el-İnfîtâr 82/9; el-İnşikâk 84/22; el-Burûc 85/19, 21; el- A’lâ 87/16; el-Fecr 89/17.

⁵¹ el-Bakara 2/88, 116, 135, 259; Âl-i İmrân 3/88; el-Mâide 5/18, 64; el-A’râf 7/81, 179; Yûsuf 12/18, 83; el-Hicr 15/63; en-Nahl 16/75; el-Kehf 18/48; Tâhâ 20/66; el-Enbiyâ 21/5-6, 21, 26; el-Mü’minûn 23/62-63; el-Furkân 25/44; en-Neml 27/36, 47, 55; el-Ankebût 29/63; Lokmân 30/29; Fâtır 34/41-41; es-Sâffât 37/11-12, 28-29; Sâd 38/59-60; ez-Zümer 39/29; el-Mü’min 40/73-74; ed-Duhân 44/8-9; el-Fetih 48/15; Kâf 50/5, 54; el-Vâkia 56/66, 76; el-Kiyâmet 75/13-14; el-Burûc 85/20-21; el- A’lâ 87/14, 17.

⁵² es-Sebe’ 34/27; el-Müdeessir 74/53; el-Kiyâmet 75/20; el-İnfîtâr 82/9; el-Mudaffifîn 83/14; el-Fecr 89/17.

⁵³ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd el-Ferrâ el-Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, thk. Muhammed Abdülkadir en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Tayyibe li’n-Neşr, 1412), 8/365; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1417/1997) 11/87.

⁵⁴ el-Mudaffifîn 83/13-14.

⁵⁵ Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kur’ân-i’l-Kerîm* (Kahire: Dâru’l-Mushaf, ts.) 9/127; Ebû Abdillâh Muhammed Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, thk. Abdurrahmân ‘Umeyre (Beyrut: Dâru’l-Vefâ, ts.) 5/532; Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.), 30/72.

⁵⁶ er-Ra’d 13/33; el-Enbiyâ 21/43; el-Mü’minûn 23/70; en-Nûr 24/50; Fâtır 35/40; ez-Zuhruf 43/21-22, 58; et-Tûr 52/33, 36; el-Mülk 67/21.

⁵⁷ el-Bakara 2/100; en-Nisâ 4/49; el-En’âm 6/41, 42; el-Mü’minûn 23/55, 56; el-Furkân 25/40; eş-Şuarâ 26/74, 166; en-Neml 27/60, 61, 66; Lokmân 31/11; es-Secde 32/10; Sebe’ 34/32; Yâsîn 36/19; Sâd 38/8; el-Fetih 48/11; Kâf 50/15; el-Kamer 54/25; el-Burûc 85/19.

⁵⁸ el-Enbiyâ 21/5; en-Neml 27/8, 38, 66; el-Fetih 48/12, 15

⁵⁹ Bel edatının Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımı için bakınız, ‘Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 2/60-75.

2.1. “Bel /Bel” Edatının İptâlî İdrâb İçin Gelmesi

“Bel” edatının kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal etmesi ve devamındaki cümlelerin önce geçen cümlelerin aksine olması, ayetin bağlamından anlaşılır. Arap dili araştırmacılarından Muhammed Abdülhâlık ‘Uzeyme (öl. 1984) *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’ân* isimli eserinde Kur’ân-ı Kerîm’de bel edatının kırka yakın ayette iptâlî idrâb için geldiğini bildirmiştir.⁶⁰

﴿قَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَل لَعَنَهُمُ اللَّهُ يَكْفُرَهُمْ قَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ﴾ (Yahudiler alay ederek) ‘Kalplerimiz perdelidir’ dediler. Hayır, inkarları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. Onlar pek az inanırlar.”⁶¹ Bu ayetteki bel edatı, Yahudilerin alaycı bir tavırla kalplerinin kılıflı ve perdeli olmasından dolayı kendilerine yapılan tebliği anlamadıkları yönündeki iddialarını reddederek, onların sözlerini iptal etmiştir.⁶² Ebû Hayyân (öl. 745/1344) bel edatının Yahudilerin “Kalplerimiz kılıflıdır.” sözlerini iptal için geldiğini söylemiştir.⁶³

﴿وَقَالُوا لَوْلَا جَاءَنَا اللَّهُ بِآيَاتٍ مِنْ رَبِّهِ لَأَكْفُرَنَّ بِهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُرِيدُ أَنْ يَهْدِيَ الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ (Allah, çocuk edindi.’ dediler. O, bu gibi eksik niteliklerden uzaktır. **Aksine** göklerdeki ve yerdeki her şey Allah’ındır. Hepsi O’na boyun eğmiştir.”⁶⁴ Müfessirler bu ayetteki bel edatının kendinden önceki cümlede inkarcıların iddia ettiği yanlış ve gerçek dışı sözlerini iptal için iptâlî idrâb manası ifade ettiğini söylemişlerdir.⁶⁵

Bel edatı, bazen de kendinden önce geçen mahzuf bir cümlelerin manasını iptal eder. Kur’ân-ı Kerîm’de bel edatının mukadder bir cümlelerin manasını iptal için gelmesi, ayetin siyak ve sibakından anlaşılır. Yapılan araştırmalarda bel edatının mukadder ve mahzuf bir cümleden idrâb için gelmesi yirmiden fazla ayette söz konusudur.⁶⁶ ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلِ اتَّبِعُوا آلَاءَنَا﴾ “Onlara, ‘Allah’ın indirdiği (Kur’ân’a) uyun’ denildiğinde, ‘Hayır, atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız’ derler.”⁶⁷ Bu ayette bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin fehvasından anlaşılman mukadder *لا تتبع ما أنزل الله* cümlesinden idrâb ifade etmiştir. Bel edatından sonra gelen cümle, kendisinden önce zikredilen cümleye ma’tûf değildir.⁶⁸ Bu taktirde ayetin manası “Onlara, ‘Allah’ın indirdiği (Kur’ân’a) uyun!’ denildiğinde, onlar, Allah’ın indirdiğine uymayız! Aksine, ‘atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız’ derler.” şeklinde olması uygun olur. Semîn el-Halebî (öl. 756/1355) bu ayetin tefsirinde şu yorumu yapmıştır: “Burada bel edatı kendisinden önce geçen mukadder *لا تتبع ما أنزل الله* cümlesinde iptâlî idrâb için gelmiştir. Bir konudan başka bir konuya geçiş ifade eden intikâlî idrâb manası yoktur.”⁶⁹

2.2. “Bel /Bel” Edatının İntikâlî İdrâb İçin Gelmesi

Yukarıda da ifade edildiği gibi bel edatının ifade ettiği idrâb manası bazı durumlarda kendinden önce geçen cümlelerin manasını ve ifade ettiği hükmü bozmadan, bir konudan daha önemli bir konuya geçişi ifade eder. Bu mana genel

⁶⁰ el-Bakara 2/88, 116, 135, 154, 170; en-Nisâ 4/49, 155, 157, 158; el-Mâide 5/18, 64; el-İsrâ 15/15; el-Kehf 16/101; el-Enbiyâ 21/5, 17, 18, 26, 97; en-Nûr 24/50; eş-Şuarâ 26/72, 74; Lokmân 32/3; Sebe’ 34/7, 8, 27, 32, 33; es-Sâffât 37/28, 29, 36, 37; Sâd 38/8, 59, 60; ez-Zümer 39/49; el-Mü’min 40/73, 74; el-Ahkâf 46/24; el-Feth 48/15. Daha geniş bilgi için bk. ‘Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’ân-ı Kerîm*, 2/60-75.

⁶¹ el-Bakara 2/88.

⁶² Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1422/2001), 1/177.

⁶³ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhît*, 1/483.

⁶⁴ el-Bakara 2/116.

⁶⁵ Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf el-Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd (Dimişk: Dâru’l-Kalem, ts.) 2/83; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhît*, 1/580-581.

⁶⁶ el-Bakara 2/170, 258; Yûsuf 12/18, 83; el-İsrâ 15/62-63; el-Enbiyâ 21/39-40, 55-56, 62-63; el-Mü’minûn 23/80-81; el-Ankebût 29/63; er-Rûm 30/28-29; Lokmân 31/21; es-Sâffât 37/11-12; ez-Zümer 39/65-66; ez-Zuhuruf 43/28-29; ed-Duhân 44/8-9; Kâf 50/4-5, 15; el-Mülk 67/21; el-Müdesir 74/50-52. Daha geniş bilgi için bk. ‘Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi’l-Kur’ân-ı Kerîm*, 2/ 60-75.

⁶⁷ el-Bakara 2/170.

⁶⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhît*, 2/102-103.

⁶⁹ Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd (Dimişk: Dâru’l-Kalem, ts.), 2/226.

olarak intikâlî idrâb diye isimlendirilir.⁷⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de seksene yakın ayette bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin ifade ettiği hükmü bozmadan başka bir hükme geçişi ifade eder.⁷¹

“Ne zaman onlar (Yahudiler) bir antlaşma yaptılarsa, kendilerinden bir grup onu bozmadı mı? **Zaten** onların çoğu iman etmez.”⁷² Bu ayette bel edatı ibtidâ harfi olup kendisinden önce geçen cümledeki hükmü bozmadan, daha önemli bir konuya intikal manasını içermektedir. Yahudilerden bir kısmı yaptıkları ahitleri bozmakla birlikte onların çoğunun iman etmeyecekleri ifade edilmiştir.⁷³ Burada bel edatı (hayır ya da aksine) gibi manalarla tercüme edilip iptâlî idrâb manası verilirse Yahudilerin ahitlerini bozmadıkları gibi bir mana ortaya çıkar ki bu mana hatalıdır.

3. “Bel” Edatının Türkçe Meâllerde Tercüme Problemi

Arap dilindeki kullanımı itibarıyla bel edatı daha çok iptâlî idrâb için kullanıldığından bu edat, Türkçeye genellikle “aksine, bilakis, hayır” gibi manalarla tercüme edilmektedir. Bundan hareketle Kur'ân-ı Kerîm'deki bel edatının da geçtiği her ayette iptâlî idrâb ifade ettiği zannedilerek Kur'ân tercümelerinde ve meâllerde bazı hatalı çeviriler yapılmaktadır. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ayette yer alan bel edatı, kendinden önceki cümlelerin hükmünü bozmadan yeni bir hükme geçişi ifade eder. İntikal manası ifade eden bel edatını “zaten, oysa, aslında, hatta” gibi manalarla Türkçeye çevirmek gerekir. Bu ayrıma dikkat edilmediği takdirde ayetlerin hatalı ya da eksik çeviriyle hedef dile aktarılmasını neticelendirecektir. Yapılan meâl incelemelerinde çeviri hatalarının, daha çok intikâlî idrâb ifade eden bel edatının tercümesinde olduğu görülmüştür. Konunun daha iyi anlaşılması için seçilen meâllerden bazı örnekler vermek yerinde olacaktır.

Örnek 1:

يا أيها الذين آمنوا إن تطيعوا الذين كفروا يردوكم على أعقابكم فتنقلبوا خاسرين بل الله مولاكم وهو خير الناصرين “Ey müminler! Eğer inkar edenlere itaat ederseniz, sizi gerisin geri (küfre) döndürürler. Yolunuzu kaybederek tersine dönersiniz. **Oysa** ki Allah sizin sahibinizdir. O yardım edenlerin en hayırlısıdır”⁷⁴ Al-i İmrân suresi 150. ayetin başında bulunan bel edatı, müfessirlere göre intikâlî idrâb manasına olup, önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden başka bir hükme geçişi ifade etmektedir.⁷⁵ Ebû Hayyân, bu ayetin tefsirinde bu edatın ifade ettiği manayı açıklarken “Bel, birinci kelamın manasını iptal etmeden başka bir kelama başlamak için gelmiştir.” demek suretiyle bu hususa işaret etmiştir.⁷⁶ Âlûsî'nin (öl. 1270/1854) bu ayetteki bel edatıyla ilgili yorumu da şöyledir: “Bu edat, kendinden önceki cümlelerin hükmünü iptal etmeden başka bir

⁷⁰ Fâdil Sâlih es-Samarrâî, *Me'âni'n-nahv* (Amman: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 3/257-258.

⁷¹ el-Bakara 100; Âl-i İmrân 3/149-150; el-En'âm 6/227-28, 40-41; el-A'râf 7/81,179; Yûnus 10/38-39; Hûd 11/27; er-Ra'd 13/31, 33; el-Hicr 15/ 62/63; en-Nahl 16/75; el-Kehf 18/48,58; Tâhâ 20/66-67; el-Enbiyâ 21/24, 39- 40, 42- 43-44, 55-56; el-Mü'minûn 23/55-56, 62-63, 71, 80-81,89-90; en-Nûr 24/11; el-Furkân 25/10-11,40, 44; eş-Şuarâ 26/165-166; en-Neml 27/36, 55, 60-61, 65-66; el-Ankebût 29/48-49, 62, 68-69; Lokmân 31/11, 21, 25; es-Secde 32/10; Sebe' 34/40-41; Fâtır 35/40; Yasîn 36/19; es-Sâffât 37/11-12, 24-26; Sâd 38/1-2, 8; ez-Zümer 39/29, 65-66; ez-Zuhuruf 43/22-23, 28-39, 58; ed-Duhân 44/7-8; el-Ahkâf 46/28; el-Fetih 48/11-12; el-Hucurât 49/17; Kâf 50/1-2, 5, 15; ez-Zâriyât 51/53; et-Tûr 52/32-33, 36; el-Kamer 54/25, 45-46; el-Vâkia 56/66-67; el-Mülk 67/21; el-Müddessir 74/53; el-Kiyâmet 75/4-5, 13-14, 20; el-İnfittâr 82/9; el-Mudaffifîn,83/14; el-İnşikâk 84/21-22; el-Burûc 85/17-19; el-A'lâ 87/14-17; el-Fecr 89/17. 'Uzeyme, *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/ 60-75.

⁷² el-Bakara 2/100.

⁷³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abullah b. Abülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006) 3/268; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîd*, 1/520; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 2/26; Celâlüddîn el-Mahallî - Celâlüddîn es-Suyûtî, *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnavut (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.) 15; Muhammed et-Tâhir b. Âşûr et-Tünisi, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tünisiyye, 1984) 1/627.

⁷⁴ Âl-i İmrân 3/149-150.

⁷⁵ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001) 1/528.

⁷⁶ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîd*, 3/376.

hükme intikal içindir. Ayetin manası, kafirler sizin dostlarınız değil ki onlara itaat edersiniz. Oysa sizin yardımcınız Allah'tır."⁷⁷ Bu ayetlerin çevirisi meâllerde şu şekilde olmuştur:

Çantay: "Ey îman edenler, eğer küfr (-ü inkâr) edenlere itaat ederseniz sizi ökçelerinizin üstünde (gerisin geri küfre) çevirirler de (dünyada da ahirette de) büyük zarara uğrayanların haline dönersiniz. **Hayır**, sizin yâriniz, yardımcınız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır."

Altuntaş - Şahin : "Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarsanız sizi gerisingeriye (küfre) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız. **Hayır!** Yalnız Allah yardımcınızdır. O, yardımcıların en hayırlısıdır."

Kur'an Yolu: "Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi gerisin geri döndürürler de sonra hüsrana uğramış olursunuz. **Oysa** sizin mevlânız (koruyup kollayanınız) Allah'tır ve O, yardımcıların en iyisidir."

Hayrat Neşriyat: "Ey îmân edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi ökçeleriniz üzerinde geriye (küfre) çevirirler de hüsrâna uğrayanlara dönersiniz. **Hayır!** Sizin Mevlânız Allah'dır! ve O, yardım edenlerin en hayırlısıdır."

Okuyan: "Ey iman edenler! kâfir olanlara itaat ederseniz, sizi topuklarınız üzere (eski dininize) döndürürler ve kaybedersiniz. **(Oysa)** Allah sizin [mevla]nız (efendiniz)dir. O, yardımcıların en hayırlısıdır."

Yapılan bu meâllere bakıldığı zaman Kur'an Yolu ve Okuyan'ın çevirilerinde bel edatına intikâlî idrâb manası verdikleri görülür. Önceki ayette ifade edilen hükmü iptal etmeden, başka bir cümleye intikali ifade için (Oysa) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme isabetlidir. Diğer meâller ise bel edatına iptâlî idrâb manası yükleyerek (Hayır) kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Bu tercüme önceki cümlenin hükmünü iptal etmektedir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki bel edatı iptal için değil, intikal içindir. Bu edatı (oysa, ama, zaten) gibi ifadelerle tercüme etmek daha isabetli gözükmetedir.

Örnek 2:

﴿لَا تَرْجِعُوا كَيْدَكُمْ إِلَى الَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا إِلَى السِّبْيَانِ وَالْأَعْمَىٰ لَا يَهْدِي اللَّهُ كَيْدَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Perçekten siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz, **zaten** siz haddi aşan bir topluluksunuz."⁷⁸ Müfessirler, bu ayetteki بل edatının iptal değil intikal manasına olduğunu söylemişlerdir. Zemaşerî (öl. 538/1144) el-Keşşâf'ta bel edatının Lût kavminin haddi aşan çirkin hallerine tembihte bulunmak, azabı gerektiren hallerini kınamak ve açıklamak için bir cümleden başka bir cümleye intikal manasını ifade ettiğini bildirmiştir.⁷⁹ Bu yorumun benzerlerini başka müfessirler de yapmışlardır.⁸⁰ Ayetin tercümesi meâllerde şu şekilde yapılmıştır:

Çantay: "Çünkü siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Meğer** siz haddi aşan bir kavim imişsiniz."

Altuntaş - Şahin: "Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır**, siz haddi aşan bir toplumsunuz."

Kur'an Yolu: "Kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz taşkınlık eden bir topluluksunuz."

⁷⁷ Âlûsî, Rûhu'l-meânî, 4/87.

⁷⁸ el-A'râf 7/81.

⁷⁹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemaşerî, el-Keşşâf 'an gavâmizî't-tenzîl, thk. Adil Ahmed el-Mevcûd - Ali Muhammed el-Mu'avviz (Riyad, Mektebetü'l-Â'bîkân, 1418/1998), 2/470.

⁸⁰ İbn Atıyye, el-Muharrerü'l-vecîz, 2/425; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.) 3/22; İbn. Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 8/231-232.

Hayrat Neşriyat: “Çünkü siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. **Hayır!** Siz (haddi aşarak) israf eden bir kavimsiniz.”

Okuyan: “Şüphesiz ki siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. **Doğrusu** siz haddi aşan bir topluluksunuz.”

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu ayetteki bel edatı kendinden önce geçen cümlelerin hükmünü iptal etmemektedir. Muhataplarını kınamak ve onların yaptığı taşkınlıkların fenalığını göstermek için, birbirine bağlı bir konudan başka bir konuya intikal manasını ifade etmektedir. Meâllere baktığımızda Kur’an Yolu ve Okuyan’ın “Doğrusu” ifadeleriyle bel edatındaki intikal anlamını Türkçe çeviriye yansıtmaya çalıştıkları gözükmemektedir. Fakat Çantay’ın “meğer”, Altuntaş - Şahin ile Hayrat Neşriyat’ın “Hayır” kelimesiyle tercüme ederek bel edatını kendinden önce geçen cümledeki hükmü iptal edecek bir konumda değerlendirmişlerdir. Bu çeviriler ilmi veriler çerçevesinde sıhhatli gözükmemektedir. Çünkü bu tür bir çeviri, Lut kavminin yaptığı sapkınlıkları inkâr anlamını içermektedir. Halbuki ayette onların içinde buldukları sapkınlıklar iptal edilmeden onların haddi aşan bir topluluk olduklarına geçiş yapılmıştır. Bizim önerdiğimiz tercüme, “zaten siz haddi aşan bir topluluksunuz.” şeklinde olmalıdır. Bu ayetin bir benzeri de eş-Şuarâ 26/166 ayettir.

Örnek 3:

وَعْرَضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْتُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ رَعَمْتُمُ اللَّيْلَ تَجْعَلُ لَكُمْ مَوْعِدًا
“(İnsanlar ahirette) sıra sıra rabbinin (huzuruna) arz olunduğlarında ‘gerçekten sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** sizin için böyle bir buluşmayı yapamayacağımızı iddia ediyordunuz değil mi’ (denecek)”⁸¹ Müfessirler, bu ayetteki bel edatının muhatapları tutum ve batıl inançları sebebiyle kınamak, ayıplamak ve azarlamak için olup, kendinden önceki hükmü iptal değil, başka bir cümleye intikal manasına olduğunu söylemişlerdir.⁸² İbn Âşûr (öl. 1973) bel edatının birinci cümlede tariz yoluyla üstü kapalı bir şekilde ifade edilen tehditten sonra daha sarih bir tehdide intikal için geldiğini söylemiştir.⁸³ Bu ayetin meâllerdeki tercümesi şu şekildedir:

Çantay: “Hepsi saf (lar) haline Rabbine arz edilmişlerdir. Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. **Hayır**, size vadimizi yerine getirecek bir zaman tayin etmediğimizi sandınız değil mi?”

Altuntaş - Şahin: “Hepsi saf saf Rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Onlara, ‘Andolsun sizi ilk önce yarattığımız gibi bize geldiniz. **Oysa** siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız’ denir.”

Kur’an Yolu: “Artık hepsi sıra sıra rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. (Onlara): ‘Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız gibi (tek başınıza) bize geldiniz. **Oysa** size asla bir buluşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız.”

Hayrat Neşriyat: “(hepsi) sıra sıra Rabbinin huzuruna arz olunmuş (çıkarılmış)lardır. (Onlara:) ‘And olsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi (çıplak ve hiçbir şeye sâhip olmayarak) bize geldiniz. **Hayır!** Size (söylenenlerin gerçekleşeceği) bir va’d zamanı(nı) aslâ tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi? (denir.)”

Okuyan: “Hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılacak ve (kendilerine) şöyle denecektir: ‘Şüphesiz ki sizi ilk yarattığımız şekilde bize geldiniz. **Aslında** sizin için böyle bir buluşmayı asla gerçekleştiremeyeceğimizi sanmıştınız.”

Görüldüğü gibi Çantay ve Hayrat Neşriyat, intikal manası ifade eden bel edatını (**hayır**) ifadesiyle tercüme ederek iptalî idrâb manası yüklemişlerdir. Böylelikle önceki

⁸¹ el-Kehf 18/48.

⁸² Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/283; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 7/506; Muhammed b. Abdurrahmân el-Îcî, *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdülhmîd Hündâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 2/445; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/226; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Acîbe eş-Şâzelî, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah Kureşî (Kahire: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısıriyye, 1419/1999), 3/277; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/404; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 15/290.

⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/337.

cümlede ifade edilen “insanların saf saf Allah’ın huzuruna arz edilmeleri” hükmü iptal edilmiştir. Bu şekilde bir tercüme maksada uygun değildir. Diğer meâllerde ise bel edatı (oysa ve aslında) gibi manalarla tercüme edilerek önceki cümlede ifade edilen hüküm iptal edilmeden daha önemli bir cümleye geçiş yapılmıştır. Bu tercüme maksada daha uygundur.

Örnek 4:

سَيُهْرَمُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبُرَ بِلِ السَّاعَةِ مُوعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذَى وَأَمْرٌ
*“Yakında o (inkarcıların) toplu kuvvetleri (ordusu) yenilerek sırtlarını dönüp kaçacaklar. **Aslında** onların esas randevusu kıyamet anıdır. Kıyametin (azabı) daha şiddetli ve daha acıdır.”*⁸⁴ İki ayet arasında yer alan bel edatı, müfessirlerin ifadelerine göre bir konudan başka bir konuya intikal manası içermektedir. Ebüssuûd Efendi (öl. 982/1574) müşriklerin Bedir’de hezimete uğramalarının azaplarının tamamı olmayıp, esas azabın ahirette olacağını göstermek için bel edatının, birinci cümleden daha önemli olan başka bir cümleye geçişi ifade ettiğini söylemiştir.⁸⁵ İbn Âşûr’un açıklamaları da şöyledir: “Bel, intikâlî idrâb için gelmiştir. Müşrikler Bedir’de dünya azabıyla tehdit edildikten sonra daha şiddetli olan ahiret azabıyla da tehdit edilmişlerdir.”⁸⁶ Senâullah el-Mazharî’de (öl. 1225/1810) iki ayet arasındaki bel edatının mühim bir konudan daha mühim bir konuya intikal manası içerdiğini söylemiştir.⁸⁷ Bu durumda bel edatını intikal manası ifade eden “aslında, zaten” gibi ifadelerle tercüme etmek daha isabetlidir. İncelediğimiz meâller bu ayeti şöyle tercüme etmişlerdir:

Çantay: “Yakında o cem’iyyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Daha doğrusu** onlara va’d olunan asil (azabın) vakti, o saatdir. O saat (in azâbı) daha belâlı, daha acıdır.”

Altuntaş - Şahin: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır**, kıyamet, onların (görecekları asil azabın) vaktidir. Kıyamet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır.”

Kur’an Yolu: “Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar. **Ama** asıl vadeleri kıyamet günüdür ve kıyamet günü şüphesiz daha dehşetli ve daha acıdır.”

Hayrat Neşriyat: “O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Hayır!** Onlara va’d olunan (asil azab vakti) kıyamettir; çünkü kıyamet, daha dehşetli ve daha acıdır!”

Okuyan: “O topluluk, ileride bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. **Aslında** o (Son) Saat, onların buluşma zamanıdır ve o (Son) Saat daha dehşetlidir; daha acıdır.”

Bu meâllere bakıldığında Çantay, Kur’an Yolu ve Okuyan’ın meâlleri bel edatına (daha doğrusu, ama ve aslında) gibi mana vererek, intikal manasına idrâbı Türkçe çeviriye yansıtıma çalıştıkları görülür. Bu tercümede, önce geçen cümlelerin hükmü iptal edilmemiştir. Fakat Altuntaş - Şahin ve Hayrat Neşriyat meâlleri bel edatına (hayır) manası vererek önceki cümlelerin hükmünü iptal edecek bir anlam yansıtılmışlardır. Bu yaklaşım ayetlerin ifade etmek istediği manaları karşılayamamaktadır.

Sonuç

Dilde varlığını sürdüren her kelimenin kendine ait kullanımı ve anlam özellikleri vardır. Arap dilinde ve Kur’ân’ı Kerîm’de en önemli konulardan biri de kelimelerin birden çok anlam taşımasıdır. Dilin yapısı gereği çok anlamlı lafızlar birbirine yakın manalar ifade ettikleri gibi birbirine zıt anlamları da içermektedir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edileceği karinelerle belirlenir. Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılmasında ve tercüme yoluyla Arapça dışında başka dillere aktarılmasında çok anlamlı lafızların

⁸⁴ el-Kamer 54/45-46.

⁸⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 8/174.

⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 27/217.

⁸⁷ Muhammed Senâullah el-Mazharî, *Tefsîru’l-Mazharî*, thk. Ahmed ‘Izz el-‘Înâye (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1425/2004) 9/119.

ifade ettikleri manaları bağlamına göre belirlemek büyük önem arz etmektedir. Bu özellik kelime türlerinden isim ve fiilde olduğu gibi edatlarda da olur.

Edatlar, cümleyi oluşturan ana unsurlar ya da metni oluşturan cümleler arasında anlam ilişkisi oluşturarak metni inşa etmeyi kolaylaştırırlar. Tarihî süreçte Arap dilinde ve Kur'an'ı Kerim'deki edatların kullanımı ve taşıdıkları anlam zenginliğiyle ilgili çok derinlikli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu alanla ilgili daha spesifik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Günümüz insanı Kur'an'ı Kerim'i anlamak istediğinde tefsirlerden çok meâllere yöneldiği için bu tür çalışmaların meâllerde yapılarak çeviri problemlerinin tespit edilmesi çok önemli bir yerde durmaktadır. Meâl çalışmalarında kaynak dildeki lafızların cümledeki konumlarına göre taşıdıkları manaları doğru tespit ederek hedef dildeki doğru karşılığını bulmak, tercümenin sıhhati açısından zorunludur. Buna dikkat edilmediği takdirde kaynak dildeki metnin anlamı hedef dile aktarılırken ya buharlaşacak ya da kastedilmeyen anlamlar hedef dile aktarılacaktır. Bu durum kaynak metnin yanlış anlaşılmasına sebep olacağı gibi hedef dilin okurları açısından da içinden çıkılması zor anlam kargaşasına sebep olacaktır.

Sayıları her geçen gün artan meâller, çok anlamlı lafızların tercümesi konusunda bir hayli problemleri gözükmektedir. Özellikle çok anlamlı edatların tercümesindeki problemlere dikkat çekmek ve bu alanda yapılabilecek araştırmalara katkı sunabilmek amacıyla Kur'an'ı Kerim'de farklı sure ve ayetlerde 127 kere geçen "Bel" edatının kullanımını ve taşıdığı manaları tespit edildi. Bel edatının birbirine zıt iki kullanımı farklı meâller üzerinden incelenerek tercüme problemlerine dikkat çekildi. Kendisinden sonra ister müfret isim ister cümle gelsin "bel" edatı "idrâb", "istidrâk" ve "yanılgı, hata ve yanlış engellemek ve düzeltmek" gibi manalardan birini ifade eder. Idrâb, bir şeye yöneldikten sonra ondan vaz geçmek; kendinden önce geçen hükmü iptal etmek manasını ifade ettiği gibi, bazı durumlarda da önceki hükmü olduğu gibi bırakarak daha mühim bir hükme intikal etmek manasını ifade eder. Bunlardan birincisine "*iptâlî idrâb*", ikincisine "*intikâlî idrâb*" denir. Bel edatı kendisinden önceki hükmü iptal eden idrâb manasına kullanıldığında Türkçeye çevirisinin "hayır, asla, aksine, bilakis" gibi kelimelerle yapılması uygundur. Ancak kendisinden önceki cümlenin hükmünü iptal etmeden daha önemli olan başka bir cümleye intikal manasına olduğu durumlarda da çevirisinin "oysa, aslında, zaten" ve benzeri ifadelerle yapılması uygundur.

Arap dilindeki kullanımı itibarıyla bel edatı daha çok iptâlî idrâb için kullanıldığından bu edat, Türkçeye genellikle "aksine, bilakis, hayır" gibi manalarla tercüme edilmektedir. Bundan hareketle Kur'an-ı Kerim'deki bel edatının da geçtiği her ayette iptâlî idrâb ifade ettiği zannedilerek Kur'an tercümelerinde ve meâllerde bazı hatalı çeviriler yapıldığı görülmüştür. Halbuki Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette yer alan bel edatı, kendinden önceki cümlenin hükmünü bozmadan yeni bir hükme geçişi ifade eder. Bu ayrıma dikkat edilmediği için bazı ayetlerin hatalı ya da eksik çeviriyle Türkçeye aktarıldığı görülmüştür. Yapılan meâl incelemelerinde çeviri hatalarının, daha çok intikâlî idrâb ifade eden bel edatının tercümesinde olduğu söylenebilir. Bel edatı, Kur'an meâlleriyle meşgul olanların zihninde daha çok iptal manasına idrâbı çağrıştırdığı için intikal manasını ifade ettiği ayetlerde de genellikle iptal manası verilmiştir. Bu durum, ayetin ifade ettiği mananın meâl okuyucularına hatalı bir şekilde aktarılmasına sebep olmaktadır. Oysa meâl çalışması yapanların içinde "bel" edatı geçen ayetleri tercüme etmeden önce tefsirlerden ve i'râbü'l-Kur'an eserlerinden inceleyerek idrâbın hangi çeşidini ifade ettiğini tespit edip sonra tercüme etmeleri gerekir.

Kaynakça

- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 1981.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Bâkûlî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn. *Şerhu'l-lüma'*. thk. İbrâhim b. Muhammed 'Ubâde. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1411/1990.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdülkâdir en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1412.
- Beyzâvî, Nasiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Câmî, Nûreddîn Abdurrahmân. *el-Fevâidü'z-zıyâiyye*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdillâh. *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*. thk. Abdülazîm ed-Dîb. 2 Cilt. Katar: Dâru'l-Ensâr, ts.
- Durmuş, İsmail. "İstidrâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/329-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *İrtişâfu'd-drab min lisâni'l-Arab*. thk. Receb Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1. Basım, 1418/1998.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Bahru'l-muhît*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1. Basım, 1432/2010.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*. 9 Cilt. Kahire: Dârü'l-Mushaf, ts.
- Enbârî, Ebü'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed. *Esrâru'l-arabiyye*. thk. Muhammed Behcet el-Baytâr. Dımeşk: Matbûa'tü'l-Mecmei'l-Arabî, ts.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Yahya Beşîr Mısırî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1417.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmî'u'd-dürûsi'l-arabiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993.
- Güman, Osman. *Nahiv-Fıkh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

- Hacibekiroğlu, Abdullah. *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Hân, Muhammed. "Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları". çev. Abdullah Hacibekiroğlu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (2015/2), 129-140.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1. Basım, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecz*. thk. Abüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422/2001.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *Kâfiye*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*. thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah. Dımişk: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1384/1964.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. *Şerhu şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-Arab*. thk. Abdulganî ed-Dakr. Suriye: eş-Şeriketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.
- İbn Kemâl Paşa, Şemsüddîn Ahmed b. Süleymân. *Esrâru'n-nahv*. thk. Ahmed Hasan Hâmid. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Muhammed el-Endelüsî. *Şeru't-teshîl*. thk. Abdurrahmân es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Hicr, 1. Basım, 1410/1990.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî el-Bağdâdî. *el-Usûl fî'n-nahv*. thk. Muhammed Osman. Kahire: el-Mektebetü's-Sekâfiyye ed-Dîniyye, 1. Basım, 1430/2009.
- İbn Yaîş, Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî el-Halebî. *Şerhu'l-Mufassal*. 10 Cilt. Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.
- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed eş-Şâzelî. *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah Kureşî. 5 Cilt. Kahire: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısriyye, 1. Basım, 1419/1999.
- İcî, Ebû'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed. *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdülhamîd Hündâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kırcı, Recep. "Arap Dilindeki مآ ve جآ Edatları İle İlgili Bir İnceleme". Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 /1 (Haziran 2021): 588-600.
- Kur'an Meal-Tefsir*. çev. Mehmet Okuyan. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kur'an'ı Kerim Meâli*. çev. Hayrat Neşriyat İlim Araştırma Heyeti. İstanbul: Hayrat Neşriyat, 2016.
- Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. çev. Hasan Basri Çantay. İstanbul: Elif Ofset Yayınları, 15. Basım, 1410/1990.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 16. Basım, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abullah b. Abülmuhsin et-Türkî. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1427/2006.
- Mahallî, Celâlüddîn - Suyûtî, Celâlüddîn. *Tefsîru'l-celâleyn*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Mazharî, Muhammed Senâullah. *Tefsîru'l-Mazharî*. thk. Ahmed 'Izz el-'Înâye. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- Molla Hüsrevî, Muhammed b. Ferâmurz Hüsrevî. *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*. İstanbul: Eser Kitabevi, ts.
- Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzeyme. 2 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 2. Basım, 1415/1994.
- 'Uzeyme, Muhammed Abdülhâlik. *Dirâsât fî üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 11 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Râğıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsim. *Mukaddimetü câmi't-tefâsîr*. thk. Ahmed Hasan Ferhât. Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1. Basım, 1405/1984.
- Râğıb, el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsim. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1417/1997.

- Rummânî, Ebü'l-Hasen Ali b. İsâ. *Me'âni'l-hurûf*. thk. İrfân b. Selîm el-Hassûne. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 1426/2005.
- Samarrâî, Fâdıl Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. 4. Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420/2000.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürrü'l-masûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd. 11 Cilt. Dımışk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 5Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 3. Basım, 1408/1988.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Ali. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdurrahmân 'Umeyre. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ts.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed. *Mevsûa'ü keşşâfı ısdılâhâti'l-funûn*. thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1. Basım, 1996.
- Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk. *el-İdâh fî 'ileli'n-nahv*. thk. Mâzin el-Mübârek. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1. Basım, 1986.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an gavâmizi't-tenzîl*. thk. 'Adil Ahmed el-Mevcûd-Ali Muhammed el-Mu'avviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Abîkân, 1. Basım, 1418/1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Mufassal fî san'ati'l-i'râb*. thk. Fahr Sâlih Kadâre. Ammân: Dâru 'Ammâr, 1. Basım, 1425/2004.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm. 4. Cilt. Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.

4. EDİTÖR SON KARARI

Editörlük Kararı

Ad Soyad: Abdullah Demir

Rol: Editör

E-posta: abduillahdemir@hotmail.com

Kurum: ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, İSLAMİ İLİMLER
FAKÜLTESİ, TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ, KELAM VE İSLAM
MEZHEPLERİ TARİHİ ANABİLİM DALI

Karar Tarihi: 15-03-2022

Karar: Kabul Edildi